

Sven Thore Kloster, Netta Marie Rønningen og Carsten Schuerhoff

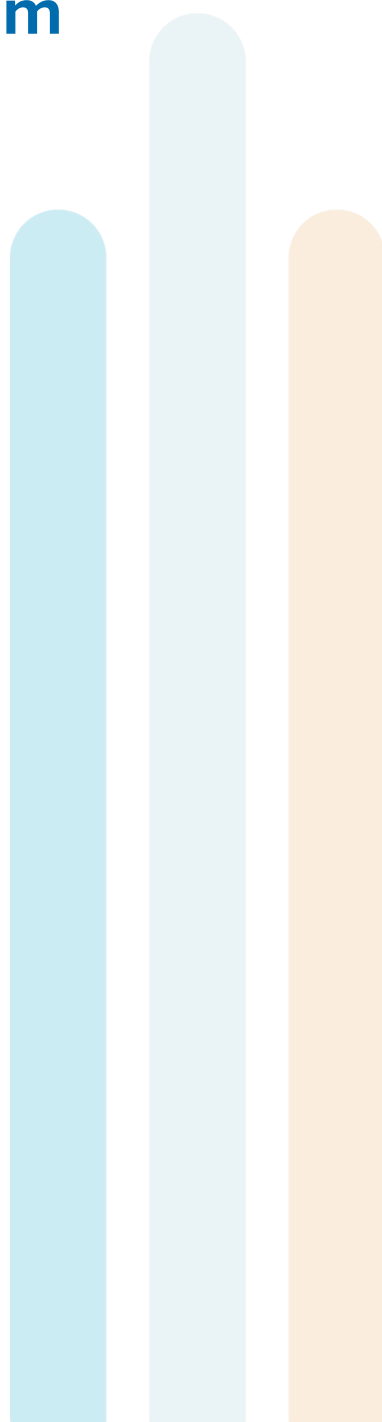
# Den norske kirke og forsoning i Sápmi/ Saepmie/Sámeednam



Sven Thore Kloster, Netta Marie Rønningen og Carsten Schuerhoff

# Den norske kirke og forsoning i Sápmi/Saepmie/Sámeednam

Rapport 2025 | 1



KIFO Rapport 2025 | 1

Rapporten er utgitt av

KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning · STI

Øvre Slottsgate 2B, 0157, Oslo

[www.kifo.no](http://www.kifo.no)

[kifo@kifo.no](mailto:kifo@kifo.no)

ISBN 978-82-92972-70-0

ISSN 0807-7517

# Forord

Denne rapporten beskriver erfaringer med og utfordringer for Den norske kirkes arbeid med forsoning i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. Hva tenker mennesker – både samer, kvener og andre nordmenn – i de tre nordligste bispedømmene om behovet for forsoning i dag? Hva er viktig for dem, hvordan tolker de situasjonen og dagens konfliktbilde, og hva mener de Den norske kirke kan bidra med i arbeidet for forsoning?

Forskningsprosjektet er bestilt av Kirkerådet i Den norske kirke, og videreutviklet etter innspill fra sekretariatet i Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd. Prosjektet inngår som en del av samarbeidsavtalen mellom Kirkerådet og KIFO fra 2021. Det er KIFO som står faglig ansvarlig for gjennomføringen av forskningsprosjektet og utgivelsen av rapporten.

En stor takk til referansegruppa som har bidratt med svært verdifulle innspill, både til utformingen av studien og til et rapportutkast. Referansegruppa har bestått av Torjer Andreas Olsen, Lovisa Mienna Sjöberg, Per Oskar Kjølaas, Bjørn Thomas Åhren og Kristine Aslaksdatter Siri.

Takk også til Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd, som ga nyttige og konstruktive innspill til et rapportutkast på sitt møte 26. mars 2025.

Sist, men ikke minst: Takk til alle de 27 samtalepartnerne vi har intervjuet og til andre vi har møtt og snakket med underveis. Vi har lært mye fra dere.

10. april 2025

Sven Thore Kloster, Netta Marie Rønningen og Carsten Schuerhoff



# Innhold

<b>Forord</b> .....	<b>3</b>
<b>Tabell og figurliste</b> .....	<b>7</b>
<b>1. Innledning</b> .....	<b>9</b>
1.1 Hva handler rapporten om og hva handler den ikke om? .....	9
1.2 Kontekst for studien .....	10
<b>2. Metode</b> .....	<b>13</b>
2.1 Kvalitative intervjuer .....	13
2.2 Tolkning av materialet .....	16
2.3 Posisjonalitet og begrensninger .....	17
2.4 Forskningsetikk .....	17
2.5 Det samiske og det kvenske .....	18
2.6 Avklaringer om flerspråklighet .....	18
2.7 Prosjektets referansegruppe .....	19
2.8 Strukturen på rapporten .....	19
<b>3. Språk</b> .....	<b>21</b>
3.1 Samiske og kvensk språk i Norge i dag .....	21
3.2 Den norske kirkes arbeid for revitalisering av samiske og kvensk språk .....	25
3.3 Fornorsking og tap av morsmål .....	31
3.4 «Gud skjønner sørsamisk og kan tale sørsamisk» .....	32
3.5 Utfordringer .....	34
3.6 Mer enn språk .....	45
<b>4. Tilhørighet, identitet og selvfølelse</b> .....	<b>47</b>
4.1 Samisk identitet og mangfold .....	47
4.2 Ulike fortellinger om identitet .....	50
4.3 Noen utvalgte sider ved samisk kirkeliv .....	61
4.4 Hvordan kan Den norske kirke romme flere tros- og kulturuttrykk? .....	70
<b>5. Forsoning</b> .....	<b>78</b>
5.1 Hva er forsoning? .....	78
5.2 Manglende kunnskap om fornorskingspolitikken og den samiske befolkningen .....	80
5.3 Manglende erkjennelse av urett .....	83
5.4 En forsoningsprosess krever ressurser .....	87
5.5 Tap av livsgrunnlag. Brudd på rettigheter hindrer forsoning .....	88
5.6 «Det vil alltid være der som et sår» .....	92
5.7 Hvordan kan Den norske kirke bidra til forsoning? .....	94
<b>6. Anbefalinger</b> .....	<b>103</b>
<b>Litteraturliste</b> .....	<b>107</b>



# Tabell og figurliste

Tabell 1 Antall gudstjenester med samisk innslag på bispedømmenivå.....	30
Tabell 2 Antall gudstjenester totalt på bispedømmenivå.....	30
Figur 1 Antall gudstjenester i Den norske kirke med samisk innslag i perioden 2015–2023.....	29





# 1. Innledning

## 1.1 Hva handler rapporten om og hva handler den ikke om?

I denne rapporten tegner tre KIFO-forskere (heretter vi) et øyeblikksbilde fra Den norske kirke i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. I kjølvannet av rapporten fra Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023) har vi vært interessert i å lære mer om hva mennesker i ulike menigheter på norsk side av Sápmi/Saepmie/Sámeednam tenker om behovet for forsoning i dag. Hva er viktig for dem, hvordan tolker de situasjonen og dagens konfliktbilde, og hva mener de Den norske kirke kan bidra med i arbeidet for forsoning?

Forskningsprosjektet er bestilt av Kirkerådet i Den norske kirke, og videreutviklet etter innspill fra sekretariatet i Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd. Den norske kirke var en av aktørene som jobbet for at det skulle opprettes en sannhets- og forsoningskommisjon i 2018. I 1997 erkjente Kirkemøtet for Den norske kirke «at myndighetenes forsoningspolitikk og Den norske kirkes rolle i denne sammenheng har medført overgrep mot det samiske folk» og ba videre «de sentralkirkelige råd og de tre nordligste bispedømmene om å legge til rette for at det i menighetene kan arbeides videre med spørsmål omkring forsoning ...» (Kirkemøtet 1997, 119)

Rapporten er ikke en beskrivelse av hva som er gjort siden den gang, men et nå-blikk eller øyeblikksbilde hvor vi synliggjør erfaringer fra ulike mennesker på forskjellige steder i de tre nordligste bispedømmene, både ansatte i menigheter og på bispedømmekontor, samt personer i lokalmiljøet der vi har vært på feltarbeid – noen av dem med frivillige verv i den lokale menigheten, andre ikke. På den måten er studien heller ikke en uttømmende beskrivelse av samisk kirkeliv eller erfaringer til alle kirkemedlemmer i Sápmi/Saepmie/Sámeednam, men en systematisert og fortolket framstilling av samtaler med utvalgte mennesker på utvalgte steder. De overordnede spørsmålene som har styrt designet og utføringen av forskningsprosjektet har vært følgende:

- Hvordan forstår mennesker i de tre nordligste bispedømmene behovet for forsoning i landsdelen? Hvordan forstår de dagens situasjon og utfordringsbilde?
- Hvordan forstår de forsoning, og hva anser de som avgjørende forutsetninger for forsoningsprosesser i samfunnet og i Den norske kirke?
- Hvordan bidrar Den norske kirke lokalt i arbeidet for et mer forsonet samfunn? Hvilke forventninger har folk til kirka når det gjelder dette arbeidet, og har de eventuelt erfart utfordringer ved kirkas arbeid?

Samtalene vi har hatt med folk om disse spørsmålene har gitt oss et rikt datamateriale. I materialet var det tre hovedtemaer som utkrystalliserte seg, og som vi har strukturert og disponert rapporten etter: språk, identitet/tilhørighet og forsoning. Dette utgjør rapportens tre analysekapitler.

## 1.2 Kontekst for studien

Sápmi/Saepmie/Sámeednam, det historiske bosettingsområdet til samene, strekker seg over nordlige deler av både Norge, Sverige og Finland, samt Kolahalvøya i Russland. I dette forskningsprosjektet forholder vi oss til norsk side av dette området, med en spesiell interesse for Den norske kirkes rolle som kompleks aktør. Historien om forholdet mellom Den norske kirke og den samiske befolkningen er sammensatt, preget av alt fra misjonering, disiplinering og fornorskning til språkutvikling, deltakelse og medbestemmelse. Sannhets- og forsoningskommisjonen har skrevet mye om Den norske kirkes rolle og bidrag i fornorskingsprosessene (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, kap. 6.3, 7.3, 8.6, 18). Statskirkeordningen ga kirka monopol på religionsutøvelse i det offentlige rom, og alle former for religiøsitet og åndelige praksiser som ikke samstemte med statskirkas, ble lenge undertrykket og fortrent til private sfærer. Ved kongelig resolusjon i 1848 ble det bestemt at prester som skulle tjenestegjøre i en del områder i Finnmárku/Finmarkku/Finnmark måtte lære seg samisk. Ordet skulle forkynnes på morsmålet, i tråd med Martin Luthers tenkning. Språkarbeidet og forkynnelsen på morsmål førte både til en styrking av minoritetsspråkene, samt en økt assimilering av samisk og kvensk åndelighet. Kirka var lenge tilbakeholden med å gi plass til samiske og kvenske virkelighetsforståelser og åndelige og kulturelle uttrykk. Den norske kirkes biskoper støttet aktivt opp om fornorskningspolitikken etter 1910, og særlig hardt gikk det ut over kvenene (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, 506). Alta-saken markerer et viktig vendepunkt, også innenfor Den norske kirke og for kirkas gradvise endring i synet på samer og samisk kirkeliv. Etter etableringen av Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd i 1992 har også kvener ønsket å styrke kvensk kirkeliv. Kirka var lenge lite imøtekommende overfor dette, men i løpet av de ti siste årene har det fått gradvis mer gehør sentralt i Den norske kirke.

Da Kirkemøtet (opprettet i 1984) for første gang behandlet en samiskrelatert sak i 1986, het saken «Kirken og samene», som kunne kritiseres for å kommunisere at det var snakk om to separate størrelser. På grunn av Den norske kirkes fornorskings- og assimilasjonspolitik på 1800- og 1900-tallet søkte mange samer og kvener andre steder enn kirka for å utøve sin kristne tro. Den læstadianske bevegelsen ble en viktig arena og på mange måter et kulturelt og åndelig

fristed for mange. Bevegelsens hovedspråk var samisk og finsk. Sannhets- og forsoningskommisjonen skriver at bevegelsen «ble nærmest en lokal samisk folkekirke mange steder» (2023, 505). Bevegelsen har med andre ord hatt stor betydning for samisk og kvensk kirkeliv, selv om det er viktig å understreke at samisk og kvensk kirkeliv også er mye mer enn bare læstadianisme, og at det ikke bare er samer og kvener som er eller har vært læstadianere. Poenget i denne sammenhengen er å få fram at kristendom og kristen tro i stor grad og på ulike måter har satt sitt preg på den samiske og kvenske befolkningen gjennom århundrer, og at når vi snakker om Den norske kirke og samer og kvener i dag, så handler det ikke om separate størrelser, men om at den samiske og kvenske befolkningen utgjør betydningsfulle deler av Den norske kirke. Lovisa Mienna Sjöberg har i sin oversiktsartikkel om kristendommens historie på norsk og svensk side av Sápmi/Saepmie/Sámeednam tatt utgangspunkt nettopp i samiske aktører, og med det vist hvor integrert kristendom og kirke har vært i samisk kultur, fra 1600-tallets samiske prester til vår tids Samisk kirkeråd (Sjöberg 2020).

I dag er det utviklet demokratiske strukturer for samisk kirkeliv og samisk medbestemmelse i Den norske kirke, og det jobbes med å styrke og institusjonalisere kvensk kirkeliv. Det norske storsamfunnet preges av både polarisering og uvitenhet når det gjelder kunnskap om forsoningspolitikken og dens konsekvenser, og hvordan det skal jobbes med reparering, gjenopprettelse og forsoning. Vindmøllene i det tradisjonelle reinbeiteområdet Fovsen Njaarcken sijte (Fosenhalvøya) og andre arealkonflikter, særlig i Finnmárku/Finmarkku/Finmark og sørsamiske områder, viser hvor betente og polariserte mange av konfliktene er, også innad i den samiske befolkningen. Det dreier seg både om tunge rettighetsspørsmål og kamp for livsgrunnlag. Det er et stort spørsmål hvordan Den norske kirke kan bidra til forsoning i dagens samfunn, gitt både det høye konfliktnivået og kirkas egen problematiske fortid.

Sannhets- og forsoningskommisjonen har oppfordret både offentlige myndigheter og sivilsamfunnsaktører innen frivillighet, kunst og kultur, ideell sektor, religion og livssyn til å kjenne et selvstendig ansvar for å ta et oppgjør med egen historie og praksis slik at forsoning kan skje, og videre finne ut av hvordan de kan bidra til forsoning i lys av kommisjonens rapport (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, 25). Som nevnt har Kirkemøtet erkjent Den norske kirkes deltakelse i fornorskningsprosessene, og har bedt særlig de tre nordligste bispedømmene om å legge til rette for at det i menighetene kan jobbes med forsoning. I 2024 kom Samisk utvalg med en større rapport om hvordan samisk kirkeliv kan styrkes (Kirkerådet 2024a), og Kirkerådet vedtok en handlingsplan om sannhet og forsoning (Kirkerådet 2024b). Når disse dokumentene framover skal implementeres og følges opp i kirkelig sammenheng, håper vi denne rapporten kan bidra med viktige perspektiver, refleksjoner og ideer – både komplementerende og bekreftende vis a vis de andre dokumentene – og styrke Den norske kirkes mangefasetterte arbeid med forsoning, både på lokalt og nasjonalt hold.



## 2. Metode

Rapporten tegner som nevnt et øyeblikksbilde og gir en her-og-nå-beskrivelse av erfaringer og problemstillinger i tilknytning til arbeid med forsoning i Den norske kirke i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. For å kunne tegne dette bildet har vi basert prosjektet på kvalitative data. Vi har høsten 2024 vært på korte feltarbeid og gjennomført intervjuer med mennesker som er engasjert enten på lokalt eller regionalt nivå i Den norske kirke. Vi har snakket med både samer, kvener og nordmenn i de tre nordligste bispedømmene om deres erfaringer med forsoning og samisk og kvensk kirkeliv. Høsten 2024 var det litt over ett år siden Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport ble publisert. Vi gjennomførte de fleste intervjuene rett i forkant av Stortingets behandling av rapporten 12. november 2024.

### 2.1 Kvalitative intervjuer

Rapporten er basert på kvalitative intervjuer og observasjoner gjennomført i Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros. Vi har intervjuet både ansatte i menigheter i Den norske kirke og personer i lokalmiljøet der vi har vært på feltarbeid – noen av dem med frivillige verv i den lokale menigheten, andre ikke. I tillegg har vi snakket med ansatte på bispedømmenivå med spesielt ansvar for samisk kirkeliv. Vi har intervjuet samer, kvener og nordmenn. Vi har til sammen gjort 26 kvalitative intervjuer med 27 informanter<sup>1</sup> fra 8 forskjellige menigheter. Intervjuene foregikk på norsk, uten tolk. Det betyr at vi bare har snakket med mennesker som har kunnet snakke norsk.

Noen av intervjuene foregikk på kirkekontor eller i kirkerom, mens andre skjedde på kafé, hjemme hos folk, over et måltid, eller på en spasertur. Mange av intervjuene var mye mer en dialog og samtale enn intervju i streng forstand. Vi la vekt på eksplorative og åpne samtaler. Av flere grunner har vi derfor valgt å tenke om og omtale informantene våre som samtalepartnere. Innenfor urfolksstudier og samiske studier har det blitt vanligere å bruke begreper som «forskningsdeltaker» og «forskningssamtale» framfor de mer makt-asymmetriske begrepene «informant» og «intervju» (Drugge 2022). Vi har latt oss inspirere av dette, og prøver å bruke «samtalepartner» og «samtale» oftest, selv om vi også noen steder bruker «informant» og «intervju» – enten av presisjonshensyn eller for å variere språket litt.

Selv om det varierer hvor mye vi har jobbet med samisk og kvensk kirkeliv tidligere, har ingen av forskerne i dette prosjektet forsket med samiske eller kvenske informanter tidligere. Også av den

.....  
<sup>1</sup> Ett av intervjuene var med to personer.

grunn, og fordi vi bare i begrenset grad har skaffet oss skriftlig områdekunnskap om de stedene vi har besøkt, har vi lagt vekt på å supplere intervjuene med besøk på ulike arrangementer, slik som salmekvelder, teater, konserter, offentlige debatter eller å være litt til stede i lokalmiljøene. På den måten har vi prøvd å få en litt bredere forståelse av miljøene vi har beveget oss i.

Vi vil understreke at vi i utvalget av både informanter og steder har hatt en overordnet tanke om å vektlegge mangfold og forskjell. Vi har vært interessert i å høre ulike perspektiver og erfaringer. Det må med andre ord ikke leses ut en ambisjon om representativitet i denne studien.

### 2.1.1 Utvalg av steder

Siden norsk side av Sápmi/Saepmie/Sámeednam strekker seg over et stort område, valgte vi å dele området mellom oss. Vi reiste til et bispedømme hver hvor vi gjennomførte intervjuer. Sven Thore Kloster reiste til Nord-Hålogaland, Carsten Schuerhoff reiste til Sør-Hålogaland, og Netta Marie Rønningen reiste til Nidaros. De fleste intervjuene ble gjennomført på stedene vi var, mens noen få ble gjennomført i etterkant, to over Teams og ett fysisk i Oslo.

For å komme i gang med arbeidet og for å identifisere mulige menigheter vi kunne besøke, hadde vi samtaler med både Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd og ansatte med ansvar for samisk kirkeliv i de aktuelle bispedømmene. Vi mottok flere forslag til steder, men bestemte selv til slutt hvor vi dro. Verken Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd eller bispedømmerådgiverne har fått vite hvilke menigheter vi valgte.

Vi har latt litt ulike forhold styre utvalget av steder. I Nord-Hålogaland besøkte vi tre menigheter. Vi ønsket å besøke menigheter både i områder hvor samer er i majoritet og i områder hvor de er i minoritet. Vi ønsket å besøke en menighet i indre Finnmárku/Finmarkku/Finmark som er preget av reindriftsnæring, og en menighet i et byområde ved kysten i et sjøsamisk område. Vi ønsket også å besøke en menighet med betydelig kvensk befolkning. To av menighetene vi besøkte ligger i en del av forvaltningsområdet for samisk språk, mens den tredje ikke er en del av dette.

I Sør-Hålogaland besøkte vi tre menigheter. Vi ønsket å besøke både sørsamiske, lulesamiske og – om mulig – pitesamiske steder. Videre var vi opptatt av å besøke steder både i og utenfor forvaltningsområdet, og steder med ulike størrelser, grad av urbanitet og sosiodemografiske kjennetegn. Et siste poeng var å få belyst forskjellige former for kirkelighet, særlig med tanke på læstadiansk påvirkning.

I Nidaros besøkte vi to menigheter. Som i de to foregående bispedømmene ønsket vi variasjon i utvalget av menigheter også her. De to menighetene som ble valgt representerer hver på sine måter ulikhet med tanke på samiske majoritets- og minoritetskontekster.

### 2.1.2 Rekruttering av samtalepartnere

Rekruttering av samtalepartnere foregikk på litt ulike måter. En måte vi rekrutterte på var å kontakte prestene i de ulike menighetene. Dette var prester vi enten kjente til selv, eller som Sáame girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd eller en av bispedømmerådgiverne hadde anbefalt. Vi spurte prestene om det var personer i menighetsrådet, frivillige, ansatte i kirka, eller andre i lokalsamfunnet som det kunne være aktuelt for oss å snakke med. Herfra foregikk rekrutteringen litt ulikt. I en del tilfeller var det prestene som tok kontakt med aktuelle personer, i andre tilfeller fikk vi kontaktinformasjon og tok direkte kontakt selv. Noen få steder fant vi fram til informanter på eget initiativ, altså personer som ikke var foreslått av en av prestene.

Vi var interessert i å finne to til fire informanter på hvert sted. I tillegg til presten, ville vi snakke med en ikke-kirkelig ansatt. Dette var et minimumskriterium. Det var det også at vi snakket med samiske personer på hvert sted. Vi ønsket også å snakke med både kvinner og menn, og om mulig mennesker med litt ulik alder. Igjen søkte vi etter mangfold og forskjell. Samlet sett snakket vi med 27 informanter.

Enkelte i referansegruppa hadde på forhånd advart om at det finnes en «forsknings-fatigue» i deler av den samiske befolkningen, altså en tretthet for å delta som informanter i forskningsprosjekter. Vi tok dette på alvor, etter beste evne, da vi søkte informanter. Vår erfaring var at de aller fleste vi spurte gjerne ville bidra og var glade for å dele erfaringer med oss. I ett tilfelle ønsket ikke presten å rekruttere informanter, og vi samarbeidet da med andre aktører i nærmiljøet for å finne samtalepartnere som ønsket å snakke med oss.

### 2.1.3 Intervjuguider

Hovedtemaet vi ønsket å dekke i samtaleene var erfaringer i tilknytning til forsoningsarbeid i Sápmi/Saepmie/Sáameednam, herunder utfordringer for forsoningsarbeidet, hva det er behov for i dag, hvorvidt og hvordan Den norske kirke er / kan være relevant i dette arbeidet, og hva som har blitt opplevd som meningsfullt. Vi lagde ulike intervjuguider til personer ansatt i kirka og personer som ikke var ansatt der. Vi hadde også litt ulike spørsmål med tanke på om vi snakket med lokale eller regionale informanter. Intervjuguidene var semistrukturerte. Vi åpnet med noen spørsmål, men lot som nevnt samtalen utvikle seg i tråd med hva og hvordan samtalepartnerne responderte. En slik åpen tilnærming i samtaleene gjorde at vi ikke forholdt oss strengt til intervjuguiden, selv om vi fikk snakket om de fleste temaene der. Lengden på samtaleene varierte noe, men de fleste varte i overkant av én time.



### 2.1.4 Anonymisering

Vi har anonymisert både menighetene vi har vært i og samtalepartnerne vi har snakket med. I forskningsetisk henseende var vi opptatt av å sikre samtalepartneres integritet og vi var opptatt av autentisitet, ærlighet og empati. Derfor er vi tilbakeholdne med å kontekstualisere samtalepartnerne mer enn nødvendig, og er tilbakeholdne med å peke på personlige, lokale og historiske forhold. Samtidig vet både samtalepartnere og vi at det likevel kan være mulig for enkelte som kjenner Den norske kirke på de aktuelle stedene å finne ut av hvilke menigheter vi har vært i og dermed noen av dem vi har snakket med.

### 2.1.5 Transkribering

Vi tok opp samtalene, og fikk dem transkribert ved hjelp av programmet Autotekst, brukt ved Universitetet i Oslo. Programmet bruker både Whisper fra OpenAI og NB Whisper utviklet av Nasjonalbiblioteket. Programmet kjører på sikre servere ved Universitetet i Oslo og overholder krav til personvern. Vi gikk gjennom alle transkripsjonene og rettet feil.

## 2.2 Tolkning av materialet

I tolkningen av intervjuene og datamaterialet for øvrig har vi vært opptatt av en induktiv tilnærming. Hva oppdager vi, hva hører og leser vi, hvordan trer notiser og minner frem? Dette har vi først gjort hver for oss, med utgangspunktet i hvert vårt materiale. I det videre arbeidet var det også viktig å oppdage referanser og forbindelser på tvers av intervjuene og bispedømmene. Vi samtalte oss imellom og prøvde å skissere ut felles tematikker og spørsmål, som vi så igjen drøftet med referansegruppa (se nedenfor). Som nevnt var det tre perspektiver som etter hvert utkrystalliserte seg, og som formet den videre disponeringen av rapporten: Språk, identitet/tilhørighet og forsoning. Den norske kirke er dypt integrert i lokalsamfunn og kulturer, så det er i grunnen ikke overraskende at nettopp disse tre perspektivene meldte seg i samtalene våre om Den norske kirke og forsoning.

En kan innvende at disse tre temaene ikke er nye. Det er allerede forsket mye på dem, og de er kjent fra forsoningsstudier og -arbeid generelt. For oss er ikke poenget om de er nye eller gamle, men at de er gjenkjennelige for samtalepartnerne våre og andre. Mye av forsoningsarbeidet i Den norske kirke har også tatt utgangspunkt i og handlet om nettopp disse feltene. Det styrker rapporten vår, mener vi.

De tre temaene utgjør rapportens tre analysekapiteler. Der har vi forsøkt å tegne et bilde av det vi har hørt og snakket om med samtalepartnerne våre, og det vi har observert på stedene vi har vært. Vi har hatt et mål om å skrive fram mye av empirien og gi denne god plass. Vi har i mindre

grad vært opptatt av å syntetisere eller teoretisere, selv om vi også gjør det noen steder, og selv om våre teoretiske perspektiver selvsagt har formet både utvalg og framstillinger generelt.

## 2.3 Posisjonalitet og begrensninger

Forskerposisjonalitet har betydning for kunnskapen som utvikles i et forskningsprosjekt. Vi som er forskere i dette prosjektet, er verken nasjonale minoriteter eller urfolk. Vi har ikke bodd i, og er ikke godt kjent med kulturene i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. Vi snakker heller ikke samisk eller kvensk. Det betyr at det er flere ting vi ikke umiddelbart har sett eller forstått, eller ikke sett eller forstått i det hele tatt. Samtidig gir vårt utenfra-perspektiv også muligheter til å se ting annerledes og med et nytt blikk enn det innenfraperspektivet gir. En av samtalepartnerne våre utdyper dette på denne måten:

Altså, jeg tenker jo at hos oss, så er det en sånn erfaring noen ganger at folk utenifra har lettere å forstå enn de som er helt nært. De kan se utfordringer mye tydeligere og definere den og så si at ja, jeg skjønner hva du sier. Mens vi som er så nært, vi er enten så blind, men vi er også så berørt. Det er så mange forhold som gjør at det er vanskelig.

Dette understreker både vår posisjonalitet og noen av prosjektets begrensninger. Våre øyeblikksbilder bringer frem og er med på å konstruere informasjonsbiter og fortellinger som utfyller og kontrasterer hverandre. Prosjektet søker ikke å levere generaliseringer og er ikke en evaluering av forsoningsarbeidet i Den norske kirke, verken på lokalt, regionalt eller nasjonalt nivå. Siden utvalget vårt av samtalepartnere ikke har hatt representativitet som mål, men heller ulikhet, er det vi skriver frem i denne rapporten en presentasjon av mangfoldige erfaringer knyttet til forsoning og kirkeliv i norsk del av Sápmi/Saepmie/Sámeednam.

## 2.4 Forskningsetikk

Det er flere forskningsetiske sider ved dette prosjektet som vi vil kommentere. For det første handler hele prosjektet om en sensitiv tematikk, som også innebærer sårbarhet. Vi har møtt mennesker som har fortalt om dypt personlige erfaringer, og delt både smertefulle og gledefylte fortellinger. Vi har forsøkt å møte våre samtalepartnere med åpenhet, empati og tillit og tilstreber å skriftliggjøre og kommunisere stemmene deres på en empatisk og mest mulig sannferdig måte.

For det andre er hele prosjektet preget av tunge majoritet-minoritetsdynamikker. Som nevnt i 2.3 tilhører vi tre forskere majoritetsbefolkningen, med alt hva det fører med seg av begrensninger og utfordringer for studien. Vi har prøvd å være oppmerksomme på dette, og vi har også snakket med flere av samtalepartnerne våre om det.

For det tredje er vi som nevnt gjort kjent med at det finnes en viss utmattelse eller forskningsfatigue i deler av den samiske befolkningen, jf. 2.1.2. For vår del førte det til ekstra hensyn og

varsomhet med tanke på rekruttering av samtalepartnere. Men det er også et større bilde her som handler om tålmodighet og tillit til storsamfunnet – inkludert forskere, og som har å gjøre med at dette «ikke blir nok ei blekke som havner i skuffa», som en av samtalepartnerne våre sa det. Selve troen på og berettigelsen til denne typen forskning forutsetter at den fører til ny kunnskap som kan ha betydning for samfunnet og de involverte gruppene. I respekt for våre samtalepartneres tid håper vi at samtalene vi har hatt med dem ikke har vært forgjeves, men resulterer i ny kunnskap som kan få betydning i Den norske kirke.

## 2.5 Det samiske og det kvenske

Forskningsprosjektet er et oppdragsprosjekt som KIFO gjør for Kirkerådet. Oppdraget gikk ut på å samle erfaringer om og holdninger til forsoningsarbeid i tilknytning til Den norske kirke og den samiske befolkningen i norsk del av Sápmi/Saepmie/Sámeednam. Men i feltarbeidet i Nord-Hålogaland møtte vi også kvenske samtalepartnere, og erfarte på den måten betydningen av de kvenske perspektivene, og hvordan det kvenske også er en viktig del av den større tematikken om forsoning i Norge som helhet, og spesielt i dette området. Vi har derfor valgt å tematisere kvenske perspektiver en del steder i denne rapporten, først og fremst fordi de utgjør en del av empirien. Samtidig erkjenner vi at designet av studien, og det begrensede antallet kvenske samtalepartnere, fører til at kvenske perspektiver og stemmer får vesentlig mindre synlighet i rapporten enn samiske. Det er derfor viktig for oss å si at dette ikke skyldes en nedvurdering av det kvenske, men at studien – ut fra oppdraget – er rigget som en studie av samiske erfaringer. De kvenske erfaringene er viktige, og fortjener egne studier og egne rapporter.

## 2.6 Avklaringer om flerspråklighet

En sentral del av fornorskningspolitikken har gått ut på å forby og på annet vis usynliggjøre samiske og kvensk språk, og blant annet fornorske samiske og kvenske stedsnavn. I denne rapporten skriver vi derfor stedsnavn på flere språk, som regel etter formelen samisk/kvensk/norsk. Der vi opererer med flere samiske språk, er rekkefølgen nordsamisk, sørsamisk og så lulesamisk. Vi gjengir også navn på institusjoner med flere språk i de tilfellene institusjonene selv gjør det. Unntaket er Norgga Girku / Nöörjen Gærhkoe / Vuona Girikko / Norjan Kirkko / Den norske kirke, som vi kun omtaler som Den norske kirke av hensyn til lesbarheten, siden denne institusjonen omtales såpass ofte i teksten.

Betegnelsen «kvener» er et etablert navn på folkegruppen, men fordi «kven» også har blitt oppfattet som en negativt betegnelse, blant annet som følge av fornorskningspolitikken, er det noen som vil kalles «norskfinner» og «norskfinsk» (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, 144). Noen skriver derfor «kvensk/norskfinsk». Den offisielle betegnelsen for språket er derimot

«kvensk», og vi har valgt å bruke benevnelsene «kven» og «kvensk» konsekvent i denne rapporten.

## 2.7 Prosjektets referansegruppe

Referansegruppen har bestått av fem personer. Per Oskar A. Kjølaas er tidligere biskop i Nord-Hålogaland og var medlem av Sannhets- og forsoningskommisjonen. Torjer A. Olsen er professor i urfolksstudier ved Senter for samiske studier (UiT Norgga árktaš universitehta / Norges arktiske universitet). Kristine Aslaksdatter Siri er rådgiver i avdeling for samisk kirkeliv i Kirkerådets sekretariat. Lovisa Mienna Sjöberg er førsteamanuensis ved Girkolaš Oahpahušguovddáš Davvin / Kirkelig utdanningssenter nord ved VID vitenskapelige høyskole. Bjørn Thomas Åhren er tidligere medlem av Sámediggi/Sametinget og Sametingsrådet, og er sørsamisk representant i Nidaros bispedømmeråd og medlem av Kirkerådet i Den norske kirke.

Vi har hatt tre møter i referansegruppen. I møtene har vi fått verdifulle og nødvendige innspill i ulike deler av prosjektperioden, først i utviklingen av prosjektet, dernest i fortolkningen av inntrykkene fra feltarbeid og intervjuene, og sist i gjennomlesning og kommentering av utkast til rapport.

## 2.8 Strukturen på rapporten

Som allerede nevnt, har vi vektlagt de overordnede temaene språk, identitet/tilhørighet og forsoning i analysen av materialet og oppbyggingen av rapportens struktur. Hvert av analysekapitlene har også en treleddet struktur. De starter med en bakgrunnsinformasjon om kontekst og tematikk, blant annet for å belyse hvordan kirkelige forhold er vevd sammen med andre samfunnstrender og diskurser. Deretter går vi inn i vårt empiriske materiale og presenterer sitater og analyser av samtaler med forskningsdeltakerne. Til sist muner hvert av kapitlene ut i beskrivelser av utfordringer til Den norske kirke, slik vi har hørt dette hos samtalepartnerne våre.



## 3. Språk

Fornorskningstiltakene rettet mot språk bidro til et dramatisk språktap i Norge, og særlig i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. Sannhet- og forsoningskommisjonen konkluderer med at dette var et resultat av en bevisst og målrettet politikk fra norske myndigheters side (2023, 423). Det førte til et omfattende språkskifte fra samiske språk, kvensk og/eller finsk til norsk. Kommisjonen slår fast at «før fornorskingspolitikken ble iverksatt, ble kvensk, skogfinsk, nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk, pitesamisk, skoltesamisk og umesamisk snakket i Norge, og flerspråklighet var utbredt» (2023, 423).

I kjølvannet av den samiske revitaliseringen som startet på slutten av 1900-tallet, har det vært satset på revitalisering av samiske språk. Den norske kirke har også tatt del i dette arbeidet, særlig siden 1990-tallet.

Betydningen av språk og hvor avgjørende språk har vært for både fornorskingsprosesser og for prosesser med å styrke og revitalisere samisk og kvensk identitet og kirkeliv, ble på ulikt vis tematisert av alle samtalepartnerne våre. Vi skal i dette kapittelet se nærmere på hvilke erfaringer de har gjort seg om bruken av samisk og kvensk i kirkelig sammenheng, både om hvor betydningsfullt det er, og hvilke utfordringer de peker på. Men først skal vi gi en kort oversikt over statusen på kvensk og samiske språk i dag, og noe av arbeidet Den norske har gjort med tanke på å bidra til revitalisering og vern av språkene.

### 3.1 Samiske og kvensk språk i Norge i dag

Norsk lov slår fast at samiske språk og norsk er likeverdige språk. Det er i dag seks samiske språk med tilhørighet i Norge: nordsamisk, sørsamisk, lulesamisk, skoltesamisk, umesamisk og pitesamisk. UNESCO regner de tre siste av disse språkene for språk som ikke lenger er aktive i Norge, selv om det pågår noe arbeid for å revitalisere dem i de områdene der de tradisjonelt har vært i bruk. Videre regner UNESCO nordsamisk som et truet språk, mens lulesamisk og sørsamisk regnes som alvorlig truede språk. Disse tre språkene er anerkjent som minoritetsspråk i Norge, og har vern etter del III i Europarådets minoritetsspråkpakt, samt Språkloven og Sameloven. Vernet innebærer regler for blant annet utdanning, rettsvesen, offentlig forvaltning, media og kultur. Norsk lovverk slår fast at statlige og regionale offentlige organer er forpliktet til å tilrettelegge for bruk av disse tre samiske språkene.

Mens de samiske språkene og norsk er likeverdige språk, og nordsamisk, sørsamisk og lulesamisk er likestilte med norsk i forvaltningsområdet for samiske språk, så har kvensk status som nasjonalt minoritetsspråk. Det kvenske språket har mye til felles med finsk, men har gjennom

historien blitt påvirket av norsk og samisk, som har gjort at det i dag er eget språk som består av fire ulike dialekter.<sup>2</sup> (Kommunal- og distriktsdepartementet 2023, 4). Kvensk har folkerettslig vern etter del II i Europarådets minoritetsspråkpakt, og i Språkloven av 2022 slås det fast at offentlige organer skal fremme og verne kvensk, og at kvensk er likeverdig med norsk som språklig og kulturelt uttrykk.

Det finnes ikke noe offisielt tall på hvor mange kvener/norskfinner som bor i Norge i dag, og det er videre stor usikkerhet knyttet til hvor mange som snakker kvensk i Norge i dag. Sannhets- og forsoningskommisjonen viser til at man i 1980 anslo at det var 1 500–2 000 personer som brukte kvensk daglig i det kvenske bosettingsområdet (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, 413). Dette området dekker Finnmárku/Finmarkku/Finnmark, Romsa/Tromssa/Troms og nordlige deler av Nordlánda/Nordlaanten/Nordlánda/Nordland. Videre nevner kommisjonen en undersøkelse fra år 2000 som konkluderer med at det finnes omtrent 5 600 personer som forstår kvensk. Undersøkelsene dekket imidlertid verken Romsa/Tromssa/Troms eller Østlandsområdet, hvor det også bor mange kvener, så tallene må forstås som minimumstall (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, 413). Andre, som for eksempel Store Norske Leksikon, anslår at det er om lag 2 000–8 000 mennesker som snakker kvensk i Norge i dag (Forsgren og Minken 2024). I januar 2018 lanserte Kommunal- og moderniseringsdepartementet en språk- og kulturpolitisk plan for kvensk. Blant annet har det vært satset på å styrke innsamling og bruk av kvenske stedsnavn, og styrke kvensk barnehage tilbud. Grunnskoleelever med kvensk eller norskfinskbakgrunn i Romsa/Tromssa/Troms og Finnmárku/Finmarkku/Finnmark har fått rett til opplæring i henholdsvis kvensk og finsk dersom tre elever ved samme skole ønsker dette. I en gjennomgang av planen i 2023 fastslår departementet at kvensk språk i dag er i en kritisk situasjon, men at det pågår en språkrevitaliseringsprosess i kvenske miljøer (Kommunal- og distriktsdepartementet 2023, 5). Som for samisk, har etableringen av språksentre også vært viktig for revitaliseringsarbeidet for kvensk. I 2025 er det fem kvenske språksentre som jobber med å revitalisere og skape kvenske språkarenaer i lokale nærmiljøer.

Sannhets- og forsoningskommisjonen anslår at det finnes cirka 400–500 lulesamiske, 600 sørsamiske og 20 000 nordsamiske språkbrukere (2023, 408–412). Det lave antallet lulesamisk og sørsamisk språkbrukere gjør at disse språkene er minoritetsspråk også i samisk sammenheng. De har betydelig færre språkbrukere enn nordsamisk, og språkene er mindre brukt i litteratur, film, musikk, i media og i det offentlige rom generelt. Vernet av de offisielle samiske språkene

.....

<sup>2</sup> Kvensk er et østersjøfinsk språk som er nært beslektet med meänkieli, et minoritetsspråk som snakkes i Sverige, og med nordfinske dialekter. Sannhets- og forsoningskommisjonen peker på at kvensk og finsk står hverandre nær, men at språkene har ulik historisk, sosial og kulturell tilknytning til og status i Norge. (2023, 412–14). Se også Kvensk institutt 2025.

innebærer blant annet at betjening på samiske språk i offentlig forvaltning er lovpålagt flere steder. Forvaltningsområdet for samisk språk er fastsatt gjennom Sameloven § 3-1. I dag består forvaltningsområdet av 13 kommuner. Kárášjohka/Kaarasjoki/Karasjok, Guovdageaidnu/Koutokeino/Kautokeino, Deatnu/Tenu/Tana, Porsánjgu/Porsanki/Porsanger, Unjárga/Uuniemi/Nesseby, Gáivuotna/Kaivuono/ Kåfjord, Loabák/Lavangen og Dielddanuorri/Tjeldsund er innlemmet i forvaltningsområdet i det nordsamiske området. I det lulesamiske området finner vi Hábmmer/Hamarøy, og i det sørsamiske området Aarborte/Hattfjelldal, Raarvihke/Røyrvik, Plaassja/Røros og Snåase/Snåsa. I disse kommunene er samisk og norsk sidestilte språk. I 2023 ble det innført tre ulike kommunekategorier kalt språkutviklingskommuner, språkvitaliseringskommuner og språkstimuleringskommuner. De ulike kategoriene skulle tilpasses språksituasjonen i kommunene, hvor språkstimuleringskommunene har det laveste og språkutvikling- og språkvitaliseringskommunene har det høyeste rettighetsnivået. Dermed varierer kommunenes forpliktelser til å betjene på samisk språk. I noen kommuner har for eksempel ikke innbyggerne rett til muntlig svar på samisk, da den nåværende språksituasjonen gjør det vanskelig å skulle tilby dette (Sametinget 2025a).

I hvor stor grad kommunene klarer å gi betjening på samisk varierer. En grunn for at dette er vanskelig mange steder er manglende språkkompetanse blant ansatte. En av de samiske samtalepartnerne våre sier:

Jeg ble ekstra glad da barnebarnene ville lære seg samisk. Foreldrene deres sa til skolen at de skal ha samisk. Men skolevesenet strittet imot, særlig i grunnskolen. Det klarte de ikke å få til. De kunne ikke skaffe lærere. Det var problematisk og sånne ting.

Sitatet viser hvor viktig det er for samiske familier og nye generasjoner å ta tilbake språket. Mangel på kompetanse i samisk blant ansatte i ulike deler av kommunen gjør det vanskelig å få til. En vi har snakket med i det sørsamiske området er skuffet over at kommunen hun bor i ikke tar behovet for opplæring i samisk språk mer på alvor og sender flere på kurs:

De har vært veldig restriktive på hvor mange de sender på kurs per år. De har en utviklingsplan som sier at de skal ha to per år. Jeg tenker to per år, hvor mye befesta får du språket i en stor kommune med det? [...] Jeg hadde et håp og en drøm om at de [kommunen] skulle ta det språkbehovet sitt litt på alvor og oppfordret, det er ikke gjort kjent, tror jeg, i [navn på kommune] om at du faktisk har rettigheter til språkopplæring med lønn, fordi det er forvaltningskommune. Det er ikke veldig godt kjent. [...] De [kommunen] er redd for utgiftene, tror jeg. Enda de får jo overføringer fra Sametinget som skal gå til akkurat dette. Så kan man stille seg spørsmål ved om man bruker de pengene til andre ting? Man bare spør.

I en slik situasjon spiller de samiske språksentrene en viktig rolle. De tilbyr kurs og bidrar på den måten til revitalisering og synliggjøring av samisk språk og kultur, og skaper viktige språkarenaer i nærmiljøer. I 2025 er det totalt 19 sentre og en samisk språkarena som mottar støtte over Sametingets budsjett (Sametinget 2025b; Sametinget 2024, 27). Noen steder er språksentre



trukket inn i samiskundervisningen i skolen, særlig der det er stor mangel på lærere (NOU 2016, 120).

I noen områder er det få språklige, institusjonelle arenaer utenfor skolen. Der blir de samiske språk- og kultursentrene ekstra viktige. En av samtalepartnerne våre beskriver det slik: «Så fins det ikke så mye samiskspråklig arena utenfor skolen. Og i noen få heimer. Så dette med å skape et tilbud, utafør de lovpålagte oppgavene, der det er samisk språk, det er kjempeviktig.»

Språksentrene driver for eksempel språksamlinger for barn og unge. En informant sier «Det er en kjempeviktig arena for at de samiske elevene skal kjenne at de faktisk er i en majoritet, og få lov å snakke samisk. Og få lov å ha kulturaktiviteter opp mot samisk språk, kultur og identitet.» Som vi skal komme tilbake til i kapittel 5, er det behov for flere slike arenaer, og flere av samtalepartnerne våre sier at kirka kan spille en rolle i det.

Sammenhengen mellom språk og kultur er viktig, for det er ikke bare språket som er sterkt truet. Mye av det tradisjonelle samiske håndverket er også under press. Ved noen språk- og kultursentre tilbys derfor ulike kurs til voksne: «Sløydkurs har vært kjempeviktige tiltak. For sammen med språket, så er jo dette med samisk håndverk òg veldig fornorska. En kunnskap som har vært langt borte. Hvis det er vanskelig å få tak i språklærere, så er det desto verre å finne lærere som har sløyden.»

Interessen for samisk er økende noen steder, også blant folk uten samisk bakgrunn. En av samtalepartnerne våre forteller at ansatte i skoler, barnehager, og andre også kan ønske å lære samisk: «En lærer hadde et brennende ønske om å kunne møte de samiske elevene på deres språk når hun møter dem i gangen, eller når de kommer inn i klasserommet til henne i andre fag. Men [hun] fikk ikke gå på kurs.» Til tross for opplevelsen av økt interesse, og at ansatte i forvaltningskommunene har rett til språkopplæring med lønn, er det likevel ofte vanskelig å få til i praksis. Sitatet gjenspeiler det flere utredninger har pekt på: Rekruttering av språklærere er en stor utfordring, og fører til at mål og ambisjoner i den offentlige språkpolitikken ikke blir nådd (Kunnskapsdepartementet 2022). Prosesser for å revitalisere kvensk og samiske språk møter på ulike ressursutfordringer, og særlig mangel på lærere og språkarbeidere. For lulesamisk, sørsamisk og kvensk er dette enda mer akutt enn for nordsamisk (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, 423–424).

Samiske barn har rett på samisk opplæring i barnehagen gjennom Barnehageloven.

Opplæringsloven gir samiske barn rett til samisk opplæring i og på samisk i grunnskolen. Norske barn har også rett på opplæring i samisk på grunnskolenivå. Samiske barn har ikke rett på opplæring på samisk, men rett til opplæring i samisk språk i videregående opplæring (Opplæringslova § 3-2, § 6-2). Elever med norsk bakgrunn har ikke rett til opplæring i samisk på videregåendenivå. Det er fylkeskommunene og kommunene som har ansvaret for at kravene i Opplæringsloven blir fulgt.

I 2016 kom det en NOU med navnet «Hjertespråket» Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk. Her pekes det også på store rekrutteringsutfordringer av barnehagelærere og lærere med samisk språkkompetanse (NOU 2016, 106, 120). I arbeidet med å revitalisere språket er barnehagen helt sentral, da den har en viktig rolle i barns språklige utvikling (NOU 2016, 28). Utvalget peker på at elever og foreldre opplever at rettigheter ikke blir oppfylt. Bruddene oppleves fra samisk hold som «systematiske, langvarige og diskriminerende» (NOU 2016, 121). Det ender ofte med at foreldre og elever gir opp fordi opplæring i samisk oppleves som en kamp (NOU 2016, 121).

Som tidligere nevnt er Den norske kirke også omfattet av plikten til å gi betjening på samisk innenfor flere kommuner i forvaltningsområdet. Sameloven slår fast at «Enhver har rett til individuelle kirkelige tjenester på samisk i Den norske kirkes menigheter i språkutviklingskommuner og språkvitaliseringskommuner» (Sameloven § 3-6). Samisk utvalg, opprettet av Kirkerådet i 2022, problematiserer imidlertid lovformuleringen i sin rapport. De viser at den er en overlevning fra statskirketiden, men også at det er uklart hva som menes med «individuelle kirkelige tjenester» (Kirkerådet 2024a, 31–32). Poenget deres og vårt i denne sammenhengen er å si at lovforankringen om individuell betjening på samisk i forvaltningsområdet må forstås som en minimumsantydning. Den norske kirke, som eget rettssubjekt, må ta mål av seg til å gi betjening på samisk (og kvensk) ut over forvaltningsområdets grenser, og betjeningen må omfatte gudstjenester, kirkelige handlinger, diakoni og opplæring – altså mer enn individuell sjelesorg, som er det forarbeidene til § 3-6 særlig peker på.

Et vesentlig spørsmål er om kirkelige ansatte faktisk er i stand til det i dag. Vi skal i det følgende se at Den norske kirke gjennom de siste tiårene har bidratt med mer enn «individuell betjening», før vi ser nærmere på hva samtalepartnerne våre mener kirka må jobbe enda mer med for å styrke kirka som et flerkulturelt fellesskap.

## **3.2 Den norske kirkes arbeid for revitalisering av samiske og kvensk språk**

### **3.2.1 Et kort historisk riss**

Den norske kirke har gjennom Strategiplan for samisk kirkeliv 2019–2027 tatt tydelig stilling og formulert eksplisitte mål med tanke på samiske språk og kultur i både kirke- og gudstjenesteliv, inkludert kirkelige handlinger, sjelesorg, og trosopplæring (Samisk kirkeråd 2020, 14–19). En lignende erkjennelse – at språk- og kulturkompetanse er avgjørende – finnes allerede i den

forrige (og første) strategiplanen for samisk kirkeliv: «Et kritisk punkt i Den norske kirkes arbeid med samisk kirkeliv er i hvilken grad man lykkes med å sikre tilstrekkelig samisk språk- og kulturkompetanse blant kirkas ansatte» (Samisk kirkeråd 2011, 62).

Kirkemøtet 1990 betegnes som et «startpunkt for samisk kirkeliv som et felleskirkelig anliggende» (Kirkerådet 2024, 44). Her ble både opprettelsen av et Samisk Råd for Den norske kirke, det som i 1992 ble til Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd, og en oppgavefordeling mellom de tre nordligste bispedømmene vedtatt:

Kirkemøtet anmoder Nord-Hålogaland bispedømme om å ta ansvar for all kirkelig betjening på nordsamisk språk, Sør-Hålogaland bispedømme for all kirkelig betjening på lulesamisk språk og Nidaros bispedømme for all kirkelig betjening på sørsamisk språk. (Kirkemøtet 1990, 115)

Vi vil også nevne tre andre milepæler fra nyere tid:<sup>3</sup> Opprettelsen av Indre Finnmark prosti i 1991, opprettelsen av Saemien Áálmege (sørsamisk kategorialmenighet) i 2015, og det tidligere nevnte kirkemøtevedtaket fra 1997:

Kirkemøtet erkjenner at myndighetenes fornorskningspolitikk og Den norske kirkes rolle i denne sammenheng har medført overgrep mot det samiske folk. Kirkemøtet vil bidra til at uretten ikke skal fortsette. (Kirkemøtet 1997, 119)

Men arbeidet i Den norske kirke startet ikke med kirkemøtevedtak. To små fortellinger gir innblikk i ulike typer kunnskapsbygging som har pågått lokalt og vært drevet av ildsjeler. En av samtalepartnerne våre løfter fram den sørsamiske presten Bierna Bientie (f. 1951),<sup>4</sup> og forteller om at «da han var ung, da var det ikke et sørsamisk skriftspråk». Ifølge informanten var det Ella Bull Holm (1929–2006) «som satte i gang med Áarjel-saemiej skuvle» på Snåsa/Snåase, og Bientie samarbeidet med henne og med Anna Jacobsen (1924–2006) om oversettelser av bibeltekster til sørsamisk: «da var det likesom at du oversatte en tekst du hadde bruk for, [...] fra søndag til søndag». En av de andre samtalepartnerne våre løfter fram kateket Harald Horgens (f. 1944) lange innsats for umesamisk språk. Hun forteller at det ofte manglet oversettelser til umesamisk, men erfarer at Horgen rett som det var «jobbet med umesamisk, med grammatikk og slikt».<sup>5</sup>

.....

<sup>3</sup> For en bredere oversikt over Kirkemøtevedtak fra 1986 og utover se Kirkerådet 2024a, 42–47.

<sup>4</sup> Bientie nevnes i flere av intervjuene vi har ført i det sørsamiske området. Han kommer fra Meråker-traktene, har vært prest i Mo i Rana og i Saemien Áálmege, og har gjort en stor innsats for sørsamisk språk, kultur og teologi i Den norske kirke.

<sup>5</sup> Horgen var kateket i Hemnes i over 40 år og oversatte den eldste bevarte umesamiske grammatikken, *Grammatica Lapponica* (1738), fra latin til norsk.

### 3.2.2 Oversettelser av tekster

Oversettelser av bibler og salmebøker har også vært viktig for samiske språk. Allerede på 1600-tallet ble det utgitt kirkelig undervisningslitteratur på samisk i Sverige. I Danmark-Norge oversettes Luthers lille katekisme til nordsamisk i 1728 av Morten Lund (Henriksen 2020). Anders Porsanger startet en bibeloversettelse til nordsamisk på slutten av 1700-tallet som aldri ble utgitt. Den første utgitte oversettelsen av Det nye testamente til nordsamisk forelå på 1830-tallet. Bak den sto Nils Stockfleth, Hans Kolpus og Nils Gundersen. Lars Jacobsen Hætta, som ble fengslet i forbindelse med Kautokeino-opprøret i 1852, oversatte Det nye testamente til nordsamisk mens han satt fengslet på Akershus festning, i samarbeid med Jens A. Friis. Etter løslatelsen oversatte Hætta Det gamle testamente, og hele Bibelen ble for første gang utgitt på nordsamisk i 1895.<sup>6</sup> Deler av denne ble utgitt i ny rettskrivning i 2016 (*Sámi biibbal, Guovdageaidnu*). Bibelselskapet utga i 1998 en ny oversettelse av Det nye testamente til nordsamisk og i 2019 forelå Bibelen på nordsamisk i ny oversettelse.

Den svensk-samiske presten Lars Rangius oversatte Det nye testamente til umesamisk i 1715 (Aasgaard mfl. 2025), og ifølge en av våre informanter var denne lenge også i bruk i sørsamiske områder. Som nevnt har det vært mer eller mindre private forsøk på å oversette enkelte bibeltekster, og noen har sirkulert. Bierna og Jacobsen oversatte Markusevangeliet i 1993, og dette var sannsynligvis den første boka som ble utgitt på sørsamisk. Først i 2018 forelå *Sørsamisk bibelbok*. Denne inneholder kirkeårets tekster fra både Norge og Sverige og (det nevnte) Markusevangeliet. I 2024 forelå hele Det nye testamente på sørsamisk (*Orre Testamente*).

Det er igangsatt et oversettelsesarbeid også av en lulesamisk bibel. Første steg var utgivelsen av en oversettelse av Det nye testamente (*Ádá testamennta*) i 2004 og av Salmenes bok (*Sálmajgirjje*) som prøvetekst i 2023. På samme måte som arbeidet med sørsamiske oversettelser er også dette et samarbeid mellom Det norske og Det svenske Bibelselskapet. Det norske Bibelselskapet anslår at en oversettelse av Bibelen til lulesamisk vil foreligge på slutten av 2020-tallet.

Den finske bibelen fra 1776 ble lenge brukt av kvener i Norge, og har vært en viktig premissleverandør for det kvenske språket. Bibelen er ikke oversatt til kvensk, men de fire evangeliene i Det nye testamente ble oversatt til det svenske søsterspråket meänkieli allerede i 2000, og en nyoversettelse forelå i 2017. Det svenske bibelselskapet jobber med å oversette hele Bibelen til meänkieli. Utvalg for kvensk kirkeliv sa i 2019 at framfor oversettelsesarbeid av hele Bibelen, er det viktigere at flere kjernetekster oversettes til kvensk, samt liturgier og salmer

.....

<sup>6</sup> For en mer sammensatt historisk oversikt, se Henriksen 2020 og Kjølaas 1995.

(Koivulehto 2019). Mens kvenene ble anerkjent som nasjonal minoritet i 1998, ble ikke kvensk anerkjent som eget språk før i 2005. Arbeidet for å utvikle kvensk til skriftspråk begynte for alvor rundt 2007, da Kainun Institutti / Kvensk institutt åpnet i Bissojohka/Pyssyjoki/Børselv. Dette arbeidet foregår fremdeles. Først i 2012 forelå det lærebøker på kvensk til bruk i grunnskolen, og i 2014 kom den første kvenske grammatikken, *Kainun kielen grammatikki*, skrevet på kvensk og oversatt til norsk i 2017 (Forsgren og Minken 2024).

I 1870 forelå en nordsamisk salmebok for første gang, *Sálbmagirji*. Også her var Jens Andreas Friis og Lars Jacobsen Hætta sentrale skikkelser i arbeidet. I 1957 ble den første offentlig autoriserte samiske salmeboka til bruk i Den norske kirke, *Gir'ko-sál'bmagir'ji*, utgitt. I samarbeid med Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd ble *Sálbmagirji II*, som inneholder tilleggsstoff, utgitt i 2005, og i 2023 trykkes den opprinnelige *Sálbmagirji* opp på nytt. For gudstjenestelig bruk er kanskje utgivelsen av *Sálbmagirji šuokŋagirji* i 2023, som er en korallbok til begge de nordsamiske salmebøkene, vel så viktig. Den ble utgitt på oppdrag av Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd, og et viktig poeng med denne utgivelsen har vært å løfte samisk musikktradisjon og tonespråk.

I 2023 ble den sørsamiske salmeboka *Saalmegærja* lansert. Den inneholder 75 salmer på sørsamisk fra både den svenske og den norske salmeboka, samt nye bidrag. Både Den norske kirke, Svenska kyrkan og Saemien Áálmege har vært involvert i og støttet arbeidet.

Den lulesamiske salmeboka *Julevsáme Sálmmagirje* ble utgitt i Sverige (Verbum Förlag) i 2005, og arbeidet med boka ble støttet av Sáme girkkoráde/Saemien gærhkoeraerie/Samisk kirkeråd i Norge. I 2021 ble boka også utgitt på IKO-forlaget.

I 2022 ble Kvensk salmehefte *Kväänin virsihäfti* lansert etter en ganske konfliktfull prosess.<sup>7</sup> Utvalg for kvensk kirkeliv hadde opprinnelig ønsket seg en salmebok med omtrent 200 salmer. Kvensk salmehefte inneholder 49 salmer fra kvensk og norsk-finsk tradisjon.

I tillegg til bibeloversettelse og salmearbeidet, har det også blitt oversatt eller nyskrevet andre bøker som søndagsskolebøker, 4-årsbok, og andre typer trosopplæringsmateriell. Arbeidet med oversettelser av liturgier og liturgiske ledd til samiske språk og kvensk har også vært viktig, og selvfølgelig organiseringen av samisk og kvensk kirkeliv gjennom opprettelsen av Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd i 1992 og Utvalg for kvensk kirkeliv i 2010/2014 (Kirkerådet 2022, 4). I 2024 ble Samisk liturginemnd opprettet, og vil kunne utforme

.....  
<sup>7</sup> Diskusjonene og konfliktene rundt tilblivelsen av heftet hadde vært en interessant å belyse ytterligere, men det er det ikke rom for her. Første innblikk fås her:  
<https://www.nrk.no/kvensk/kvensk-salmehefte-skulle-likevel-ikke-trykkes-1.15026484>;  
<https://www.ruijan-kaiku.no/det-satses-pa-en-sa-snarlig-utgivelse-som-mulig/>

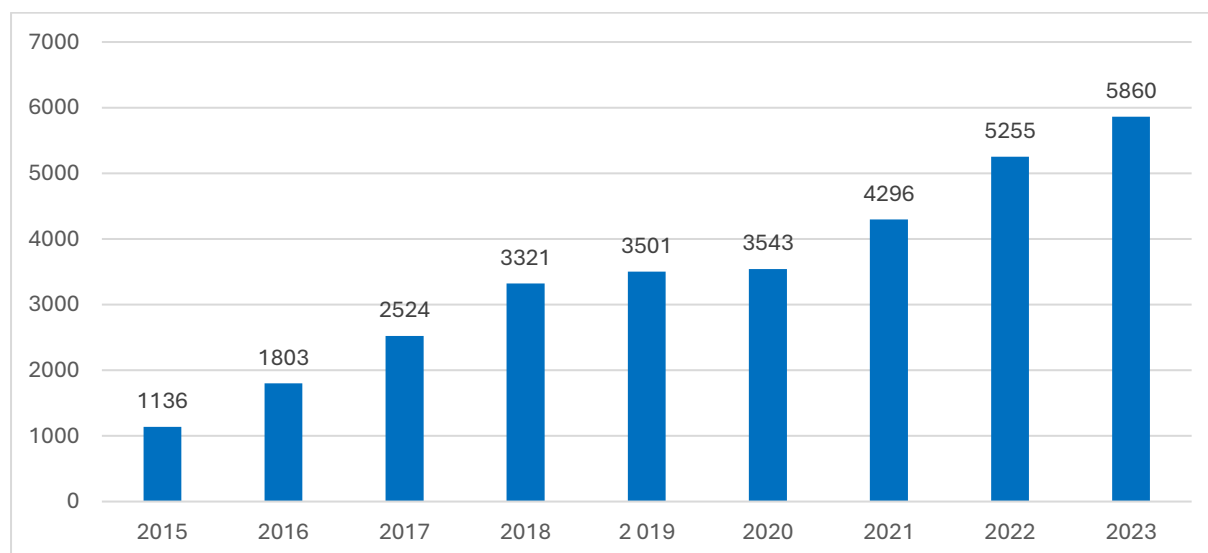
egne liturgier, altså ikke bare oversette fra norsk. På den måten får også samer mer selvbestemmelse over hvordan samisk, teologisk kunnskap brukes i Den norske kirke.

### 3.2.3 En økning i bruk av samisk i gudstjenestene

De tre nordligste bispedømmene ble i 2011 bedt om å innhente data fra menighetene om samiskspråklig betjening i kirkelig sammenheng (Samisk kirkeråd 2011, 62). Registreringen kom ikke ordentlig i gang før i 2012. Flere av menighetene meldte at de var usikre på kategoriene og fremgangsmåten, så tallene fra de første årene er usikre. KIFO presenterte for første gang tall om samisk kirkeliv i forbindelse med tilstandsrapporten for Den norske kirke i 2013 (Brottveit og Holberg 2013).

Figur 1 på neste side viser antall gudstjenester i Den norske kirke med samisk innslag hvert år fra 2015 til 2023. Som vi skal komme tilbake til, kan «samisk innslag» bety så mangt, men det betyr i alle fall at et samisk språk brukes i større eller mindre grad i en gudstjeneste. Vi ser at det er en betydelig økning i gudstjenester med samisk innslag i denne perioden. I 2015 var det 1 136 gudstjenester, og i 2023 var det hele 5 860 gudstjenester med samisk innslag. Antallet har med andre ord mangedoblet seg i løpet av disse årene. Tore Johnsen (2015) har tidligere undersøkt bruk av samisk språk i gudstjenester i Den norske kirke og fant at det var en merkbart økning fra 2012 til 2014 i Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros. Figur 1 viser at økningen har fortsatt frem til i dag.

Figur 1 Antall gudstjenester i Den norske kirke med samisk innslag i perioden 2015–2023



Kilde: Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. «Kirkelig Årsstatistikk 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023».

Figur 1 viser at det brukes samisk (i større eller mindre grad) i stadig flere gudstjenester i Den norske kirke. Det er verdt å merke seg at økningen også skjer under pandemien, da det ellers ble

feiret færre gudstjenester. Tallene er nasjonale, så vi har vært interessert i å bryte dem ned på bispedømmenivå. Tabell 1 viser antall gudstjenester med samisk innslag i de tre nordligste bispedømmene og resten av landet i år 2015 og i år 2023. Vi ser at det er store forskjeller mellom hvor mange gudstjenester det er med samisk innslag i de tre nordligste bispedømmene sammenlignet med resten av landet. Det varierer også noe mellom de tre bispedømmene. Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros har alle hatt en stor økning i antall gudstjenester med samisk innslag. Nidaros har hatt den største økningen i antall, fra 347 i 2015 til 2 524 i 2023.

**Tabell 1 Antall gudstjenester med samisk innslag på bispedømmenivå**

År	Nord-Hålogaland	Sør-Hålogaland	Nidaros	Resten av landet	Totalt
2015	637	148	347	4	1 136
2023	1 932	1 259	2 524	145	5 860

Kilde: Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. «Kirkelig Årsstatistikk 2015, 2023.»

Hva sier egentlig denne statistikken? For det første sier den at det har vært en betydelig økning i gudstjenester med «samisk innslag» i de tre nordligste bispedømmene, uten at vi vet noe mer om hva dette består av, rent kvalitativt. Statistikken er basert på selvrapporing fra menighetenes side, og det finnes ingen kriterier som bestemmer en terskel for hva eller hvor mye som kvalifiserer som «samisk innslag». Det er nærliggende å forstå «samisk innslag» som bruk av et samisk språk, slik også Tore Johnsen forstår det i sin artikkel (2015), men det er altså uvisst hvor stor del av gudstjenesten som preges av samisk språk. Fra før vet vi at biskopene i de tre nordligste bispedømmene siden midten av 2010-tallet har pålagt eller sterkt oppfordret til at man har nådehilsen og velsignelse på samisk i alle gudstjenester i bispedømmene, noe som sannsynligvis forklarer mye av veksten og hva «samisk innslag» faktisk innebærer i mange av tilfellene. Men hvis vi ser på tabell 2, ser vi like fullt at det langt fra er «samisk innslag» i alle gudstjenestene i disse bispedømmene.

**Tabell 2 Antall gudstjenester totalt på bispedømmenivå**

År	Nord-Hålogaland	Sør-Hålogaland	Nidaros	Resten av landet	Totalt
2023	3 662	3 205	5 321	43 637	55 825

Kilde: Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. «Kirkelig Årsstatistikk 2023.»

Mens det samlet sett var 12 188 gudstjenester i de tre nordligste bispedømmene i 2023, var det samisk innslag i 5 715 av disse, altså i 47 % av gudstjenestene. Så mens økningen i perioden i stor grad kan forklares som et resultat av føringer ovenfra, er det fremdeles et betydelig potensial i å få flere gudstjenester med samisk innslag i disse bispedømmene.

For det andre viser statistikken at det har vært en økning i samisk innslag i gudstjenester også utenfor Sápmi/Saepmie/Sámeednam, selv om dette er mer beskjedent antallsmessig. Særlig i

Oslo og Bergen har det de siste årene vært en satsing på flere gudstjenester med nordsamisk innslag – da ofte egne gudstjenester i domkirkene, og også en årlig kvensk gudstjeneste i Oslo domkirke. Vi regner derfor med at en god del av de 145 gudstjenestene med samisk innslag i resten av landet finner sted i Oslo og Bergen, og at en del av de andre gudstjenestene med samisk innslag er gudstjenester i forbindelse med Samefolkets dag 6. februar, som har blitt vanligere en del steder i Sør-Norge. Ut over dette har vi ikke grunn til å tro at det er særlig mange gudstjenester med samisk innslag i Sør-Norge.

For det tredje vil vi også påpeke at statistikken kun viser «samisk innslag» i *gudstjenester*. Det dreier seg om språk i gudstjenestesammenheng, og sier ikke noe om diakoni, trosopplæring, sjelesorg eller kirkelige handlinger som gravferd og vigsel. Innenfor disse områdene mangler det rapportering om bruk av samiske (og kvensk) språk.

Alle disse kortfattede oversiktene og historiske rissene vi har vist her i 3.2 er langt fra uttømmende. De viser bare noe av det arbeidet som har pågått. Vi har valgt ut noe for å vise litt av konteksten og arbeidet som har blitt gjort i kirkelig regi med tanke på å ta del i revitaliseringen av samiske språk. Samtidig peker samtalepartnerne våre på at det gjenstår et stort arbeid, som vi straks skal skrive mer om. Men først skal vi se nærmere på hva noen av dem sier om tapet av morsmål og betydningen av at det brukes samisk og kvensk i gudstjenesten.

### 3.3 Fornorsking og tap av morsmål

Som tidligere nevnt førte fornorskningspolitikken til språktap. Det var også noe flere av samtalepartnerne våre fortalte om: «Og jeg spurte bestemor, <hvorfor lærte du ikke mamma samisk?> Så sa hun, <tror du at jeg ville at min datter skulle ha det like ondt som meg?>»

Flere steder var det forbud mot å snakke samisk og kvensk, som for eksempel i skolene. Andre steder var sanksjoneringen og disiplineringen mer finmasket, og førte til at foreldre ikke lærte barna sine samisk eller kvensk i frykt for at barna skulle oppleve diskriminering eller ekskludering. Sannhet- og forsoningskommisjonen har dokumentert hvordan dette førte til at hele familier mistet morsmålet sitt, og også andre kulturelle tradisjoner og røtter. Flere av samtalepartnerne våre beskriver sorgen over å ha tapt morsmålet. En av de kvenske informantene sier:

Noe av det som gjør at jeg engasjerer meg så mye i det kvenske, er også det at, ikke bare at jeg oppdaget at familien min er kvensk, jeg har en kvensk del av meg òg. Da vi skjønte det at vårt slektskap var kvensk, så ble jeg ganske, jeg ble litt forbanna, egentlig overraska over den bølgen med sinne som vaska over meg, over at staten Norge hadde tatt fra oss språket. Det at min far skulle begynne på skolen, gjorde det at lenge før han begynte, så kutta de å snakke kvensk, foreldrene hans, for han skulle ikke snakke kvensk. For han skulle ikke bære den byrden, bære på den skammen. Ja, og det verste var jo det at det hjalp ham. For han ble ikke mobba av lærerne eller elevene. Det er kanskje det aller



verste. At for å hjelpe gutten så mista, gjennom skoleverket, så mista familien min språket og holdt kjeft om kulturen så mye at de glemte det av, på én generasjon, herkomsten vår, at vi var kvenske. Og det, jeg ble litt forbanna over det. Jeg kjenner jeg blir egentlig litt irritert i dag over det.

Konsekvensen av å unngå at neste generasjon skulle oppleve «byrden» eller «skammen» med å prate morsmålet, var at språket og kulturen ble glemt. Slik vi ser i sitatet ovenfor skjedde dette i mange familier i løpet av bare én generasjon. Dette viser hvor «effektiv» fornorskingen var, som en av informantene våre sier.

Hvor mye av språket som har gått tapt, varierer mye mellom områder, og derfor også mellom de ulike språkene. Fornorskingen i det sørsamiske området blir blant annet omtalt som «brutal». En av de kirkelige ansatte utdyper:

Det sørsamiske folket er de som har levd nærmest inn på fornorskning. Og absolutt de som har mista mest av språket. Da fornorskingsprosessene satte inn for alvor, på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, gikk det sørsamiske folket nærmest under radaren. Språket var ikke noe problem. De var jo fornorsket likevel.

Fornorskingen i det sørsamiske området hadde allerede foregått lenge da den statlige fornorskingspolitikken eskalerte på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Som sitatet viser, ble mange sørsamer da sett på som allerede fornorsket – de hadde allerede mistet språket sitt. Som vi tidligere har nevnt, er revitaliseringsbehovet for samiske språk og kvensk stort i dag. Dette gjelder alle de tre offisielle språkene, men særlig for lulesamisk og sørsamisk, som er alvorlig truede språk, og for kvensk.

### **3.4 «Gud skjønner sørsamisk og kan tale sørsamisk»**

I lys av dette forstår vi hvor betydningsfullt det er at Den norske kirke blir mer flerspråklig og bidrar i det større revitaliseringsarbeidet for samiske og kvensk språk. Alle samtalepartnerne våre forteller at det betyr mye for dem at det blir brukt samisk eller kvensk i gudstjenestene. Det handler ofte om både synliggjøring, anerkjennelse og tilhørighet:

Det lulesamiske har manglet i liturgien, det har manglet i utforming og estetikk i kirkerommet, og hvis ikke noen tar tak i det og løfter det opp og frem, så vil det jo fortsette å være fraværende. Hvis du som kirkegjenger aldri blir møtt med deg selv i det du går til kirka, så får du heller ingen anerkjennelse av deg selv. Nå har vi vel nådehilsen og vi har velsignelsen og vi har kanskje Fadervår, og kanskje at vi synger refrenget på Måne og Sol på lulesamisk. Frem til vi begynte med det, så var det på en måte ikke-eksisterende, og når det er ikke-eksisterende, så er det på en måte ikke anerkjent heller.

Å høre samisk i gudstjenesten har stor betydning for dem som tidligere ikke fikk lov å snakke morsmålet sitt. En av samtalepartnerne våre fra det sørsamiske området forteller om første gang mora hørte presten bruke samisk i gudstjenesten:

Hun begynte å gråte. Det var så rart for henne å høre det. Og da sa hun «å tenk, nå er vi godtatt». Det var veldig bra. Jeg vet ikke om det er noen forsoning, men det er en del av det å bli akseptert. Hun har jo levd og vokst opp under den tida da samisk var forbudt. Sånn at det for henne å høre [sørsamisk] det var sterkt.

Som ovenfor så dreier det å høre og få delta på sitt eget språk seg om helt elementære forhold i livet. Hun legger til: «Det har den betydningen av at du hører til. Betydningen av å bli sett, betydningen av å bli godtatt og betydningen av å få lov å ta del i den kulturen.»

Denne kvinnen snakker selv ikke samisk, men opplever det som veldig positivt da det gir en følelse av at hun er godtatt som same i kirka. Også flere av de andre samiske samtalepartnerne våre som ikke hadde samisk som morsmål, understreker betydningen av at det brukes samisk i kirka og i gudstjenestene. De omtaler samisk som hjertespråket sitt. De forstår kanskje noe samisk, men svarer på norsk når andre snakker samisk til dem. Det avgjørende er tilhørighet og eierforhold: «Jeg merker jo selv at det gjør noe med meg [å høre samisk i kirka]. Ikke fordi at, jeg forstår jo samisk, og prater noen få ord, men du får et eierforhold til det. Og det skulle jeg jo ikke egentlig hatt.»

En annen samisk samtalepartner som ikke selv snakket noe særlig samisk, legger vekt på at bruk av samisk i gudstjenesten også har en språkopplærende funksjon for henne som sjøsamer:

Vi har jo hatt prester som ikke er herfra, og som har lært seg litt samisk, og ofte har jo de lært meg samiske ord og uttrykk i kirka, fordi at jeg ikke har hatt andre arenaer å lære dem på. Det er jo litt sånn språkopplæring å gå i kirka også, fordi at da har jeg jo hørt ord som oldefaren min for eksempel har brukt, og som jeg ikke har forstått, og så har jeg fått det i kontekst og forstått hva det betyr.

I et annet sjøsamisk område blir noe av det samme sagt, men her med en litt annen vri og muligens enda tydeligere: «I stedet for at vi skulle begynne å lære samisk, det hadde jo blitt litt mer tungvint, så sender vi presten på samisk opplæring.» At presten kan litt samisk og bruker dette i gudstjenesten, forstås nærmest som en kompensierende handling. Informanten er godt oppe i årene og mener det er for vanskelig å lære seg samisk i voksen alder, men det at presten gjør en innsats og prøver å lære seg litt, det oppleves også som en form for oppreisning overfor dem som har blitt fratatt språket sitt. Betydningen av prestens rolle understrekes også i det sørsamiske området. Her fortelles det om at presten i den lokale menigheten tok initiativ til å lære seg samisk. Dette hadde ikke skjedd tidligere og blir sett på som svært positivt av en av de sørsamiske samtalepartnerne våre: «At en norsk mann gjør en sånn ting, det er en stor gest. For oss. Og han er jo med og synliggjør den sørsamiske kulturen.» Det å bruke samiske språk i gudstjenester, det at prester lærer seg noe samisk og bruker det, det er mer enn en gest. Det peker utover seg selv og kanskje også fremover mot forsoning. Denne tanken blir bekreftet av en av de kvenske informantene, som drømmer om å få nattverdiliturgien på kvensk:

Nattverd på kvensk. Jeg drømmer om det. Fantastisk flott hadde det vært, med musikk og det hele. Det hadde vært helt skjønt. Å oppleve at vi har blitt tatt såpass på alvor innenfor kirka. Da kan jeg forsone meg med kirka.

## 3.5 utfordringer

Selv om flere understreker at kirka har gjort en stor innsats med å oversette tekster og mange steder ta inn liturgiske ledd på samisk eller til og med holde hele gudstjenester på samisk, så blir det også klart at mye arbeid gjenstår. Samtalepartnerne våre peker på flere utfordringer, og vi presenterer dem her i systematisert form.

### 3.5.1 Store forskjeller i praktisering av flerspråklighet fra sted til sted

Det er en utfordring at initiativet og ansvaret for å ta i bruk samisk eller kvensk i gudstjenesten i stor grad er personavhengig. Mye hviler på den enkelte presten, noe som gjør det sårbart. Mens det i Strategiplan for samisk kirkeliv heter at det er et mål at «samiske språk og kultur brukes og er synlig i gudstjenester i hele landet, på en måte som er tilpasset lokalt samisk kirkeliv» (Samisk kirkeråd 2020, 14) og at menigheter «i samiske områder har ansatte som er samiskspråklige, eller har formell samiskspråklig kompetanse» (Samisk kirkeråd 2020, 14), så viser våre intervjuer at det er store forskjeller i hvorvidt og hvor mye samisk som blir brukt i lokale kirkelige sammenhenger – i gudstjenester, så vel som i trosopplæring.

En av samtalepartnerne våre som har god oversikt over samisk kirkeliv i sitt bispedømme, pekte nettopp på de store forskjellene innad i Sápmi/Saepmie/Sámeednam – selv innenfor forvaltningsområdet: «Flere steder har de ikke innarbeidet samiske gudstjenester, selv om de er i kommuner i forvaltningsområdet. Det er kanskje litt, en nådehilsen, men ingen ting hvis du sammenlikner med Karasjok eller Kautokeino.»

Graden av hvor mye samisk eller kvensk språk som får plass i en gudstjeneste – eller i andre kirkelige aktiviteter, som for eksempel trosopplæring, varierer stort. Det varierer hvilke steder som har samiske eller kvenske salmebøker, og i hvilken grad disse brukes i gudstjenestene. Det varierer fra sted til sted om det gis trosopplæringsmateriell, for eksempel 4-årsbok, på samisk eller kvensk. Det varierer fra sted til sted hvor mange liturgiske ledd som er på samisk eller kvensk, og de færreste stedene benyttes det regelmessig tolker for eksempel i forbindelse med prekener.

Vår vurdering er at det med unntak av Saemien Áålmege og menighetene i Kárášjohka/Kaarasjoki/Karasjok og Guovdageaidnu/Koutokeino/Kautokeino, er få steder som regelmessig praktiserer nivå 1 på Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråds

tospråklige skala. Det vil si der «alt innhold i gudstjenesten er på samisk» (Samisk kirkeråd 2020, 18). Skalaen går fra 1 til 4, og beskriver hvor mye samisk innhold det er i gudstjenesten.

Noen få av stedene vi besøkte gjennomfører samiske eller kvenske gudstjenester på nivå 2, hvor liturgien er på samisk eller kvensk og hvor prekenen tolkes fra norsk. Men dette gjelder kun enkelte søndager i året, kanskje to til fire søndager på hvert sted. Tolker synes også å være en knapphetsressurs, og det krever planlegging lang tid i forveien hvis man skal involvere tolk.

Oppsummerende kan vi si at de fleste menighetene vi besøkte i Sápmi/Saepmie/Sámeednam praktiserer tospråklige (og ett sted trespråklige) gudstjenester på nivå 3. Det betyr at liturgien hovedsakelig er på norsk, med noen av leddene som nådehilsen og velsignelse på samisk. I tillegg brukes det samiske salmer i varierende grad. Noen steder har man mer gjennomførte samiskspråklige gudstjenester noen få ganger i året, for eksempel i forbindelse med Samefolkets dag 6. februar. Ellers er inntrykket vårt at mange menigheter også feirer gudstjenester på nivå 4. Det innebærer «liturgi på norsk med samisk liturgisk musikk. Samiske salmer på norsk eller samisk (valgfritt). Preken på norsk med et innhold som er relevant for samisk kirkeliv» (Samisk kirkeråd 2020, 18) – hvis det i det hele tatt er samiske innslag i gudstjenesten.

### **3.5.2 Store forskjeller på språkferdigheter blant prestene**

En av årsakene til det begrensede omfanget av flerspråklighet i gudstjenestene, synes å være manglende opplæring i samisk (og kvensk) blant prestene. Prestene ser ut til å få varierende tilbud om å lære seg samisk, og ingen tilbud om å lære seg kvensk, når de tiltrer stillinger i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. I tillegg er det ganske tilfeldig hvorvidt og hvor mye videreutdanning de får.

#### **3.5.2.1 Nord-Hålogaland bispedømme**

I Nord-Hålogaland bispedømme får nytilsatte prester et todagers innføringskurs hvor kun to-tre timer går med til innføring i nordsamisk. Denne knappe tiden går med til å øve på Hilsen (inngangsordene) og Velsignelsen, som alle prester i Nord-Hålogaland skal kunne på nordsamisk.

Ut over denne innføringen er det prestene som er ansvarlige for at prestene får etterutdanning i bruk av samisk i liturgien. Bildet samtalepartnerne våre tegner er at det er stor variasjon i hvorvidt eller hvor ofte prestene faktisk har lagt til rette for språkopplæring på preste- eller prostisamlinger. En av prestene vi intervjuet i Nord-Hålogaland sa det slik:

Det er litt sånn følelse av at kanskje dette er sånn check, at da har vi gjort det, og så har vi noen år med hvile, så jeg skulle nok ønske at de var litt mer på ballen der, prestene, og var enda mer proaktive, for dette [språkopplæring] er faktisk ferskvare, og må jobbes mer med.

En annen vektlegger at man ikke kan vente på at prestene tar initiativ, men at man må gjøre det selv: «Det blir opp til hver enkelt prest eller kirkelig ansatt å gå den veien selv, ønske å lære såpass at man faktisk kan, på en måte mer enn det som er basics.»

På det regionale nivået ser en at det er stor variasjon i hvor språksterke prestene er i utgangspunktet, og hvor kjapt de lærer seg samiske ord og uttale. I og med at innføringskurset kun varer i to-tre timer, prioriteres det å øve på uttale, sånn at prestene i størst mulig grad skal klare å si ord og liturgiske ledd på samisk:

I mine kurs har jeg lagt vekt på at det blir det vi kan kalle <papegøye-øving>, at man kan si ting man ikke nødvendigvis forstår så godt. Det innebærer å lære dem ordlydene og hvordan setningsoppbyggingen skal uttales og hvor trykket skal ligge. Sånn at man kan få det så bra som mulig, rent teknisk. Sånn at de som kommer og hører det, hører at det er folk som har en viss språkfølelse.

Flere av prestene vi snakket med gir uttrykk for at dersom de hadde kunnet samisk (eller kvensk) bedre, så ville de brukt det mer i gudstjenestene: «Det er ikke uvilje, men mer en følelse av manglende kompetanse, vil jeg tro, på å tørre å ta i bruk mer samisk.» En av prestene forteller også hvordan man fort kan havne i ganske pinlige situasjoner fordi man ikke behersker samisk godt nok. Liturgibøkene som finnes på samisk er vanskelige å bruke for dem som ikke kan samisk flytende, for alt der, også instruksjoner, er på samisk: «Så står jeg og holder den gudstjenesten, med den samiske boka, og så sier jeg kanskje med liturgisk høytidelighet at <dette leddet bortfaller under fastetida>. Jeg kan ikke samisk så godt at jeg unngår sånne blemmer.»

En annen prest peker på at han skulle ønske at han kunne mer samisk, men at det i praksis ikke er tid nok til å lære seg det i en travel prestehverdag, gitt alle de andre gjøremålene. «Det er et tankekors at prestene for hundre år siden – midt i fornorskingas storhetstid – fikk mye mer opplæring i samisk enn det vi gjør i dag.»

### **3.5.2.2 Nidaros bispedømme**

I Nidaros får ikke nytilsatte prester kurs i sørsamisk, men ansatte i Saemien Åålmege reiser tidvis rundt og har språktrening blant prester på prostisamlinger og stiftsdager. Det har også blitt arrangert seminarer med opplæring i sørsamisk språk. Ut over dette er det mye opp til prestene selv å lære seg Hilsen og Velsignelsen på samisk. Prester og kirkelige ansatte vi har snakket med forteller at noen få får hjelp av samisktalende personer i lokalmiljøet eller har meldt seg på kurs arrangert av de samiske språksentrene.

Et viktig hjelpemiddel er en nettside til Saemien Åålmege hvor det er lagt ut lydfiler for enkelte deler av liturgien på sørsamisk. Der finnes det også ord-for-ord-oversettelse av enkelte deler av liturgien (Saemien Åålmege 2025). Nidaros biskop har som nevnt oppfordret prestene til å bruke sørsamisk i gudstjenestene, men ifølge en av samtalepartnerne våre er det flere som synes det er vanskelig og kvier seg for å gjøre det:

Biskopene her, i hvert fall de to siste, oppfordrer prestene til alltid å bruke noen sørsamiske liturgisk ledd i sine gudstjenester. Og for å tørre å gjøre det, må de kjenne seg litt trygge på hvordan man skal uttale det. For det er mange som kvier seg for å si noe, fordi de er redde for at de gjør feil. Man synes det er vanskelig, og da hopper man gjerne over.

Noen av samtalepartnerne våre legger også vekt på at det har vært viktig å bli oppfordret og utfordret av andre, ofte nøkkelpersoner, til å ta i bruk samisk. Ellers synes kurs å være viktig for at prestene skal inkludere (flere) liturgiske ledd på sørsamisk i gudstjenestene.

### **3.5.2.3 Sør-Hålogaland bispedømme**

I Sør-Hålogaland bispedømme er det et krav at prester som ansettes i en av forvaltningsområdets kommuner må gjennomgå språkopplæring. I praksis er det i dag ytterst få med samisk bakgrunn som har teologisk utdanning. I bispedømmet gjelder det Hábmer/Hamarøy i lulesamisk område og Aarborte/Hattfjelldal i sørsamisk område. Bispedømmet arrangerer med ujevne mellomrom kurs for kirkelig ansatte i samisk kulturforståelse, tekstlesing og øving på samiske liturgiledd og også noe samisk salmesang. Derimot arrangerer ikke bispedømmet selv rene språkkurs, men dette gis av både Noerhte universiteete / Nuortta universitiehtta / Nord universitet og Árran julevsáme guovdásj / Árran lulesamisk senter. Bispedømmet har dessuten etablert et samarbeid med Sállto bidumsáme guovdátj / Sállto pitesamisk senter.

I tråd med dette har vi hørt at «de fleste prestene her har vært på et par dagers kurs», og det er prosten som har hatt ansvar for det. Prosten har innkalt til kurset og «det er en del av det vi prester sier at vi skal kunne». Da vi spurte om det er motstand mot slike kurs, så ble det bekreftet. Tidspresset er et vanlig argument blant prestekolleger i slike sammenhenger. Samtidig fortelles det at flere av prostene sier at det er deres ansvar å finne den nødvendige tiden. Men for det meste er det gode tilbakemeldinger, «utover det, tror jeg at folk synes dette var fint. Men reaksjonen hadde nok vært noe annet, hvis prosten hadde sagt at nå skal du på kurs, og etter det kurset, så skal du bruke det. For det tror jeg ikke det er alle som gjør».

Oppsummert for 3.5.2 kan vi si at mangelfull opplæring i samisk (og kvensk) blant prestene er en utfordring. I dag ligger ansvaret hos en del av prostene i de tre nordligste bispedømmene, og det mangler en systematisk plan for hvordan prester og andre kirkelige medarbeidere skal få grundig opplæring ved tilsetting og etterutdanning i samiske språk og eventuelt kvensk. Nasjonale målformuleringer om språklig betjening blir ikke fulgt opp godt nok, og det blir i stor grad opp til den enkelte prest å tilegne seg nødvendig språklig kompetanse. Dette avdekker også svakheter og mangler ved den kirkelige utdanningen som gis ved lærestedene.

### 3.5.3 Behov for opplæring i flere liturgiske ledd: Fadervår, dåpshandlingen, jordpåkastelse og forbønn for den enkelte konfirmant

Det veldig mange prester har snakket om i intervjuene er behovet for å kunne flere liturgiske ledd på et av de samiske språkene. Som vi har sett, så er mye av opplæringen overlatt til prestenes initiativ og prioriteringer, men det er noen spesifikke bønner og liturgiske ledd som nevnes gang på gang.

En av prestene peker spesielt på viktigheten av å be Fadervår på samisk: «Her er ikke Fadervår bare Fadervår. Det er en bønn med en spesiell kraft i.» Nå mener han neppe at Fadervår ikke er av betydning andre steder, det avgjørende for presten er å være lydhør for en samisk åndelighet eller fromhet slik vedkommende kjenner den. Å be Fadervår på samisk er ikke bare viktig av språkpolitiske grunner. Presten har erfart at Fadervår har en spesiell status blant mange samer i området.

En annen prest sier at han har lært seg både dåpshandlingen og jordpåkastelsen på samisk, og erfarer at dette blir tatt veldig godt imot. Han har gode erfaringer med å si disse leddene på samisk dersom dåpsfølget eller pårørende snakker samisk:

Ideelt sett skulle vi jo lært hvordan man gjennomfører dåpshandlingen, ikke sant? Hva heter barnet, og den biten der, helt til du holder barnet på hodet. Det har jeg gjort noen ganger, det er sterkt. Og så det med jordpåkastelse. At om man ikke kan noe annet, kan man i hvert fall det, fordi det er så utrolig sterkt i samisk sammenheng, det er så pregnant å være til stede ved jordpåkastelsen. Når man står ved grava, når alt er blitt så ufattelig fysisk, når smerten er der, å si jordpåkastelsen på samisk, på morsmålet. Det er veldig sterkt.

En tredje prest forteller om å be Fadervår på sørsamisk i en gravferd og å lyse velsignelsen ved graven på sørsamisk:

Jeg hadde en ganske sterk erfaring da jeg hadde en gravferd. Der jeg for det første tok i bruk Fadervår, altså Herrens bønn, på sørsamisk i gravferden. Og for det andre lyste velsignelsen på to språk ute ved grava. Vanligvis når jeg har hatt en gravferd, så går jeg på en måte bare ifra graven og går igjennom mengden. [...] Men den dagen husker jeg veldig tydelig at da kommer jeg meg ikke bort derifra. For da måtte folk bort og takke meg, klemme meg, noen måtte gråte på skuldra mi. «Dette var så fint. Er du same sjøl?» Det var en veldig sterk erfaring at da det sørsamiske fikk klinge, det språket ved den gravkanten, så oppsto det en form for stolthet og en ny type fellesskap, eller en slags felles forståelse. Det var en fryktelig sterk erfaring.

Men behovet dreier seg også om mer enn gudstjenester og gravferder. En kateket minner oss om konfirmasjonen og om forbønnen for den enkelte konfirmant:

Tidligere så var det sånn at konfirmantene kunne velge om de ville ha samisk forbønn under konfirmasjonshandlingen, og før jeg kom, så ble det presentert at vi ikke skulle plage folk med det. Så da var det kanskje en eller to av ti konfirmanter som valgte samisk forbønn, resten valgte norsk. Når vi nå presenterer det, så økte det gradvis til at åtte av ti

valgte samisk forbønn. Men nå ber vi konsekvent på samisk og norsk for alle. Så først så ber vi på samisk, og så ber vi på norsk, og det er ingen som blir spurt om.

Som vi kommer tilbake til nedenfor, så krever det å bruke samiske språk i gudstjenester en dialogisk tilnærming. Dette presiserer også de samtalepartnerne som vi har sitert her. Ingenting av dette inviterer til enkle løsninger. Samtidig er det mye som tyder på at de kirkelige ansatte bør få mulighet til å kunne mestre flere sentrale ledd på et av de samiske språkene, og, som vi skal se nå, eventuelt også på kvensk.

### **3.5.4 Behov for mer opplæring i kvensk**

Når det gjelder bruk av liturgiske ledd på kvensk, er dette svært lite utbredt. Til tross for at vi har gjennomført intervjuer i flere menigheter som ligger i det tradisjonelle kvenske bosettingsområdet, er det bare i én menighet at vi møter en prest som bruker kvensk i gudstjenestefeiringen. Presten kan fortelle at noen oversettelser til kvensk er gjort på soknenivå av entusiastiske individer, som for eksempel oversettelsen av gravferdsliturgien, mens liturgien for vigsel er oversatt profesjonelt og med finansiering gjennom Nord-Hålogaland bispedømme. Gjennom året vektlegger presten at Hilsen og Velsignelse lyder både på norsk, samisk og kvensk og at noen av salmene er samiske og/eller kvenske. Bare noen få ganger i året feires gudstjenester hvor flere av de liturgiske leddene er på kvensk, og hvor preken tolkes til kvensk. Heller ikke da er alt på kvensk. Er liturgien nesten ferdig oversatt, så er «musikken ikke påbegynt, den liturgiske musikken, vi er ikke i mål», sier presten.

Det er iøynefallende at en del liturgiske ledd allerede er oversatt til kvensk, men at de ikke blir brukt på flere steder. For oss ser det ut som at Den norske kirke med enkle midler kunne imøtekomme flere gudstjenestedeltakere, dåpsfølger og pårørende i gravferder dersom det hadde vært gitt en innføring i kvensk eller i alle fall kurs i å uttale enkelte liturgiske ledd på kvensk. I alle fall i menigheter med en viss størrelse på den kvenske befolkningen i det tradisjonelle kvenske bosettingsområdet.

### **3.5.5 Fremmedgjøring som går begge veier**

Mens de samiske samtalepartnerne våre stort sett er tydelige på fremmedgjøringen de opplever når alt i gudstjenestene skjer på norsk, så tematiserer noen av prestene at de også har erfart at det å inkludere for mye samisk i en gudstjeneste kan virke fremmedgjørende for ikke-samiske kirkegjengere, eller til og med for noen samer. En av dem sier det slik: «Det nytter ikke bare å pålegge større bruk av samisk. Det er også sensitivt å bruke samisk språk. Man skal vite hva man gjør når man bruker samisk språk i et fornorsket område.» Prestene problematiserer likevel motstanden mot samisk som finnes i samfunnet, og peker på at det krever både



kontekstforståelse, fintfølelse, mot og et dialogisk sinnelag å ta i bruk mer samisk i gudstjenestene. En sier det slik:

Jeg kan med hånden på hjertet si at jeg har aldri opplevd å få negative tilbakemeldinger [på bruk av samisk i gudstjenesten]. Folk syntes at det var naturlig, og det var riktig. Det kunne være noen som kanskje sa at det var unaturlig hvis det ble for mye, fordi en opplevde en form for fremmedgjøring når man ikke forsto språket. Men det at det alltid var elementer av sørsamisk i bruk i gudstjenesten, det synes folk var fint.

En annen kirkelig medarbeider tenker slik:

Det må ikke bli sånn «nå skal vi ha noe samisk dere». Det samiske skal være der. På lik linje med alt annet. Så jeg har prøvd å [si til] folk som leder babysang, for eksempel: «Så synger du bare en samisk sang. Helt greit. Og så er det ikke noe mer enn det.» Da har man fått til noe på en helt naturlig måte og foreldrene kan ta det med seg hjem og nynne på det hjemme. Om man er same selv eller ikke, så har man fått noe fra den kulturen. Så det å verdsette de kulturelle uttrykkene der, å la det få plass, det tror jeg er viktig.

Enda en annen av prestene, som har ansvar for flere menigheter, utdyper den stadige balansegangen han utfordrer seg til. Fra den ene menigheten forteller han:

Det var jeg som begynte å ha velsignelsen på samisk. Og det er ingen som har sagt til meg at «det liker jeg ikke». Men jeg har heller ikke fått så mye på, at noen som har sagt at «jeg synes det er kjempefint».

Manglende tilbakemeldinger kan gjøre det krevende å manøvrere, og da, forteller presten, gjelder det å gå varsomt frem. I en annen menighet valgte presten en annen fremgangsmåte:

Helt konkret, når jeg begynte nå [i stillingen], så jeg på den lokale grunnordningen. Der står det ingenting om disse samiske leddene. Så det hadde vi en sak på [i menighetsrådet] nå, hvor vi gjorde om på den, så at vi fikk inn [noen samiske ledd]. [...] Men det har ikke vært noen initiativ fra meningsrådet til å si at nå må vi få dette på plass, at dette er viktig på noe vis da.

Mens i en tredje menighet var det igjen annerledes:

Nei, det har vært litt annerledes, jeg har gudstjeneste en gang i måneden, så jeg er der en uke, og så har jeg brukt dette, og første gangen så du at noen gjorde sånn i stolen, uten at de sa noe, men jeg tok den samme prosessen i menighetsrådet og sa at dette bør vi få inn i grunnordningen. Så var det flere som sa at dette er veldig fint, og dette setter min familie pris på som har samisk bakgrunn, uten at jeg visste noe om at de hadde det da, før de sa det.

Prestene er altså grunnleggende positive til å bruke samisk i gudstjenestene, men det personavhengige knyttet til presten, for bruken av samisk i gudstjenestene, blir tydelig også på disse måtene. Prestene har ofte en følelse av å stå alene, og de må føle seg fram.

### 3.5.6 Majoritetsblindhet

I forlengelse av forrige punkt, vil vi legge til at flere av samtalepartnerne våre tematiserer forhold som gjør det vanskelig å bruke mer samisk eller kvensk. Det er ikke nødvendigvis en eksplisitt eller uttalt motstand mot flerspråklige gudstjenester eller innslag av flerspråklighet eller annen flerkulturalitet i gudstjenesten, men det finnes likevel forhold som vanskeliggjør dette – eller i hvert fall ikke bidrar til at det skjer i større grad enn i dag. Et slikt forhold er at norsk ofte er det enkleste – for majoriteten. Flerspråklighet krever både en ekstra begrunnelse og ekstra innsats. En av prestene sier det slik: «Det er en manglende sans for det flerkulturelles egenverdi, at det enkleste ofte er å ta det på norsk. Og det er jo problemet. Denne fullstendige, dominerende norskheten. Hvor det flerkulturelle ikke har noen plass.» Blir argumenter for flerspråklighet møtt med spørsmål eller motargumenter, dreier det seg som regel om at tiden eller andre ressurser er knappe. Da vil det å droppe eller redusere det flerspråklige ofte være lettere. En prest sier det slik:

Man kommer veldig fort til den der, ja, men alle forstår jo norsk, så da bruker vi norsk. Den merker jeg veldig fort hvis man har flere forskjellige etnisiteter samlet, da må vi snakke norsk. I stedet for at vi legger til rette for at alle kan bruke sitt språk. Ja, det er jo det med kostnad selvfølgelig, og at det blir unødvendig tidsbruk, ikke sant? Altså, det kommer veldig mange gode argumenter for å ikke bruke de andre språkene vi har i området vårt.

Slike resonnementer henger igjen sammen med, og styrkes av, at den reelt flerkulturelle virkeligheten over tid har blitt usynliggjort – og fremdeles usynliggjøres mange steder. Det er lettere å «glemme» eller overse behovet for flerspråklighet når behovet ikke er like uttalt eller presserende synlig. En av prestene i det nordsamiske området sier det slik:

Det samiske er veldig lite synlig. Så fort man ikke ser en kofte i benkeradene, så føles det liksom som at hvorfor skal vi ha det [gudstjenesten] på samisk? Det er jo ingen som snakker det her. Og den tanken ligger ganske latent i mange menigheter hos oss, fortsatt. Og den tror jeg nok mange prester også føler på, hvis man tar det opp i meningsrådet for eksempel. At det kan komme noen sånne «hva er vitsen»-spørsmål. Og da er det ikke så lett å svare på det da, hvis du ikke har gjennomtenkt et godt svar på forhånd. Jeg tror mange på en måte føler seg litt fanget av den situasjonen de da kommer i med at, nei, jeg vet ikke helt hvorfor? «Fordi biskopene har sagt det», blir liksom ikke godt nok.

### 3.5.7 Systemisk usynliggjøring

I møte med denne typen majoritetsblindhet er det flere av samtalepartnerne våre som etterlyser økt bevissthet om betydningen av flerkulturalitet, at det er noe Den norske kirke dypest sett vil, og at det eksplisitt sies og støttes at det koster – både tid, innsats og penger. For samtalepartnerne våre er dette viktig fordi flere opplever at det flerkulturelles og flerspråkliges egenverdi ikke nødvendigvis er like verdsatt i menighetene, uten å legge alt ansvaret på enkelte i menighetene eller menighetsrådene. Motstanden mot flerspråklighet i de kirkelige

sammenhengene som samtalepartnerne våre snakker om, fremstår riktignok ofte vag, men like fullt utvetydig og systemisk:

Det foreligger en form for systemisk usynliggjøring som gjør det utrolig vanskelig å kunne si <det er dette det er>. Men det er så mange små ting, hvordan samfunnet vårt prioriterer ting og er lagt opp på som gjør at, og sikkert arbeidshverdagen til prester og kirkelige ansatte også, at det er så mye presserende ting som man må gjøre, sånn at det flerspråklige kommer ganske langt ned på prioriteringsstigen.

En annen kirkelig ansatt sier det slik:

Jeg tror det er det som gjør det litt vanskelig, at det finnes en del sånn, det ligger noen, hva skal man kalle det da? En form for usynlige barrierer mot å gjøre gudstjenesten mer mangfoldig og flerkulturell. Rett og slett på grunn av at fornorskningspolitikken var så ufattelig vellykka. At man har fått innarbeidet i folk at det er så naturlig å bare ha det på norsk.

En tredje sier det slik: «Jeg tror det er en motstand i det kulturelle norske som vi alltid befinner oss i, hvis man ikke er bevisst på det, som gjør at man bare glemmer å prioritere minoritetsaspektet.» I møtet med dette er flere av samtalepartnerne våre opptatt av å synliggjøre slike systemiske usynliggjøringsstrategier. På regionalt nivå er dette blant de viktige oppgavene det fortelles om, et kontinuerlig bevisstgjøringsarbeid: «Det jeg opplever blant prester er at de sier: <Hvorfor i alle dager? Det finnes jo ikke samer hos oss.> Og da er vårt svar: <Det vet du ikke.>»

Dette beskrives på liknende vis fra en av de lokalt kirkelige ansatte:

Men da vi diskuterte dette på prosti- eller bispedømmenivå, var det en del som sa <nei, jeg kan bruke det hvis jeg ser at det er folk til stede med samisk tilhørighet, men hvis ikke, så blir det litt rart>. Og da måtte jo jeg si at altså, jeg overså jo mennesker, på grunn av det kriteriet. Fordi folk gir seg ikke alltid til kjenne med alle sine identiteter på alle arenaer. Og så sa jeg også det at dette er jo òg en slags innføring av et språkhierarki, der vi sier at samer må forvente å høre norsk overalt, men nordmenn skal bare måtte høre samisk hvis det er samer til stede. Og det syns jeg ikke er riktig. Jeg tenker at her er vi to folk i ett land, og disse to språkene lever og eksisterer side ved side. Og det har vært usynliggjort lenge nok. Jeg syns at vi kan godt, om så, overkompensere litt, så gjøre det ingenting.

Bevisste og ubevisste forestillinger om norskhet og kulturelle fellesskap kan resultere i mer eller mindre bevisste forestillinger om enspråklighet og monokulturalitet – uavhengig av om disse primært er praktisk eller kulturelt begrunnet. Det som det fortelles om her er nødvendigheten av konfrontasjon med det «usynlige». Men det er også sårt, og det er personlig, for konfrontasjonen kan i realiteten føre til selverkjennelse og selvransakelse. Dette er krevende, også på grunn av systemiske usynliggjøringsfaktorer:

Man har fått innarbeidet i folk at det er så naturlig å bare ha det på norsk, at da funker det så bra. Så det blir opplevd som fremmedgjørende når man har flere språklige uttrykk. Forstyrrende, rett og slett. Og det tenker jeg er et kjempesymptom på at

fornorskingspolitikken også har råknet hele vårt samfunn, til å bli litt sånn innsnevra, i forhold til kulturuttrykk.

Fornorskingspolitikken har rammet hele samfunnet – alt og alle, også Den norske kirke. Dette er ikke en forenkende tilnærming som gjør alle til ofre for fornorskningen. Som vi skal se i neste kapittel, er konfrontasjon viktig for flere av samtalepartnerne våre. Flere setter tydelig ord på at både de selv, som del av Den norske kirke, og Den norske kirke, bidrar til fortsatt fornorskning, som del av et større system.

### 3.5.8 Fortsatt fornorskning

Som tidligere nevnt blir manglende språkkompetanse nevnt som en viktig forklaring for manglende eller begrenset flerspråklighet. Men en annen forklaring nevnes også:

Samtidig så er det nok også en del steder at fornorskingsprosessene lever såpass velgående at det er, på en måte en form for, ikke uvilje, men motstand vil jeg kalle det, i menighetsråd en del steder mot å på en måte gå inn og gjøre gudstjenestene for samiske. Fordi det oppleves også fremmedgjørende. Fordi den kirkevirkeligheten som er mange steder, er jo at det samiske er veldig lite synlig.

Andre igjen forteller at de har erfart direkte uvilje og uttalt motstand – selv blant prester og andre kirkelige ansatte:

Vi har jo hatt prostimøter hvor det har vært ganske hard debatt. Hvor man må jobbe med helt grunnleggende spørsmål som <hvorfor skal vi bruke samisk?> Så du har spennet der òg, og ofte kan det være, tenker jeg, ofte kan det også være kirkelige ansatte som viderefører fornorskning i dag også.

Dette fører også til selvrefleksjon hos en av prestene:

Når jeg avgrenset det [bruk av samisk] til ett sted, så framsto det på en måte som en slags aktiv videreføring av fornorskinga i de andre sogna. Fordi at det var noen områder der det kunne brukes, men ikke andre. Det var akkurat som jeg opprettet et slags reservat, på en måte. Sånn at innenfor her har det sin plass, men ikke ellers. Men så hadde jeg da et konfirmantkull i et av de andre sognene, det var i (navn på sogn), og så opplevde jeg at da jeg kom til konfirmasjonsdagen, så dukket det opp en konfirmant i Gapta, som jeg ikke visste at var sørsame, eller hadde sørsamisk tilhørighet. Det traff meg så veldig, for da hadde jeg undervist denne konfirmanten et helt år. Og hadde hatt vedkommende med som ministrant i gudstjenester. Og hadde aldri engang tenkt på at dette kunne være en ting. Og da bare bestemte jeg meg for at, fra nå av så skal jeg gjøre dette alltid, alle steder. [...] Da begynte jeg å bruke sørsamisk nådehilsen og velsignelse i alle gudstjenester.

Ovenfor var vi opptatt av at det å jobbe med språk, flerspråklighet og flerkulturalitet krever språkkompetanse, dialogisk kompetanse og kontekstuell forankring. Dette bekreftes her. Samtidig peker forhold som majoritetsblindhet, systematisk usynliggjøring og fortsatt fornorskning ut over dette. Skal arbeidet med forsoning og revitalisering av samisk og kvensk være troverdig, forutsetter det dyptpløyende teologisk refleksjon og selvrefleksjon. En stor utfordring for Den norske kirke som institusjon og ansattkollegium ser ut til å være å legge til

rette ikke bare for språkopplæring og -trening, men også for prosesser og «fristeder» for alle ansatte (for dette gjelder ikke utelukkende prester) hvor konfrontasjon, refleksjon, ransakelse og modning kan finne sted. Og dette gjelder ikke bare i Sápmi/Saepmie/Sámeednam, men også i resten av Norge.

### **3.5.9 Behov for økt bevisstgjøring og kontrollspørsmål også utenfor Sápmi/Saepmie/Sámeednam**

En siste utfordring som vi merket oss fra noen av samtalepartnerne våre, var større bevisstgjøring om behovet for kirkelig betjening og flerspråklighet i gudstjenestene også utenfor Sápmi/Saepmie/Sámeednam.

Som tidligere nevnt finnes det noen kirkelige tilbud i Sør-Norge, i all hovedsak i form av gudstjenester på nordsamisk i Oslo og Bergen noen få ganger i året og én årlig kvensk gudstjeneste i Oslo domkirke. Oslo bispedømme har også opprettet en prestestilling som skal jobbe med å løfte Den norske kirkes betjening av den samiske befolkningen i Sør-Norge. Bortsett fra dette, og fra et økende antall markeringer av 6. februar rundt forbi i landet, gjøres det trolig ikke så mye for å inkludere samiske eller kvenske kulturuttrykk i kirkelivet sør for Sápmi/Saepmie/Sámeednam. En av samtalepartnerne våre sier det slik:

En ting som jeg synes er veldig trist, det er at det finnes så mange samer, og sikkert også kvener og norskfinner, som er en minoritet i Aurskog-Håland, Førde, Seljord, Fredrikstad og så videre, og mange steder hvor det ikke finnes en eneste prest eller kirkelig ansatt som har noe bevissthet om dette. Hvis man skal begynne å løfte det på et nasjonalt nivå, så skulle jeg ønske at man hadde fått en slags minimum kunnskap om at det er faktisk vår plikt som kirke å kanskje spørre alle konfirmanter og alle som kommer til dåp: «Har dere, ønsker dere noe som er tilknyttet samisk eller kvensk kultur eller språk i denne gudstjenesten vi nå skal feire sammen, og i denne undervisningen vi skal ha sammen?» Altså, så man i det minste, at vi selv kommer på tilbudssida, i stedet for at de må si: «Vi er same, vi er kven, hva har dere å tilby oss?» For det gjør de ikke, ikke sant? For det sitter så langt inne å være den som skal komme og spørre. «Nei, de kan jo sikkert ingenting, det er ikke noe vits å spørre engang,» tenker de, og det har de sikkert rett i, dessverre. Men hvis vi hadde kunnet lagt inn sånne type kontrollspørsmål i alle menigheter overalt, for det finnes faktisk samer i alle kommuner i Norge, så tenker jeg, da hadde vi kommet et stykke på vei i forhold til synliggjøring og reversering av fornorskingsprosesser – som jo er med på å usynliggjøre det.

Det informantene vår etterspør, altså kontrollspørsmål i alle menigheter, er ikke noe nytt. I Strategiplanen for samisk kirkeliv er dette allerede nedfelt og det legges et tydelig ansvar på menighetsrådene: «At ansatte har gode rutiner for å registrere ønsker om betjening på samisk språk gjennom dåpssamtaler, konfirmantinnskriving, vigselssamtaler og sørgesamtaler» (Samisk kirkeråd 2020, 15). Vi er ikke kjent med at det har vært jobbet systematisk for å implementere slike praksiser i Den norske kirke i Sør-Norge.

I forbindelse med offentliggjøringen av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport lanserte Kirkerådet et e-læringskurs for alle kirkas ansatte i mai 2023, utarbeidet av Girkolaš Oahpahusguovddáš Davvin / Kirkelig utdanningscenter Nord ved VID vitenskapelige høyskole og Tore Johnsen. Bispemøtet oppfordret alle prostene til å legge til rette for at de ansatte i prostiene tok kurset i løpet av 2023 og for at det ble initiert kollektive læringsprosesser hvor man blant annet spurte om hva Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport hadde å si for kirka og menigheten på det lokale stedet. Vi er ikke kjent med hvor mange av kirkas ansatte som har tatt kurset, eller hvordan det er fulgt opp i de ulike prostiene, men det er grunn til å anta at kurset har vært med å bidra til økt bevissthet og noe kunnskap om fornorskningspolitikken og om samisk og kvensk kultur og historie blant en del ansatte i Den norske kirke. En kirkelig ansatt vi har snakket med oppfordrer andre ansatte i kirka til å ta kurset: «Det [e-læringskurset] har Nidaros biskop sagt at det skal alle prester ta. Punktum. Jeg kan ikke si til «mine» (de undervisningstilsatte) at de må gjøre det. Men jeg kan oppfordre dem veldig sterkt, og det har jeg prøvd å gjøre. Jeg har sagt at dette er veldig nyttig for dere.»

Dette understreker at oppfordringen om kontrollspørsmål ikke bare er en idé til noen enkelte eller noe som er skrevet i Strategiplanen, men kan være et realistisk mål for Den norske kirke å få implementert som en praksis i alle menigheter, for eksempel som et første skritt av oppfølging etter gjennomført e-læringskurs. Et neste skritt kan være å vurdere muligheten av å kurse alle prester, og andre vigslede ansatte, i å lære seg Hilsen og Velsignelsen på et av de samiske språkene og/eller på kvensk, som det finnes lett tilgjengelige oversettelser av (Den norske kirke 2020, 111–120).

### 3.6 Mer enn språk

Det å kunne bruke noe samisk og/eller kvensk, og det å reflektere over flerspråklighet, er en presserende oppgave for alle i Den norske kirke, både ansatte og frivillige. Samtidig peker dette kapittelet utover det språklige. Spørsmålet om bruk av språk peker på noe mye mer grunnleggende enn filologiske kunnskaper eller måter å møte språk-, kirke- og forsoningspolitiske diskusjoner og krav på. Spørsmålet om språket – hjertespråket – handler om anerkjennelse og tilhørighet, om å bli anerkjent som menneske:

Det som det er behov for her, kanskje mer enn flerspråklighet, er egentlig å bli sett, at man er samisk. At man blir anerkjent for at man er samisk.

Det er det flerspråkligheten må sikte mot: en anerkjennelse ikke bare av det samiske eller kvenske, men av at folk er samiske eller kvenske, eller begge deler. Det å oversette fra norsk til kvensk eller til de samiske språkene er viktig, men som noen av våre samtalepartnere gjør oss oppmerksomme på, så er oversettelser ikke nok:

Så da jeg hadde min første gudstjeneste, så opplevde jeg jo da, og det var jeg veldig oppgitt over, at det var jo den norske liturgien som var oversatt til samisk. Og jeg tenker det blir jo helt feil, det blir jo ikke noe mer samisk fordi man oversetter fra norsk. Så min første innvending, min første reaksjon på å komme hit, det var jo det at det ikke fantes en samisk liturgi som var oversatt til norsk. At du hadde en liturgi som var laget helt i bunn ut fra et samisk perspektiv. Både med kulturforståelse, språk og bildebruk, alle disse tingene, og så får den oversatt til norsk. For da kunne jeg i det minste hatt en samisk gudstjeneste, selv om jeg hadde gjennomført den på norsk.

I det neste kapittelet vil vi følge noen av ansatsene i dette siste. Hvordan forteller våre samtalepartnere om det å være samisk? Hvordan oppleves og snakkes det om samisk tilhørighet dersom man ikke kan samisk? Og hva kvalifiserer noe som samisk kirkeliv?

## 4. Tilhørighet, identitet og selvfølelse

I forrige kapittel konsentrerte vi oss om språk. I dette kapitlet ser vi nærmere på hva samtalepartnerne våre sier om andre sider ved samisk og kvensk tilhørighet, identitet og selvfølelse – ut over det språklige. Hvilke identitetsmarkører peker de på, og hvordan ser dette ut på forskjellige steder og hos forskjellige mennesker i ulike aldre? Vi starter med å skrive fram ulike kontekster og strømninger som vi hører preger mange av identitetsfortellingene. Det dreier seg blant annet om oppvåkning, ulike typer spenninger og fortsatt fornorsking. Deretter konsentrerer vi oss om kirkelig og kristen tilhørighet. Hva beskriver samtalepartnerne våre som viktige sider ved samisk kirkeliv? Vi avslutter kapitlet med å beskrive noen av utfordringene og forventningene som vi har hørt, og som vi har samlet under overskriften «Hvordan kan Den norske kirke romme flere tros- og kulturuttrykk i Sápmi/Saepmie/Sámeednam?». Men aller først vil vi si noe innledende om begrepet identitet.

### 4.1 Samisk identitet og mangfold

I antologien *The Sámi World* (2022) tar redaktørene Sanna Valkonen, Saara Alakorva, Áile Aikio og Sigga-Marja Magga utgangspunkt i refrenget til den nordsamiske sangen *Viidon Sieiddit* av den samiske rapperen og filosofen Áilu Valle (Valkonen mfl. 2022, 1):

Maŋimuččat geat ledje sabet alde

– vuogáiduvvamin, guorraseamen

Vuosttamušžan skohteriin rassagohte

– siiddat duoddariidda dávisteamen

Áibbašitgo duodas doložii go

– vuogáiduvvamin, guorraseamen

Go áiggit rivdet, de sieiddit viidot

– gilit odđa dilis dávisteamen

De siste som gikk på ski

– justere, tilpasse

De første som begynte å jobbe med

snøscootere

– siidaer [landsbyenheter] reflekterer/svarer fjellene

Lengter vi virkelig tilbake til fortiden

– justere, tilpasse

Når tidene endrer seg, blir steingudene til noe mer

– landsbyene tilpasser seg de nye situasjonene





Med ordene om at samene var de siste til å gå på ski og de første til å bruke snøscooter, refererer Valle til språkforsker og samepolitiker Ole Henrik Magga.<sup>8</sup> Ordene viser til en sentral side ved samisk identitet og kultur: Evnen til å justere og tilpasse seg nye tider, samtidig som man opprettholder det han kaller kjernen i det å være samisk. Valles sang handler ifølge redaktørene om en av de store utfordringene for samisk identitet i dag: Kampen for å holde ved like samisk kultur og tradisjoner i en tid hvor verden gjennomgår raske endringer, og hvor nøkkelen til samisk selvforståelse handler om ansvaret for landet hvor en bor og som en lever i og sammen med. Navnet på sangen, Viidon Sieiddit (mer enn steinguder), refererer til steinguder, som har hatt en viktig rolle i samisk kultur, som steder for tilbedelse. De viser kulturens stedbundethet, og hvordan samer har vært sterkt knyttet til den lokale naturen. Sangen refererer på denne måten til samtidige samiske livsverdener hvor samiske mennesker inngår i større og globaliserte majoritetskulturer, men samtidig også har sterke bånd til egne tradisjonelle fellesskap, verdier og levemåter (Valkonen mfl. 2022, 2). Poenget til redaktørene er at samisk kultur og samisk liv befinner seg og lever i flere «verdener». Når de snakker om samiske livsmåter og tilhørighet i dag, så snakker de om «plurivers», altså om flere verdener og virkeligheter samtidig. Med denne tilnærmingen vil de uttrykke at de «oppfatter verdener som å bli til og bli virkelige gjennom praksiser: Ulike praksiser skaper ulike virkeligheter, ikke bare ulike fortolkninger av samme virkelighet (reality)» (Valkonen mfl. 2022, 2–3. Vår oversettelse). Med dette utgangspunktet er bokas prosjekt å beskrive ulike samiske verdener og virkeligheter, og analysere hvordan disse overlapper og relaterer til hverandre, og hva slags maktrelasjoner og strukturer som er med på å forme og opprettholde dem.

Vi nevner denne innledningen fra en vitenskapelig antologi med samiske forskere på grunn av den plurale tilnærmingen de har til identitet og kultur, men som likevel ikke oppgir å snakke om likheter og felles karakteristika. Det handler om mangfold i fellesskap, eller fellesskap i mangfold. En slik tilnærming synes vi er produktivt.

Fra et litt annet, og mer psykologisk, perspektiv kan vi si at identitet handler om fornemmelser og spørsmål om hvem man er og hvilke større og mindre grupper man er en del av (McLean og Syed 2015). På den måten handler det også om selvforståelse både med tanke på hva man har til felles med andre og hva man ikke har til felles med andre – altså likheter og forskjeller. Kollektiv identitet handler om menneskers oppfattelse av og arbeid for å være del av større sammenhenger, av tilhørighet med noen grupper til forskjell fra andre. I sammenhenger som handler om majoritet og minoriteter er det viktig å understreke at både mennesker fra majoritets- og minoritetsgrupper gjennomgår identitetsforhandlende prosesser og konflikter. Det er allmenne

.....

<sup>8</sup> Áilu Valle skriver om sangteksten sin i essayet «Stemmen til de undertrykte» (Valle 2021). Oversettelsen av sangteksten til norske er hentet herfra, og den er gjort av Marianne Fischer.

prosesser. Ulike forventninger fra storsamfunnet og den minoritetskulturelle gruppen kan riktignok føre til komplekse identitetsprosesser hos enkeltindivider i minoritetsgrupper.

Vi nevner også at identitetsbegrepet har fått kritikk for å være for statisk, og for å gi inntrykk av at identitet er en fast egenskap hos en person eller gruppe (Tanner 1997). Vi velger derfor å tilnærme oss identitet som formative prosesser knyttet til tilhørighet og kollektiv selvforståelse, som forhandles og endrer seg gjennom et livsløp. Alt i alt betyr dette at kollektive identitetsprosesser ofte er konfliktpregede. Det vil si at det ofte er uenighet om tilhørighet og bestemmelser av likheter og forskjeller, og at dette gjelder alle kollektive identitetsprosesser, enten de er samiske, kvenske eller norske.

Selv om identitetsbegrepet er uklart og reiser en rekke spørsmål, velger vi likevel å bruke det. Men vi vil bruke det sammen med begrepene «tilhørighet» og «selvfølelse», da vi synes disse begrepene sammen gir en produktiv spenning. Poenget for oss er nettopp ikke å føre det typiske identitetsspørsmålet – hvem er jeg? – tilbake til bestemte essensialistiske begreper. Ved å følge sporene i intervjumaterialet vil vi rette blikket på kontekster av sosiokulturelle og religiøst fortolkede relasjoner. Det er i disse at tilhørighet og selvfølelse (og identitet) lokaliseres, forhandles og tematiseres. Vi konsentrerer oss om det våre samtalepartnere forteller om autonomi, forankring, gjenkjennelse, anerkjennelse og relasjoner til andre og til institusjoner (for eksempel kommunen, skolen, Den norske kirke). Dette preger også vår tilnærming til spørsmål om samisk kirkeliv. Vi er ikke ute etter å stille spørsmål om religiøs identitet på en individualiserende og essensialiserende måte, men høre erfaringer og fortellinger. Målet er nettopp kompleksiteten i erfaringene, som ofte går på tvers av begreper og definisjoner (Altmeyer 2016).

## 4.2 Ulike fortellinger om identitet

### 4.2.1 Samisk og kvensk oppvåkning

*Under Giellavahkko / Samisk språkkuke 2024 i Bådådđjo/Buvvda/Bodø finner omtrent 60 tilhørere veien til en samtale om forsoning mellom biskop Svein Valle og ordfører Odd Emil Ingebritsen. Samtalen mellom Valle og Ingebritsen er del av en større panelsamtale med tittelen «Fra hets til halleluja?» og tar utgangspunktet i konkrete hendelser mange i Bådådđjo/Buvvda/Bodø husker. Fortellingen om gutten som ble mobbet i 17- mai-tog noen år tidligere, rabalderet etter åpningen av kulturhovedstadsåret er to av disse hendelsene. I Litteratursalen på Stormen bibliotek blir det både kunstneriske innslag og innførende innlegg. I panelet sitter blant andre Anna-Emilie Vadnem og Anne Kristin Gurák. Vadnem blir introdusert som ung aktivist, og hun forteller hvordan hun opplevde hverdagen da hun mer eller mindre*

*spontant dro til Oslo for å slutte seg til Fosen-demonstrasjonene. Hun beskriver det slik at den stille kampen som har vært der hele livet krevde at hun ble en aktør. Og motstanden fra politiet, forteller hun, var ikke uventet, men sterkere enn forventet. «For de tok tak i kroppen min, vi hadde ingen beskyttelse, ble tatt tak i og båret bort.» Uretten fortsatte og fortsetter. Gurák, fagleder ved Árran julevsáme guovdásj / Árran lulesamisk senter, følger opp dette. Hun kjenner igjen fortvilelsen og avmaktsfølelsen fra hennes generasjon, det minner henne om Alta-saken. Samtidig er det en viktig forskjell. Hennes stille kamp forble stille. Hun forteller at det aldri ville ha falt henne inn å reise og å slutte seg til demonstrasjonene. Den unge generasjonen imponerer og gjør henne stolt, det som skjer blant de unge er betydningsfullt for flere.*

Flere av samtalepartnerne våre snakker om en «samisk oppvåkning». Mange uttrykker stolthet, både over egen oppvåkning, men også over at oppvåkningen synes å bre om seg. En av de eldre samiske informantene sier det slik:

Det er ikke lenge siden jeg tok på meg kofte for første gang. Det tok litt tid. Men dattera mi har hatt kofte lenge. Og søstera hennes har kofte. Hun har tatt språkkurs, og snakker samisk i dag. Hun joiker. Sønnen min har også kofte, han mellomste. Han eldste har det ikke ennå. Minstekaren har fått en joik i konfirmasjonsgave. Han har sin egen joik. Han er jo stolt av det. For det er ikke mange som har sin egen joik. Så det kommer ... Det kommer tilbake den stoltheten over hvor du kommer ifra.

En annen av de eldre sjøsame sier det slik:

Det er jo lettere i dag med det sjøsamiske, og det er blitt mer, jeg tror det er blitt mer stolthet hos mange, fordi at nå kan du høre mennesker som sier «ja, jeg har sjøsamisk bakgrunn», og det ville ikke noen ha sagt før, for 30 år siden.

Det er ikke bare tidene som forandrer seg. Også generasjonene gjør det, ifølge flere av informantene. De unge står sentralt i revitaliseringen av samisk identitet. En av de yngre samene vi snakker med i Finnmarkku/Finmarkku/Finmark sier:

Jeg tror jo at veldig mange unge samer nå har blitt, altså det er jo, man har på en måte tatt på seg kampen for å kjempe frem samiske rettigheter etter veldig lang tid med både fornorskingspolitikk, men også når de på en måte stoppet med det da, og mener at effekten fortsatt var gjeldende, at veldig mange unge har tatt på seg en sånn type aktivisme-verv, eller hva man skal si.

En av de kirkelige ansatte fra det sørsamiske området forteller om denne endringen mellom generasjonene:

Det er mange som tar tilbake den samiske identiteten, hvis du lever i reindriften, ja, da vet en at det er samisk, men det kan være andre hvor kanskje en generasjon har sagt «vi vil ikke ha noe med det samiske å gjøre», men neste generasjon tar det frem igjen.

En av de kvenske samtalepartnerne våre ordlegger seg slik:

Jeg har begynt å engasjere meg mye mer i det kvenske. Folk gjør det nå. Men også fordi at jeg oppdaget at familien min er kvensk, jeg har en kvensk del av meg òg. Da vi skjønte det

at vårt slektskap var kvensk, så ble jeg ganske ... Jeg ble litt forbanna, egentlig. ...  
overraska over den bølgen med sinne som vaska over meg, over at staten Norge hadde tatt  
fra oss språket.

Andre nevner at revitaliseringen skyldes flere forhold, som for eksempel et større fokus på  
identitet generelt; at minoritetsrettigheter har blitt viktigere for flere; at uretten mot urfolk  
generelt har blitt mer kjent – selv om mange nordmenn fremdeles ikke kobler dette til norske  
forhold; at samiske og kvenske spørsmål har blitt mer synlige i samfunnet, for eksempel i media  
og offentlige arrangementer; at det er større fokus i skolen og at lærematerialet har blitt bedre,  
selv om skolens innsats også omtales med ambivalens.

#### 4.2.2 Det samiske, det kvenske – og det norske

Hva er samisk? Noen utdrag fra intervjuet med en ung nordsamisk kvinne som er aktiv i den  
lokale sameforeningen viser både spenninger og kontrasteringer i forsøket på å besvare  
spørsmålet. Hun fastholder to forhold: På den ene siden, nærmest som en innvending mot  
generaliseringer, standardiseringer og essensialiseringer av det samiske, peker hun på et indre  
mangfold som bør bevares. På den andre siden umuliggjør samtidig ikke dette mangfoldet en –  
her nesten fysisk beskrevet – gjensidig (an)erkjennelse av det samiske:

Det er kjernen i hvem vi er og hva vi gjør, og det er måter du er oppdratt på, og det er  
enten bevisst eller ubevisst, og det er ting du har lært og det er ting du har fått med deg i  
store og små sammenhenger, og så er det ofte enklere å definere det samiske ut fra hva  
det ikke er, eller hva det er i opposisjon til, at du får et motsetningsforhold mellom det  
norske og det samiske, og det ser man også innad i det samiske. Det er ikke bare sånne  
enkle skillelinjer som at nordsamisk og sørsamisk har ganske store forskjeller på  
forskjellige områder, men for eksempel også begrepet by-same. For mange av oss så er  
det en veldig naturlig term, fordi vi er samer som er vokst opp i byen, mens for andre, da  
kan det nesten sees på som en slags fornektelse av det samiske, hvis jeg er ikke i stand til  
å definere hva det samiske er. Men det er også litt sånn, jeg kjenner det igjen når jeg ser  
det, det er et fellesskap som man ofte gjenkjenner i hverandre.

Det samiske gis her ikke enkle eller spesifikke karakteristikk. Det er et stort engasjement hos de  
fleste av informantene våre for å beskrive samisk tilhørighet på åpne og mangfoldige måter.  
Interne spenninger tematiseres likevel ofte. Samtidig trekkes også kontrasten til det norske frem  
som konstituerende:

Jeg er kjempegod på å være norsk, hvis jeg går inn for det, men det finnes jo ekstremt få  
nordmenn som hadde vært noe særlig god på å være samisk, [...], jeg vet jo per definisjon  
ekstremt mye om å være norsk, sjøl om det er ganske lenge siden sist gang jeg har sagt at  
jeg er norsk. [...] Det varierer veldig fra person til person, [...], om man sier at man er  
samisk eller om man sier at man er samisk-norsk eller at man er både samisk og norsk  
eller hva som helst, [...], men jeg er ikke norsk som sådan, selv om det kan virke sånn.

Kontrasten til det norske er mindre framtrødende i intervjuene med de kvenske samtalepartnerne  
våre, selv om det er kompleksitet der også: «Her kan man være både samisk, kvensk og norsk på

en gang. Mange har alle identitetene. Men med en gang jeg sier at <jeg er kvensk>, så kan jeg få høre at jeg ikke kan språket godt nok.»

### 4.2.3 Interne spenninger

Flere av de samiske samtalepartnerne våre beskriver spenninger internt i den samiske befolkningen knyttet til hvor mye språk har å si for samisk identitet. En av dem som selv ikke har samisk som morsmål beskriver det slik:

Og så er det jo spenninger innad i det samiske samfunnet, hvis man ser hele Sápmi som helhet, så har det vært en del diskusjoner om, og jeg føler det blir gjentatt ganske ofte, <er jeg samisk nok?>, <er du samisk nok?> Og det handler jo om at fordi jeg ikke har samisk som morsmål, så er det gjerne, og det har jeg jo opplevd, at det er andre samiske mennesker som har samisk som morsmål som mener at jeg ikke kan være i samepolitikken for eksempel, fordi at man ikke er samisk nok, for du kan ikke språket.

En annen og yngre samisk samtalepartner fra et sjøsamisk område ordlegger seg sånn:

Jeg kaller meg selv for kontor-same. Noen tok det litt sånn her frekt, mens andre tenkte at det var et godt uttrykk, fordi at vi er veldig mange samer som jobber med veldig moderne yrker som er på en måte norsk da. Det er kanskje der brytningstiden til min generasjon er, på en måte. Når er du samisk nok? Og skal vi si at det er greit at vi har mistet språket? Det er jo sånn en evig runddans det der. Fordi jeg tror at folk blir veldig sånn <jeg har lyst til å eie språket om hvem som er samisk fordi at man tidligere har blitt fornorska. Det er skummelt å ta inn folk som snakker norsk, fordi at det er noe som tidligere har vært veldig dumt.> Men det gjør jo at vi som er blitt fornorsket, vi får jo på en måte ikke innpass, og da har man jo på en måte lyktes med fornorskningen.

Dette sitatet viser at det ikke bare er knyttet spenninger til språkferdigheter, men også til betydningen av tradisjonell næring og livsstil, som oftest eksemplifisert med reindrift. Når du forstår deg selv som fornorsket, har mistet språket og ikke jobber med tradisjonell næring, hvordan ivaretar du da samisk tilhørighet? Den tette koblingen mellom samisk identitet og reindrift beskrives også som en utfordring i møte med majoritetsbefolkningens fordommer mot det samiske:

Og folk som bor i [denne byen], identifiserer egentlig ofte det samiske kun med reindrift. Og kanskje det samiske da ikke blir regna som noe som er hjemmehørende her. Det er en fremmedgjøring. Det sjøsamiske historiske livet som har vært her i alle år, det er ikke det som blir, det er ikke det folk tenker på når man tenker på det samiske. Da tenker man på reindriften.

Flere setter ord på det som av og til kan oppleves som en kamp om identitet – både innad i den samiske befolkningen, men også mellom samer og storsamfunnet. Om den interne kampen om hva som kvalifiserer som samisk eller ikke, er det en som sier:

Noen blir av og til ikke glad for at noe er samisk, så mye som de blir irritert over at det ikke er deres samisk, [...], mye heller enn at det er positivt at det samiske eksisterer i det hele tatt.

En annen informant forteller om interne spenninger, ofte på familienivå, knyttet til samisk identitet som et direkte resultat av fornorskningspolitikken. Vedkommende er prest i Finnmárku/Finmarkku/Finmark og snakker om hvor omfattende og «vellykket» fornorskningspolitikken har vært i kystområdet han jobber, fordi den ble internalisert av mange, og at dette den dag i dag påvirker samiske selvforståelser i området:

Det sinnet som er mot det samiske her, det er viktig å se. Og ofte så er det jo samer selv som er mest sinte på det samiske. Ikke sant? Folk som ikke, som på død og liv ikke vil være samiske, ikke sant? Og det er de samme folka som lever mest tradisjonelt, av alle folk jeg kjenner, sånt samisk levesett på kysten, som bedriver kilenotfiske og sånt. Og det sinnet mot det samiske, det er viktig å se historien også, for det handler egentlig mye om, det sinnet handler først og fremst om at man er blitt snudd mot seg selv. Skammen er internalisert. Og det skyldes politikken som er ført.

For presten har dette stor betydning for måten han må være prest på:

Kulturkompetanse er altså like viktig som språkkompetanse. Særlig i fornorska områder. Fordi disse skillelinjene her, de popper opp hele tiden. Og som prest så må du vite at i en sørgesamtale, når noen, når det plutselig blir vanskelig at bestemor hadde samisk arv. Jeg spør om det, ikke sant, «var det noe samisk her?», og da, «ja, jo da, oldemor snakka samisk». Men det skal vi ikke nevne. Dette trengs ikke å sies. Da er det sånne friksjonslinjer som spiller seg ut tvers igjennom familier. Og kanskje noen vil gjerne at det skal bli sagt, mens andre vil ikke.

#### 4.2.4 Kroppsliggjorte erfaringer av eksklusjon og fornorskning

Disse fortellingene viser også hvor stor betydning kroppsliggjorte erfaringer av eksklusjon har med tanke på tilhørighet og identitet. En ung kvinne som bor i nærheten av en større by i Nordland forteller om kompleksitet og blandede følelser når hun beskriver hvordan hun har det som ung samisk mor i dag utfra datteras 17.mai.feiring:

Altså, for å si det sånn, jeg har en to år gammel datter, og jeg kvier meg til 17. mai, eller at hun skal gå i kofte her i byen. Der hvor vi bor, ingen problem, for der er det så mange forskjellige, men jeg synes som mor at det er skummelt. For jeg vil ikke at hun skal kjenne på det som liten. Hun kan lære det der senere. Ikke nå allerede. Mens mannen min, som ikke er samisk, han sier at hun skal ha kofta, og vi er stolte av kofta, han vil jo støtte oss. Han skjønner ikke det, den følelsen.

Mora synliggjør sin samiske identitet litt ulikt på hjemstedet og i den større byen de bor utenfor. På stedet hun og familien bor er det samiske tydeligere del av hverdagen, slik er det ikke i byen. Dette gjør henne mer ambivalent til hvor mye dattera skal eksponeres som samisk når hun er i byen. Og det er en følelse som hun har vanskelig med å forklare, også til ektefellen. Det har blant annet å gjøre med at hun bærer på egne diskriminerings erfaringer: «Jeg husker jo da jeg kom til byen på videregående og ikke slapp inn på en sånn her ungdomsklubb. Fordi jeg var fra [et sted med stor samisk befolkning], og det her var jo i 2003». Erfaringen har satt sine spor, og gjør at hun også stusser over at det må være så skarpe identitetsskiller mellom norsk og samisk i dag:

Hvorfor skal samisk kultur være kun for de samiske? Eller, hvorfor må det være en sånn port, gjerde? Sånn som min datter. Hun lærer både norske og samiske sanger, vi ser både norsk og samisk tegnefilm og barne-tv. Og så har hun en venninne som er norsk. Og hun får lov, men jeg er vokst opp med <snakker du ikke samisk, så skal du ikke være same, da skal du ikke ha kofte>, og det er jo litt vanskelig med tanke på fornorskingsprosessen. Men det er jo mye som endret seg.

En av prestene i et sjøsamisk område lenger nord forteller at han ble kjent med en godt voksen kvinne i menigheten som fortalte om et sterkt barndomsminne:

Hun opplevde som barn her i distriktet, hjemme på småbruket, at barna ble kalt ut, ble kalt ut av sin bestefar. Bestefar hadde samla alt det gamle tøyet – alle klærne, kommagene, skallene og kofte og alt det der – i en haug. Og så sa han: <Nå er vi norske>. Og så brente han det opp. Hele kulturen. Foran barnas øyne brente han det opp. Ja, og det, selvfølgelig i et barnesinn, så setter sånne ting seg.

Presten forteller videre at denne bestefaren mange år senere

ikke hadde noe problem med å ta tilbake det samiske, eller si at han er same. Han har vært veldig tydelig på å forsvare reindrift og tradisjonelle næringer, forsvare det samiske, men han går altså aldri selv i kofte, der stopper det. For det sitter i kroppen.

En annen av informantene våre i det lulesamiske området, som har samiske røtter langt tilbake i slekta, sier følgende:

Og noen av de [samene] som [har] kjent den aller sterkeste motstand, det er de som har den sterkeste lojaliteten til de valg som er tatt i fortiden, kanskje i en familie. Vi er ikke samer. Men vi er samer likevel. Men vi er kjempeløjale mot akkurat det. Og det er veldig mye, denne lojaliteten hviler ofte på et veldig sånn ordløst grunnlag. Det var ingen som sa det direkte, men du vet, dette snakker vi ikke om i vår familie. Vi har lagt det bort. Den lojaliteten er kjempesterk.

Men det er også andre samtalepartnere som viser at erfaringer av identitet og tilhørighet også varierer innad i familier. Som vi også så i et av de tidligere sitatene, er spørsmålet om identitet så stort at det kan splitte selv søskenflokker. En av informantene våre snakker om dette, og vektlegger at det fortsatt i dag er noen som ikke vil si at de har samiske røtter:

Alle de samer som ikke tørr å si at de har noen samiske røtter. Jeg har et eksempel fra [navn på by i sørsamisk område]. Jeg var på en samling [der]. Det er alltid noen som kommer fram og prater etterpå. En fortalte at han hadde en bror som var same. De hadde samme foreldre. Broren ville definere seg som same, men han selv var ikke det. Han hadde flytta fra det der. Han hadde vokst ifra det – var det han sa.

#### 4.2.5 Spenninger mellom generasjonene

Vi skrev innledningsvis at det er ungdommen som leder an i den samiske oppvåkningen. Flere av samtalepartnerne våre setter ord på forskjeller og spenninger mellom generasjonene. Den unge samiske mora som vi omtalte tidligere, peker også på generasjonsforskjeller:



Foreldregenerasjonen, de sitter, liksom, fast i fortiden. De kjemper ennå kampene som besteforeldrene våre kjempet. Mens min generasjon tenker litt at det som har vært, har vært. Vi kan faktisk ikke gjøre noe med det, men vi må prøve å komme oss videre. Være her i nuet. Hvordan skal vi ha det i dag? Hvordan skal våre unger ha det? Og så har du de som er yngre enn oss, tanteungene mine for eksempel. De er jo mer der at det samiske har blitt kult og tøft igjen. Og de er mye mer rebell enn hva vi er. De fronter og roper urettferdighet. Alle skal lære samisk og sånne ting. Men det her krasjer jo.

En av de eldre samiske samtalepartnerne våre sier på sin side dette:

Men så har vi de unge som jeg er litt imot. De er så sinte, ikke sant? «Jeg er sint over min oldefar som ble fratatt alt. Jeg er sint over min tippoldefar som ble fratatt alt.» Men det nytter ikke å gå rundt å være sint.

Selv om flere gjør et poeng av at dagens unge spiller en sentral rolle i å synliggjøre samisk engasjement og stolthet, vektlegger flere også at stoltheten er noe som har blitt tradert gjennom generasjonene:

Men for meg, så er jeg vokst opp med en stolthet over det samiske. Jeg er jo samisk selv, og så, ja, helt ifra jeg var liten, så har jeg vært vokst opp med at det er min bakgrunn. I tillegg til det norske, så klart. En delt bakgrunn, på den måten, da. Men, men ikke noe som skal skjemmes over eller noe sånt. Det er noe å være stolt av. Og det, det har jeg inntrykk av at, i hvert fall flere og flere, og veldig mange nå, som har særlig samisk bakgrunn, prøver å stå litt fram og vise det. Folk er flinke og tar på seg kofta, for eksempel.

Hver generasjon må kjempe frem sin samiske identitet, er det flere som sier. Den unge samiske mora er for eksempel tydelig på at tilhørighet og identitetsutvikling er en prosess man må jobbe med, noe som ikke tar slutt. Med tanke på dattera kan hun si at «vi leter nå ennå etter vår sti, for hun er jo som sagt bare to år». Og dette prosessuelle perspektivet får de interne generasjonsspenningene ikke stå i veien for:

Skal du bygge bro, skal du komme deg videre, skal det bli bedre, så er du, på en måte, nødt til å gi litt slipp på det som var. Og det er jo det samme med gamle holdninger og alt det. Det går begge veier. Så vi må, på en måte, bli kjent på nytt.

#### **4.2.6 Sinne, kamp for forandring og framtidstro**

Den eldre samiske informant vi tidligere refererte, satte ikke pris på ungdommens sinne. Men flere av de andre samtalepartnerne våre forteller at de kjenner på et sinne, eller har vært sinte, uten å beskrive dette i negative ordelag. Den kvenske samtalepartneren vi refererte til i forrige kapittel, fortalte at han ble sint da han oppdaget familiens fortiede og «glemte» kvenske tilhørighet, noe han bruker som et utgangspunkt i kampen for å revitalisere denne delen av sin identitet. Den unge samiske mora bærer egne diskriminerings erfaringer på kroppen, er bekymret for dattera, samtidig som hun utfordrer hermetiske skillelinjer mellom det norske og det samiske. Den unge nordsamiske lederen av en lokal sameforening forteller at hun kan være norsk, men at

hun nekter for det. Og for denne unge sjøsammen fra Finnmárku/Finmarkku/Finmark er sinne knyttet til vilje til forandring, stolthet og kampvilje:

Besteforeldre-generasjonen var veldig trist og lei seg for at de hadde mistet det, og de følte maktesløshet i forhold til fornorskningen. Barna deres var kjempelei seg, og også litt maktesløse eller hadde en sånn tomhetsfølelse, av noe som de hadde blitt fratatt. Mens barnebarn-generasjonen hadde på en måte litt mer sinne i seg og kampvilje.

Hos noen knyttes sinne til negative erfaringer, for eksempel temperament, ubalanse, selvforakt eller selvklandring. Men hos flere beskrives sinne i positive ordelag, som muligheter og kampvilje. Og atter andre steder henger disse erfaringene nøye sammen.

Den britisk-australske kulturforskeren og feministen Sara Ahmed, som blant annet har jobbet med urfolk, rasisme og postkolonialitet, er opptatt av å vise at det nettopp er mennesker som blir møtt med tvil, fordommer eller mistenkeliggjøring, som er i stand til å stille de viktige spørsmålene om livets grunnvilkår. Dette aner vi også blant flere av samtalepartnerne våre. Når folk forteller om hvordan deres erfaringer og det som er viktig for dem i livet trekkes i tvil eller undergraves, forteller de også om hvordan disse erfaringene har ført til grunnleggende diskusjoner, selverkjennelse og fortellinger om hva som står på spill i deres liv, og synliggjør med det også et engasjement og vilje til å fortelle om det.

For Ahmed står begrepet emosjon sentralt i dette. Emosjon er ikke en følelse, men den kraften som aktiveres når mennesker blir berørt og grunnleggende utfordret av noe. Det kan være hendelser, opplevelser eller møter med andre mennesker. Det som skjer da, beskriver Ahmed som et samspill mellom affekt – en påvirkning utenfra – og emosjon, en kraftfull reaksjon på dette (Ahmed 2004, 6–8, 11, 28).

Affekt og emosjon kan i dagliglivet selvsagt ikke skjernes på den måten som vi beskriver her. Da er det mer sammenvevd. Den tette, uløselige sammenhengen mellom affekt og emosjon er en integrert del av mellommenneskelige relasjoner. Man reagerer for eksempel på fordommer som en annen person uttrykker overfor en selv. Men fordommene som rammer en, er alltid del av en større sosial kontekst og sammenheng som både gjenspeiler og nærer dem. Affekter og emosjoner er derfor ikke knyttet til det individuelle, men de hører hjemme i og er produkter av sosiale miljøer og strukturer. De sirkulerer og utvikler seg (Slaby 2016, 283). Og derfor kan de ikke tenkes uten en sosial samfunnskontekst, som manifesterer seg i den konkrete hverdagen til folk.

Det er nettopp denne forankringen i hverdagslivet, i sosiale relasjoner og i møter mellom mennesker og institusjoner, som understreker at «kunnskap er knyttet til det som får oss til å svette, grøsse, skjelve, alle de følelsene som i avgjørende grad kjennes på den kroppen, på huden der vi berører og berøres av verden» (Ahmed 2004, 171). Nettopp sinne («anger») er en av de kroppslige og politiske emosjonene Ahmed betoner. Slik det finnes mange kropp, så arter sinnet

seg mangfoldig. Men det er alltid bundet til erfaringen av å bli berørt, såret, betvilt eller ekskludert:

Som et svar på rasismens urettferdighet, som en fremtidsvisjon, som en oversettelse av smerte til kunnskap, og som ladet med informasjon og energi. Det er avgjørende at sinne ikke bare defineres i forhold til fortiden, men som en åpning mot fremtiden. (Ahmed 2004, 175)

Sinnet er rettet mot transformasjon og forandring, det peker fremover, ifølge Ahmed. Dattera er bare to år, ektefellen kan ikke helt forstå hva som står på spill, det skal synges både norske og samiske barnesanger, og det må finnes en vei framover. Alta-saken er en viktig bakgrunn, men nå staker unge ut sin egen vei og reiser til Oslo for å demonstrere. Mye av sinnet er fremtidsrettet og åpent, selv om det springer ut av et engasjement for å reversere historisk befestet makt. Poenget til Ahmed er kampen for nye virkeligheter. Og det er mye av dette vi finner igjen når vi lytter til erfaringene hos samtalepartnerne våre med systemisk rasisme, blindsoner og motstand.

#### **4.2.7 Et system som er bygd opp rundt at man ikke eksisterer**

Som vi omtalte i forrige kapittel, er det flere av informantene som setter ord på en fortsatt fornorskningsprosess: en systemisk diskriminering eller usynliggjøring av samisk identitet og kultur. Flere beskriver hvordan de på ulike måter må kjempe mot et system som er norsk, og hvor alt er lagt opp etter norske forhold. En av samtalepartnerne våre som er leder i en lokal samisk forening i det sørsamiske området, forteller om hvordan hun opplever fremmedgjøringen:

Det er jo også noe med å skulle være samisk i et system som er bygd opp, altså, ikke med vilje, men som er bygd opp rundt at man ikke er det. [...] Samfunnet er på bygd opp rundt at det ikke trenger å være på samisk og hvis noen da kommer og sier jeg vil ha den offentlige tjenesten på samisk, så blir det et problem. [...] Man lever jo i et system som er bygd opp rundt at man ikke eksisterer, og så må man krangle til seg plass, fordi man eksisterer. [...] Jeg tror jo det hadde skjedd uavhengig av moderniseringen, men moderniseringen [...] synliggjør det på mange vis.

Hun mener at hun må kjempe seg plass i et system som egentlig ikke tar hensyn til hennes eksistens. Et av problemene er at representanter for systemet, for eksempel politikere eller næringsliv, later som de ikke ser det store bildet, sånn at de slipper å ta ansvar for helheten. Da blir det enklere å gjøre små inngrep her og der, mens det er summen som sakte kveler den samiske kulturen. Hun eksemplifiserer med argumentasjon knyttet til vindkraftutbygging:

Problemet er mer det at de sier, <men dere har hele det området, så hvis vi tar den biten, så går det bra>, og så kommer det noen andre og sier <men hvis vi tar den biten, så går det bra>, og så blir det mindre og mindre [...]. Jeg tror ikke det er fordi ingen ser det store bildet, jeg tror det er fordi de egentlig driver en aktiv fornorskning fortsatt.

Som følge av denne dynamikken mener hun at samisk kultur, slik vi kjenner den i dag, kommer til å gå under til slutt. Hun fortsetter med å si at det hadde «vært å foretrekke om vi kunne leve i et samfunn som ikke aktivt prøver å drepe oss, ikke fysisk, men i hvert fall metaforisk». Og videre:

[Jeg] tror jo ikke nødvendigvis at ordføreren kommer på jobb hver dag og tenker «hvordan kan man ta litt mer knekken på samisk kultur i dag», [...], men at det er en inaktiv måte, eller at man rett og slett ikke tenker på det i det hele tatt.

#### 4.2.8 Blindsoner og rasisme – motstand og nye fortellinger

*Den 13. september 2024 offentliggjør Nordland fylkeskommune en pressemelding med tittelen «Knut Hamsun joarkkaskávlá / videregående skole tar tak i forsoningsarbeid». I pressemeldingen vises det til Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport og skolens ansvar for å ha vært del av den statlige fornorskningspolitikken. Fem dager senere blir det holdt et møte på Árran julevsáame guovdásj / Árran lulesamisk senter. Her står samiske elever frem med sine opplevelser på skolen. Det er smekkefullt og det fortelles om motstand, hets, trusler og rasisme. Det er rått og brutalt å høre på, ingen går derfra uten å være berørt.*

Flere av samtalepartnerne våre forteller om betydningen av å få stå fram og dele egne fortellinger. For den samiske kvinnen i de forrige sitatene ligger håpet og muligheten til motstand på det personlige planet, blant annet i det å synliggjøre identitet og dele erfaringer og fortellinger med mennesker rundt seg:

Selv om jeg er ganske sikker på at den samiske kulturen kommer til å dø før eller senere, så har jeg jo tantebarn som jeg veldig gjerne vil skal kunne vokse opp, trygge og sikre i en samisk identitet som står stødig fram til de eventuelt får barn og kan gi det videre til sine barn. Det er jo ikke sånn at jeg tenker at den samiske kulturen kommer til å være borte innen 20 år.

Hun gir uttrykk for at situasjonen er preget av en grunnleggende todeling: Det skjer mye positivt på det personlige nivået, mange «tar samisken tilbake og gjenfinder sin samiske identitet, [...], [mens] på et strukturelt nivå, så går det til helvete». På den måten blir også kampen for samisk identitet og tilhørighet en personlig kamp om å ta plass i samfunnet, og å synliggjøre samiske erfaringer og fortellinger på ulikt vis.

Usynliggjøringen og fremmedgjøringen som preger «det norske systemet» kobles av flere av samtalepartnerne våre til begrepet «blindsoner», noe vi også omtalte i kapittel 3. Det brukes av flere, både i sammenhenger med eget liv og om den større kulturen. Flere kommer inn på fortellinger og refleksjoner som handler om blindsoner i eget liv, det gjelder både samtalepartnere med og uten samisk bakgrunn. En av de ikke-samiske, kirkelige ansatte sier typisk «jeg kom til dette stedet uten anelse at det var noe samisk her, det sier litt om, ikke bare mitt, men om det generelle kunnskapsnivå i Norge». Blindsonene er både et symptom og et produkt av det

strukturelle, av systemet som ikke regner med deg. Flere forteller om at de selv har måtte ta et oppgjør med egne blindsoner. En av informantene som har hatt en samisk oppvåkning i voksen alder, forklarer at disse blindsonene er resultat av strukturell rasisme når han forteller om sin egen bevisstgjøringsprosess: «Jeg skjønnte at dette hadde ikke jeg sett, det er rasismens vesen, du ser det ikke». Han legger vekt på at blindsonene og blindsonenes rasisme nettopp finnes i eget liv, som en blindhet for egen samisk arv, «langt bak i historien, men det er der. Og jeg har på en måte anerkjent den og tatt den til meg».

Opgjør med blindsonene, både egne og den større kulturens, er viktig for flere av samtalepartnerne våre. En strategi for både å oppdage, bearbeide og synliggjøre blindsoner blir å fortelle om dem. Det blir en motstandspraksis mot systemet som usynliggjør. Å fortelle om egne erfaringer blir en måte å synliggjøre samiske erfaringer, som igjen blir en måte å skape motmakt på som destabiliserer gjeldende makthegeionier. Betydningen av det alminnelige og hverdagslige blir dermed vel så viktig som mer høylutte motstandsformer (Lid og Wyller 2022). I sin tekst, som bygger på erfaringer fra forsoningsarbeid i Sverige, er Johanna Gustafsson Lundberg opptatt av noe liknende. Hun kaller det «øyeblikks-destabiliseringer av maktdiskurser» (Lundberg 2025, 75. Vår oversettelse). Der hvor normalt noen er henvist til en plass utenfor, er det nettopp i øyeblikk hvor maktdiskurser forstyrres innenfra, at strukturer som skjuler felles humanitet blir utfordret (Lundberg 2025, 75). Poenget er å få fram fortellinger fra folks liv som gir disse livene menneskelig verdighet, selvbestemmelse og anerkjennelse.

Dette er kjernen i fortellingen om Knut Hamsun joarkkaskávllá / videregående skoles møte på Árran julevsáme guovdásj / Árran lulesamisk senter. Det er samiske elever som setter ord på det de har opplevd og opplever. «Vi har tenkt at Árran oppleves som et trygt sted for våre samiske elever» og det var «flere elever som da var elever her for bare to år siden som også fortalte sine historier». Dette forteller en av informantene våre som har tilknytning til skoleledelsen. For ham er poenget at «vi må anerkjenne historiene som har vært, de som er, vi må høre på det, vi må faktisk høre på det». Noen må våge å fortelle, andre – de som til daglig styrer diskursen, de som har makt som lærere og som ledere i (fylkes)kommunen – er nødt til å lytte og til å anerkjenne de andre som mennesker. På den måten bidrar skolen til å synliggjøre blindsoner, nye fortellinger deles og ny kunnskap bygges – på grunnlag av en felles humanitet.

Den norske kirke har også vært en viktig partner i gjennomføringen av det nevnte møtet, for «kirka har en rolle i samfunnet, jeg synes at det er fint at det er tydelig, at vi trenger den kompetansen som kirka har». Dette fratar riktignok verken kirka eller skolen ansvar for å jobbe videre med å legge til rette for nye og flere fortellinger, for å la seg selv utfordre og destabilisere, for «alle skoler, alle arbeidsplasser, sikkert alle kirker har grums, ting som bør ryddes opp i, og vi er stolt av at vi har tort å begynne». Kirka kan med andre ord være med å lytte og legge til rette for

at flere får fortelle, noe vi skal komme tilbake til i neste kapittel. Slik kan kirka også bidra til å få frem flere personlige historier og avdekke flere blindflekker.

### 4.3 Noen utvalgte sider ved samisk kirkeliv

*I en menighet jobber en frivillig samisk kvinne og en prest sammen for å få etablert et samisk sidealter i den lokale kirka. Poenget er at et slikt alter skal kunne bidra til dialog og tilhørighet, og at alteret ville kunne representere kirka på stedet i litt større bredde. Samtidig er etableringen av alteret vevd inn i diskusjoner om samisk spiritualitet og samisk kristendom i en kirkelig kontekst. Hvordan kan et samisk alter se ut? Kan det planlagte alteret ta inn en samisk tromme all den tid kirka har tilbakevist og ødelagt trommen? Vil ikke kirka igjen overkjøre noen ved å ta en samisk tromme til inntekt for seg og sitt? Kan et slikt alter bidra til forsoning, eller er ikke et første viktig skritt at alteret bidrar til synliggjøring av det som er? For først da kan det viktige spørsmålet – hva og hvem representeres av hvem? – stilles og jobbes med.*

Fra den større konteksten om fortsatt fornorskning, identitetsspenninger og samisk kulturell revitalisering, konsentrerer vi oss nå om samisk tilhørighet, identitet og selvfølelse i møte med Den norske kirke. For hvordan tenker samtalepartnerne våre om hva samisk kirkeliv er? Hvordan beskrives kjennetegn på samisk kirkeliv i dag, og hvordan forhandles samisk kirkelig tilhørighet?

En av samtalepartnerne våre sier at disse spørsmålene er veldig vanskelige, fordi det er så ulike meninger internt blant samer: «Folk mener jo så forskjellig. Samene mener jo ikke det eller det, de er minst like forskjellige som alle andre, og de har så forskjellige erfaringer i de ulike generasjonene.» En annen sier «Det er et voldsomt spenn, dette samiske kirkelivet. Vi står i spagat. For vi har jo alt fra de som holder seg til 1920-liturgien til de som vil ha joik og naturreligion.»

Poenget om det eksisterende mangfoldet i samisk kirkeliv er en viktig påminnelse, også metodisk, for framstillingen her. Vi har verken mulighet eller ambisjon om å gi en uttømmende beskrivelse av samisk kirkeliv, men vil i det følgende løfte fram noe av det samtalepartnerne våre har pekt på når de har blitt bedt om å fortelle om betydningsfulle sider ved samisk kirkeliv og samisk kristendom. Vi løfter fram noe av det vi har hørt for å vise mangfoldet. Det innebærer selvfølgelig også at noe løftes fram på bekostning av noe annet. Andre ville kanskje lagt vekt på andre sider og tradisjoner, og beskrevet samisk kirkeliv annerledes. Men vi observerer like fullt tanken om at samisk kirkeliv er noe distinkt hos flere av informantene våre. Sáme girrkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd antyder selv dette når de i sin oversikt over de tospråklige nivåene i en gudstjeneste skriver om å «bruke bibeltekster som er relevante for samisk kirkeliv» og ha en «preken med et innhold som er relevant for samisk kirkeliv» (Samisk kirkeråd 2021, 18). Hva er det som gjør noe relevant og annet ikke-relevant for samisk kirkeliv?

### 4.3.1 Om forskjeller og betydningen av å være annerledes enn «norsk kristendom»

Den samiske kvinnen fra fortellingen om det samiske alteret sier at kristendommen har dype røtter i Sápmi/Saepmie/Sámeednam og ikke er et fremmedelement, selv om den også har en kolonial historie:

Vi som er samer og føler oss komfortable i kirka, [...], hva slags tro vi nå har med oss, at den kanskje kan skille seg fra det man i anførselstegn kan kalle en norskere kristendom, men den er der, og det er jo, greit nok at kristendommen kom til Sápmi på måter som kanskje var litt uheldig på mange vis, men den har jo også vært der veldig lenge og er en naturlig del av livet til mange mennesker, sånn at man kan ikke, det ville være et hån mot dem å si at av prinsipielle årsaker, så skal vi holde oss utenfor kirka.

Betoningen av forskjell mellom «samisk kristendom» eller «samisk kirkeliv» på den ene siden, og «norsk kristendom» på den andre, er likevel viktig for mange av samtalepartnerne våre. I beskrivelsen av det planlagte alteret vektlegger den samiske kvinnen at mange er opptatt av at alteret må være annerledes enn de andre symboluttrykkene som finnes i kirka. For å få frem det samiske er man avhengig av å betone en form for annerledeshet i møte med norsk kristendom, og ikke bli fullstendig innlemmet i denne:

[Det finnes] [...] også en aktiv motstand mot å bli innlemma inn i en kristen tro, [...], på grunn av det historiske bakteppet, [...] [det] gir seg utslag i at enkelte er kritiske og skeptiske, [...], og det er jo også en ting jeg selv baler med, fordi [...] jeg er redd for at hvis man i for stor grad trekker den samiske spiritualiteten til den kristne troen, [...], så vil man fremmedgjøre menneskene [...].

Hun er opptatt av at «den samiske religionen» ikke assimileres, at den «fortjener å få være noe i seg selv og ikke bli tolket og pakket inn i en kristen tro». Betoningen av forskjell er nødvendig, men ikke som en undergraving av det som er felles. Nettopp som noe annerledes er alteret viktig. Presten kan fortelle at noen av de første tankene var at det samiske alteret skulle være vendt mot øst. Den tanken er nå forlatt, grunnet innspill fra flere av de samiske stemmene i prosjektet. For presten er alteret «ikke forsoning, men synliggjøring av det som er», og for den frivillige er det viktig «at alle kommer inn i kirka og ser noe som åpenbart er samisk og må nødvendigvis koble at det her er en kirke som er åpen for det samiske og som anerkjenner og løfter det på noe vis».

Nye stemmer og nye elementer i kirkerommet utfordrer Den norske kirkes selvforståelse, også selv- og rolleforståelsen til de kirkelig ansatte. Som vi skal se på i de følgende delkapitlene fører det til nye tolkninger og dialoger, men også til friksjon i forsøkene på å innholdsbestemme vesentlige sider ved samisk kirkeliv.

### 4.3.2 Menneskers relasjon til Skaperverket

Naturen har en stor plass i mange av samtalepartnerne våre sin religiøsitet. En av de sjøsamiske samtalepartnerne våre forteller at han «har mest kontakt med Gud i naturen. Nærværet er sterkest i naturen. De sterkeste religiøse opplevelsene jeg har, er i naturen.» Mye har å gjøre med nærheten til naturen og et liv stilt overfor naturkreftene. Han eksemplifiserer med en fortelling:

Når det virkelig er uvær, og du kjenner at nå er du på grensa til, og så får du en sånn åpenbaring der at ... Det er sånne helt vanvittige ting som å gå seg vill i tåka, og så kommer plutselig sola opp, og alt blir farga rødt, lav høstsol. Du går i en helt rød tåke, blir nærmest ledet, og føler at nå har jeg ingen kontroll. [...] Eller jeg er i en liten båt, og kommer så vidt jeg klarer meg rundt neste fjord, og så kommer jeg meg inn i ro, det er stille, og du har skydekke, og du har den kraftige sola som kommer rett ned i havet. Du føler at det her er det ... Ja, du er ikke aleine. Og den er viktig.

Men naturens plass i det samiske religiøse universet er også mye mer enn slike natur-fortellinger, som vi også kjenner igjen fra religiøse fortellinger andre steder i Norge. Det handler blant annet om å leve i respektfull og likeverdig relasjon med naturen, og se seg selv som en dypt integrert del av alt det skapte. En av samtalepartnerne våre i det lulesamiske området utdyper disse tankene:

Akkurat som du snakket om natur, naturåndelighet. Hva er det vi snakker om da? Det er jo at det er et slektskap, et dypt slektskap med Gud. Alt som er skapt bærer på en måte det gudommelige i seg. Alt er besjelet, det er den gnisten som er i alt, det er lyset, hvilke ord skal jeg bruke? Det gudommelige lever i alt. Alt, så vil noen si [...] dette er jo panteisme [...]. Nei, men legg bort alle de merkelappene som gjør det så vanskelig. Prøv å høre etter. Kan vi lære noe av dette? [...] Det er Gud vi går til angrep på når vi ødelegger naturen, når hundretusenvis av fisk dør i merdene i oppdrettsnæringen, for eksempel. Det er et svik mot det gudommelige, mot Gud [...]. Og naturen er ikke et objekt for oss. [...] Det er noe du skal behandle med respekt, med likeverd. Det er Guds gode hjelpere. Du får hjelp fra naturen, fra trærne, fra dyrene, fra fuglene. Skjønner du? [...] Ja, det er et forut. Det [...] innbefatter [...] alle menneskene.

Omdreiningspunktet er det skapte, slektskapet med Gud og naturen som Guds hjelper. En av prestene i det sørsamiske området forteller om hvordan samiske fortolkninger av menneskets relasjon til naturen har utvidet hans teologiske repertoar og tankemønstre. Det har ført til friksjon og spenning i møte med deler av hans lutherske univers, samtidig som han også har opplevd det som produktivt og utvidende. Presten beskriver en liturgisk praksis han har observert og til dels selv overtatt:

Etter konsekrering av elementene, så tar presten kalken og heller noe av vinen ned i ildstedet, hvis det er utegudstjeneste. Eller på et tilsvarende sted i kirka. Og så sier presten, gjerne på sørsamisk: «Moder jord, du var den første som tok imot Kristi blod,» som er en veldig konkret, tydelig gjenfortelling av korshendelsen. Der nettopp det må ha skjedd. [...] Dette er en måte å trekke alt det skapte inn i den sakramentale feiringa på. Det hadde jeg ikke fått se på den måten, altså, uten denne tilhørigheten til det samiske, eller gjennom en samisk måte å forholde seg til naturen på. [Denne presten] [...] kunne [...] lære oss andre noe. Det andre er det, når det er dåp ute. Da henvender presten seg, løfter barnet, ikke bare til menigheten, men først til fjellene og sier: «Det er barnet, som hører til her.» I tillegg til å løfte barnet og å si «dette er Guds barn på jord, døpt i Jesu



Kristi verdensvide kirke», så løfter presten barnet en gang til og sier, igjen på sørsamisk, «dette er ditt barn». Og det med å løfte barnet til fjellene kan vi ikke gjøre inni en kirke. Men når jeg har feiret dåp på sørsamisk, så har jeg ved presentasjonen av barnet alltid løfta barnet til alteret og sagt noe av det samme. Og så har jeg vent meg til menigheten og sagt «Guds barn på jord». Det har jeg bare gjort når jeg har brukt den sørsamiske liturgien. Men egentlig er det ingenting i veien for at vi kunne gjort det i forbindelse med alle dåpshandlinger. Vi hadde løfta barnet til Gud. Sagt at dette er ditt barn. Og sånn tror jo jeg at vi bør gjøre teologi. At vi bør la oss inspirere av ulike kulturelle forutsetninger. Og at vi alltid kan bli overraska av nye perspektiver.

Presten er opptatt av at dåpsbarnet er del av den store veven fra begynnelsen av, omfavnet av det skapte og av Skaperen. Jesu kropp og blod er – som vi alle – tatt av jord og har vendt tilbake til jord. Det ligger noe forut for menneskene, og menneskene er vevd inn i det og beveger seg i det.<sup>9</sup>

Presten navigerer samtidig i møte med tunge og tradisjonelle teologiske diskurser om nattverd og dåp. Møtene hans med samisk kristendomsforståelser åpner for nye fortolkninger, nye måter å gjøre teologi på, og det uten at det luthersk tradisjonelle og dogmatiske simpelthen viskes ut. Det ene erstatter ikke det andre. Nye praksiser prøves ut, og sider ved tradisjonell samisk åndelighet får utfordre, berike, nyfortolke og eventuelt endre tradisjonelle kirkelige praksiser og tankefigurer. Samiske impulser adapteres, tilpasses, forandres, slik også den tradisjonelt kirkelige dåpshandlingen re-forhandles og forandres.

Flere av samtalepartnerne våre legger vekt på det vi her har skrevet fram: Klassiske merkelapper som «panteisme», hierarkiske tenkemåter hvor mennesket står over resten av skaperverket, eller andre kategoriseringer og skillelinjer som for eksempel objekt-subjekt, Gud-natur, får ikke automatisk definere den teologiske forståelsen. Slike teologiske brytnings- og kontekstualiseringsprosesser er ikke særegent for Sápmi/Saepmie/Sámeednam, men noe vi kjenner igjen også fra andre kulturmøter andre steder og til andre tider. Slike møter har for det første alltid avstedkommet diskusjoner om hvordan man skal tenke om blant annet oversetting, dialog, integrering og grensdragninger (Bevans 2002). For det andre er de også ofte påminnelser om at religions- og kulturmøter ikke er møter mellom statiske eller monolittiske kulturer. Møtene kan også være en påminnelse om at heller ikke majoritetskulturen er ensartet – også den er sammensatt. For eksempel har man flere eksempler fra andre steder i Sør-Norge på at det har vært ulike lokale praksiser i tilknytning til dåp og nattverd. Dåpsvann eller rester av nattverdsvinen som bæres ut på kirkegården etter gudstjenesten og helles ut i nærheten av en av

.....

<sup>9</sup> Noen av disse tankene, som samtalepartnerne våre ekspliserer, finner vi igjen i Lovisa Mienna Sjöbergs tilrettelegging av det å leve i, med og gjennom velsignelse (nordsamisk: *sivdnidit*): «*Sivdnidit* förutsätter att det finns en osynlig sfär eller dimension av tillvaron som man som människa förhåller sig till. *Sivdnidit* är i den bemärkelsen ett sätt att genom handling eller ord beskydda sig själv, andra eller en plats genom att försätta sig i Guds varetäkt. [...] *Sivdnidit* kan förstås som en del av att vara människa och att leva på jorden. Att leva är en välsignelse, och så länge en människa lever förhandlar hon med sina omgivningar, strävar efter att komma överens» (Sjöberg 2018, 231).

gravene, har slett ikke vært uvanlig. På den måten er kulturmøtene også en påminnelse om at majoritetskulturen og -teologien er kulturbundet, altså historisk og farget av sine kulturelle kontekster.

### 4.3.3 Samiske kosmologier

*«Tanta mi hadde en lapp, med et navn og et telefonnummer. Hvis noen ble syke, visste hun hvem hun skulle ringe til. Da tanta mi selv ble syk og havna på sykehjem, ba hun meg komme. Så ga hun meg lappen. <Se her, ta den her. Men ikke vis den til noen. Ikke vis den til noen. Og ikke ring i utide.> Det var noe av det viktigste hun kunne gi videre. Det var lappen med navnet og nummeret til en som kunne lese. Og jeg har snakka med den mannen. Det var en gammel person fra Nord-Finland.»*

En av prestene i det sørsamiske området forteller om erfaringer han har gjort seg i arbeidet med å tilnærme seg stedegne, religiøse samiske tradisjoner. Respekt for annerledeshet, det å unngå appropriering, men samtidig være åpen for gjensidig berikelse og samvirke er noe av det han vektlegger:

[Vi har snakket] om det å ha gudstjeneste på tradisjonelle samiske helligplasser. Hvis jeg dukker opp og sier, [...] der vil jeg ha gudstjeneste, da blir det som kristningskongen [...]. Men hvis du snakker med familien som hører til i området, [...], da blir det noe annet, da blir du invitert, [...], og gjennom det som skjer, kan det være at en utvikler en praksis som andre ser at, ja, men dette her er fint, dette her er god kristendom og det er godt samisk. [...] Og noen vil kanskje tenke at det er rart å ta trommer inn, [...], og vil ikke at det kan bli [...] kulturell annektering, [...] da vil ikke jeg ta inn den trommen, men hvis en same tar med inn trommen, så sier jeg ok, [...], og samisk religion er vel i utgangspunktet åpen, altså, en kan invitere inn og har ikke så strenge skiller.

Det er avgjørende for presten å bli invitert, og ikke ta seg til rette. Han vektlegger en dialogisk holdning og betoner at det er helt nødvendig å føle seg fram. I dette ligger det også en ydmykhet. Det er ting ved det samisk religiøse universet som han ikke vet hvordan han skal forholde seg til. Noe av den samme holdningen finner vi hos en av prestene i det nordsamiske området. Også han prøver seg fram i møte med det han kaller en «annerledes kosmologi»<sup>10</sup> enn den tradisjonelt lutherske hos flere av samene i menigheten sin, og han har en grunnleggende inkluderende holdning:

Dette er jo noe jeg har måttet utvikle eller jobbe med, eller ... Det er jo det jeg har drevet med her, ikke sant. Det er ikke noe jeg har fått materiale av fra Kirkerådet akkurat. Så, jeg tenker, derfor er det prestens teologiske skjønn å ikke trekke i nødbremsen. Hvis folk har

.....

<sup>10</sup> Tore Johnsen skriver om teologi og samiske kosmologier i boka *Sami Nature-Centered Christianity in the European Arctic* (Johnsen 2022). Samtalepartneren vår bruker begrepet kosmologi på en måte som minner om Johnsens bruk.

et forhold til de døde, eller sånne ting. Altså ting som er helt naturlig for folk her, ikke sant? Heller omfavnende det, og tenke rundt det: Hvordan kan dette være en del av vår kristendom her? Og benytte anledningen til å eventuelt ta de erfaringene inn i gudstjenesten, i forbønnen kanskje eller i prekenen? Men det trengs, det trengs en faglighet da, for å gjøre det.

Presten er opptatt av at han er teologisk fagperson, og hele tiden må fortolke nye erfaringer og nye sider ved virkeligheten som han før ikke kjente til. Han understreker at teologisk, hermeneutisk kunnskap sammen med et åpent sinn og en dialogisk holdning da blir det viktigste for ham som prest: «Så det er ikke bare å begynne å lyse velsignelsen på samisk, og så er jobben gjort. Du må ha en mye større sensitivitet og kontekstuell kunnskap.» Han sier videre:

Før var det masse åndelige tradisjoner her knytta til fødsel, eller hus, eller det å flytte. Masse greier, som jeg jo tenker at dette har røtter langt tilbake. Sikkert også til en førkristen tid, ikke sant. Men for disse som har utøvd disse tingene, hvis vi hadde møtt dem i dag, så hadde de sagt at du må ikke fortelle meg at dette ikke er kristendom. Dette er jo vår kristendom, ikke sant? Mye har fram til nå hatt en kristen overbygning, det er gudstrua. Men dette har jo også vært forbudt av kirka. Så mange av disse tradisjonene gikk jo da under radaren, og forble der. Men de er der fortsatt, det merker jeg. Og du må være her en god stund for å komme i nærkontakt med det.

En av de nordsamiske samtalepartnerne våre har en større skepsis og sier at hun frykter «oppblomstringen av tradisjonell samisk religion»: «Jeg frykter det virkelig. Det er farlig.» For henne er det en åndelig virkelighet man skal ta på største alvor, og som ikke har noe i kirka å gjøre. En annen av de sjøsamiske samtalepartnerne våre er selv leser og kristen.<sup>11</sup> Han legger vekt på at det ikke nødvendigvis trenger å være en motsetning mellom det han kaller en tradisjonell samisk åndelighet og kristendom: «Jeg tror ikke det trenger å være det. Du kan skape den motsetninga. Men i utgangspunktet er det ikke det. De er parallelle, ikke motstridende.» Anknypningspunktene er flere enn forskjellene, mener han.

Leseren forteller om at han «stopper blod, tar verk og helbreder.» Og han gjør det i Guds navn: «Det er jo Guds kraft. Han som skapte. Han som skapte lyset.» Selv har han fått et fortrolig og nært forhold til den lokale presten, som blant annet har gitt ham stearinlys brukt under gudstjenester, som han kan bruke når han utfører lesing: «Jeg bruker et lys. Har fått noen fra [presten] som er tent og slukket i gudstjeneste. Det er viktig at det skal være i en gudstjeneste, bokstavelig. For det lyset skal være tent for Gud og slukka i tjeneste for Gud. Altså i den krafta.»

Presten han har fått lysene av, bekrefter engasjementet:

---

<sup>11</sup> For mer om leser-tradisjonen, anbefaler vi ph.d.-avhandlingen til Anette Langås Larsen: *Mapping the experience and use of traditional healing in Northern Norway among conventional health care providers, users and traditional healers*, som er en kvalitativ studie av samiske helbredere og helsepersonells forståelse og bruk av tradisjonell helbredelse i områder med stor andel samisk befolkning (Larsen 2018).

Ja, jeg vet jo da at de ordene som brukes i lesning, de har som regel en kristen språkdrakt. Så har jeg tenkt, da er det jo kristent. Mens jeg tror nok folk er vant til å tenke at det er noe som er i grenseland fordi mange ..., det har jo ikke blitt anerkjent, av kirka. Beskyldt for å være trolldom og sånne ting.

Presten er både opptatt av å anerkjenne tradisjonell gudstro i det nordsamiske området, og at dette gjøres på en måte som ikke assimilerer det inn i Den norske kirkes kristendom:

Det er viktig å anerkjenne den trua som er blant folk. Og alle de tradisjoner som er knytta til trua. Og det er ... det er ikke det samme som på det stedet i Sør-Norge hvor jeg vokste opp, for å si det sånn. Det er jo en del åndelige tradisjoner som fortsatt lever. Og hvis vi omtaler tradisjonene og sier at dette er oss, tar et vi-språk på det, slik at kirka tar opp i seg dette [...] uten at det blir imperialistisk, for også vi forandres jo. [...] Hvis vi gjør sånne ting, så opplever folk at da skjer det en tilnærming til deres forfedre. Da skjer det anerkjennelse.

Presten er opptatt av at samisk åndelighet og ulike kristne, samiske tradisjoner og praksiser i større grad må anerkjennes av Den norske kirke, selv om de kan oppleves fremmede for ikke-samer eller utfordre tradisjonell luthersk teologi. Også samisk utvalg utfordrer Den norske kirke på dette (Kirkerådet 2024a, 94–107).

#### 4.3.4 Ulike musikalske og liturgiske uttrykk

Musikk og musikalske uttrykk er også en viktig side ved samisk kirkeliv. Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd har, som omtalt i kapittel 3, igangsatt et stort arbeid for å jobbe med nytt samisk tonespråk i Den norske kirke. Mange av samtalepartnerne nevner også det musikalske. «Måten å synge på i norsk sammenheng, er kanskje noe av det mest fremmedgjørende for en same i møte med norsk kirkeliv», sier en av de samiske samtalepartnerne våre. Det samiske tonespråket har også store konsekvenser for hvordan man skal forstå og fylle sin profesjonelle rolle som kirkemusiker, ifølge en av de kirkelige ansatte i det lulesamiske området:

Salmesangtradisjonen er veldig annerledes enn den norske. Det møter man jo hele tiden, når man møter [...] organister. [...], men folk utenifra, som ikke kan det samiske, og som ikke skjønner at den samiske tradisjonen, altså, den tradisjonelle tankegangen er at organisten skal lede, salmesangen, sant, men i den samiske tankegangen, så skal den bare være der i bakgrunnen. Og det er en vidt forskjellig måte å tenke yrke sitt på.

En annen kirkelig ansatt i et av de sjøsamiske områdene forteller også at salmesang er viktig, men at det samtidig er en utfordring at færre synger salmer og forholder seg til salmetradisjonen i dag. På spørsmål om salmers betydning for samisk kirkeliv, svarer han:

Tja, folk synger jo ikke salmer lenger på samme måte som før. Du har jo noen sånne kjernesalmer fra indre strøk, for eksempel *Skriv deg Jesus på mitt hjerte*, altså *Čále Jesus* på samisk, vi bruker den på samefolkets dag. Men det er jo ikke en salme folk går rundt og synger. Det er ikke det. Men vi bruker den likevel.

Endringer, både mellom generasjoner, i kultur- og trosuttrykk og sekularisering, er noe som også preger kristendom og kirkeliv i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. Men det slår litt ulikt inn på ulike steder. Noen steder i indre Finnmárku/Finmarkku/Finmark har menigheter for eksempel beholdt liturgiene fra 1920, samtidig som det også fortelles om liturgisk utviklingsarbeid der. Ifølge en av samtalepartnerne våre skyldes ikke bruken av den gamle liturgien bare konservativ kristendom, men vel så mye en uvilje mot stadig endring:

Samiske menigheter er ikke vant til det, at man skal drive å velge og ha forskjellige uttrykk i hver eneste menighet. Det føles veldig fremmed, akkurat det der. Så det er veldig mange sånne ulike aspekter som gjør at man holder seg til 1920-liturgien da. Det er på en måte ikke bare konservativ teologi eller et konservativt sentiment. Det er på en måte noen praktiske utfordringer også med å endre. Hva skal man lande på da? Hva skal vi velge? Hvorfor skal vi bytte?

Bruk av joik i kirkelig sammenheng er også noe av det som er omstridt i disse områdene, til forskjell fra sørsamiske områder hvor det er vanligere. En av prestene i Finnmárku/Finmarkku/Finmark sier:

Bierna Biente begynte jo å joike nattverdliturgien, noe som egentlig ikke er så dumt. Som en del av epiklesen – det å komme i hu, som jo er en del av joikens betydning: en personlig betydning at du får en til å være til stede. Og noe av grunnen til at det har vært skepsis til joik, selv om det ikke er det folk i dag vanligvis sier, er at du skal jo ikke fremkalle en person, på en måte, slik du i nattverdliturgien framkaller Kristus. Men også fordi joiken er blitt kanskje demonisert. Først demonisert, så fortrenget, og så ble det bare joik og fyll og fanteri. Derfor var jo det tabu.

Imidlertid sier presten at det har blitt litt mer åpenhet for å kunne bruke joik i begravelser i deler av indre Finnmárku/Finmarkku/Finmark:

Det har av og til vært [joik] i forbindelse med begravelser, kanskje en personjoik. Organisten har også spilt noen, men da er det bare melodien. Melodi er jo ikke joiking, det er bare melodien til et menneske eller til fjellet der hvor vedkommende har levd. Men folk kjenner jo en melodi, at det er joik. Men da bare slapper de helt av og tenker at det er ikke en sak. Så lenge ingen begynner å snakke: Hoi, hoi, nå skal det være joik. Så det er nok en generasjon til, akkurat det der. Det med joiken.

En annen av prestene bekrefter skepsisen mot joik, særlig når den approprieres av utenforstående:

Med tanke på musikken, så er det nå kanskje mer den samiske musikken som driver og utvikler seg, men det var [et sted], [...] [at en kjent musiker] [...] ville spille en joik, en joikemelodi, men, nei, det ble ikke populært, [...], så det er ikke bare å ta, [...], å bruke den samiske kulturen, det [kan føre til at folk] ikke kjenner [seg] igjen, [det gjelder å] [...] gjøre ting i lag, med folk, ikke for folk.

Selv om skepsisen i dette eksempelet også bunner i den manglende dialogen, approprieringen fra noen utenfra, er læstadiansk sangtradisjon noe som preger deler av samisk kirkeliv og dermed også musikken i deler av det nordsamiske og lulesamiske området. Men også på disse stedene hører vi antydninger om endringer, som her fra en av de lulesamiske samtalepartnerne våre:

De salmene som synges her i stor grad, det som folk er veldig glad i, salmemelodiene og salmene, det er jo luthersk ortodoksi, kan man si. Det er altså læstadiansk, førstefødt læstadiansk kristendom. Så de salmene står sterkt, men vi hadde en salmekveld [...] på tirsdag. Der holdt jeg et lite innlegg sammen med [en ung samisk kulturformidler herfra]. Hun er en tradisjonsbærer også på salmer og på mange ting. Men hun utfordrer også den tradisjonen ganske tydelig ved at hun også bringer inn joiken på en litt annen måte.

#### 4.3.5 Ulike forhold til læstadianske tradisjoner

Forholdet til læstadianske tradisjoner blir tematisert av flere av samtalepartnerne våre. I det lulesamiske området er det flere som sier at læstadianske tradisjoner har spilt en avgjørende rolle i utviklingen og bevaringen av samisk identitet. Dette beskrives både av lokale og regionale informanter, og det læstadianske beskrives også i tydelig motsetning til Den norske kirke, som noen mener må opparbeide seg fornyet tillit. Fra det regionale nivået beskrives det slik:

De læstadianske forsamlingene er egentlig arnested for en del av den lulesamiske befolkningen, det er der de har sin tradisjon, sin familie, det er de som har ivaretatt det samiske, og videreført det samiske, når vi, når kirka fornorsket det hele. Den tilliten til kirka, den jobber vi med hele tiden.

En av våre samtalepartnere fra det lulesamiske området påpeker at dette er forhold som er historiske. Det gjør dem ikke mindre viktige, men informantene peker på et forandret religiøst landskap:

Klart, den førstefødte læstadianske trosretningen, den er konservativ. [...] Og mange tror jo at, fordi den har så sterkt fotfeste i vår samisk befolkning [...], er det den samiske trosformen. Men det tenker jeg, sånn behøver det ikke være. Du skal ikke lenger enn til Narvik eller til Lofoten, så ser det helt annerledes ut. [...] Men historisk sett, så passet [den] veldig godt her, fordi den hadde en sterk brodd mot det kirkelige. [...] Så jeg tenker at den førstefødte kristendommen her var med å myndiggjøre den samiske befolkningen på en helt spesiell måte i forhold til øvrighet. Og styrket identitet, ivaretok identitet [...]. Der kirka og prestene ikke har skjønt noen ting, så var det en forståelse der, et rom.

Andre steder hører vi om andre erfaringer med eller fordommer mot læstadiansk kristendom. En av de sjøsamiske samtalepartnerne sier det slik: «Jeg vokste opp med en glad og blid tro. Vi hadde det artig. Det var mye å glede seg over. Det var motsatt av andre siden av fjellet, hvor det læstadianske sto sterkere.»

Samtalepartneren vår fra det lulesamiske området antyder også at ting kan være annerledes andre steder, og han tilbakeviser som vi så et likhetstegn mellom samisk kristendom og læstadianisme. Også han peker på endringer som omfatter både Den norske kirke og de læstadianske forsamlingene:

Men så ser vi at det samiske samfunnet også er i endring. [...] Min generasjon samer er veldig tilbakeholdende og litt forsiktige, den unge generasjonen – de er ikke forsiktig. De forventer, og de forlanger at her må det skje endring. Sånn er det også på det religiøse

planet. Så jeg spurte en av predikantene, eller vi snakket litt om oppslutning og sånt. Det er ikke bare i kirka at oppslutningen er svak. Det går ned også på samlingshuset.

Dette bekreftes av en yngre samisk informant som har hatt tilhørighet i en læstadiansk forsamling. Hun kritiserer noen i forsamlingen for dobbeltmoraliske holdninger, for eksempel med tanke på alkoholbruk. Hun forteller at «predikantene bestemte jo, og det var ikke alt man var enig i, så var det ikke rom for å diskutere eller reflektere rundt problemet. [...] Og det hadde jeg veldig problemer med».

Det religiøse feltet er i bevegelse. I en tid hvor motsetningsforholdene ikke lenger er så sterke, hvor behovet for de læstadianske forsamlingene har forandret seg, snakker vår informant også mer overordnet om forandrede konstallasjoner i samfunnet som påvirker de religiøse aktørene:

Når samfunnet ellers svikter, så var de [læstadianske forsamlingene] viktige. De svikter ikke. Men nå, etter hvert, hvor du ikke riktig har det behovet, kanskje, hvor det er mange andre arenaer i tillegg, så blir den religiøse arenaen litt mindre viktig, og da er det noen som kan løfte blikket og se mot kirka, eller i helt andre retninger. Noen går jo også inn i en form for type ny-sjamanisme, og tar til seg, prøver å revitalisere gamle verdier, eller verdier som fortsatt er levende i sitt eget liv, men innenfor helt andre rammer, fordi at de opplever at både læstadianismen og kirka ikke klarer å ta imot det, og da må de finne det andre plasser. Men jeg tenker jo at det å lytte og møte mennesker der de er i sine liv er en kirkelig oppgave.

Igjen betones viktigheten av åpenhet og endring. Det religiøse feltet er i bevegelse. Læstadianske miljøer og trosuttrykk er utsatt for kritikk og forandrer seg. Nye (og gamle) religiøse tradisjoner opplever oppsving, popularitet eller nysgjerrighet. Slik fromhetstradisjoner og kulturer varierer stort mellom ulike steder i Norge, gjør de det også i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. Samfunnet er ikke bare tokulturelt, men flerkulturelt – både motsetningsfylt og mangfoldig.

#### **4.4 Hvordan kan Den norske kirke romme flere tros- og kulturuttrykk?**

Hvordan kan Den norske kirke legge til rette for et mangfold av samisk kirkeliv gitt det vi har skrevet fram til nå? Det har vi også samtalt med informantene våre om, og de peker på forskjellige organisatoriske, praktiske og strukturelle grep, som vi skal presentere her i siste del av dette kapitlet. Flere understreker at det gjøres mye bra arbeid allerede, både nasjonalt, regionalt og lokalt, men at mer kan gjøres og prøves. I det hele tatt bør man ikke være redd for å prøve nye ting, især når det handler om et så flerstemt landskap, ifølge en av de kirkelige ansatte vi snakket med:

Vi som norsk kirke kan ikke bestemme oss, nå gjør vi det og nå gjør vi det og nå gjør vi det, og så slår det kanskje ikke helt an. Hvordan går vi sammen? Tenke hele tiden hvilke premisser som ligger til grunn, og bevege oss i en retning. Tillitsbiten er jo viktig, og samtidig må en våge å ta noen steg.

#### 4.4.1 Lokal utvikling, nødvendig kontekstualisering og selvbestemmelse

Så godt som alle samtalepartnerne våre legger vekt på at en av hovednøkklene for styrkingen av et mangfoldig samisk kirkeliv, er å styrke det lokale arbeidet. Det er der arbeidet må gjøres, og det er der man kjenner konteksten og de ulike strømmingene blant kirkas medlemmer. Fra en av prestene i et sjøsamisk område får vi høre følgende:

Når Den norske kirke kommer med liturgi eller bønner, på Samefolkets dag, så er det alltid sånn, «beskytte det samiske folk.» Man snakker alltid i bestemt form entall. I bestemt form. Det samiske folk. Det har alltid vært en bestemt form, og vi må alltid prøve å justere det. For å få det til å klinge inn i virkeligheten vår. Hvor folk har en sånn hybrididentitet. Man er ikke én ting, man er mange ting. Ikke sant? Og sånn er kysten, da. Men man må få lov til å være same for det. Ja, ikke bare på én måte. Man er nordmann, man er same, man er ... og sånn er det med det ... man er kven. Mange er begge deler, ikke sant. Eller alle tre. Det er veldig vanlig her. Så det å anerkjenne den flerkulturaliteten, den gjenspeiles aldri i tekstene vi får fra oven, he, he, altså fra bispedømmet eller Kirkerådet.

På spørsmål om hva kirka regionalt eller sentralt kunne gjort annerledes, svarer presten:

Nei, jeg vet ikke om man kunne gjort det så veldig mye annerledes. Man kunne gitt litt veiledning på at bønner kunne ... Hvis de kunne gitt litt anerkjennelse for at vi kontekstualiserer bønner som dette. Hvis noen bare kunne skrevet at dette er ressurser som må kontekstualiseres. Jeg vet ikke helt, det må nesten være vi som gjør jobben med å kontekstualisere det og justere det.

Behovet for å kontekstualisere lokalt, fordi virkeligheten ikke er lik alle steder, er noe de lokalt ansatte samtalepartnerne våre poengterer ofte, og vil ha anerkjennelse for. Dette farger også måten de snakker om regionale og nasjonale planverktøy og ressursdokumenter på. En av de ansatte på regionalt nivå er opptatt av nettopp planverktøy:

Strategiplanen for samisk kirkeliv blir ikke brukt som hoveddokument, og den blir noen ganger lagt til side, og så blir den tatt frem, hvis det er enkeltsaker eller noe man skal hente inspirasjon fra, [...], det er viktig å ha sånne strategiplaner, fordi et sted må folk gå og få informasjon og kunnskap om hvordan skal vi jobbe.

En av de andre regionalt ansatte peker imidlertid på at «Den [Strategiplan for samisk kirkeliv] er jo for så vidt ryddig, men den er ganske tjukk, folk orker jo ikke å lese den.» En utfordring med planverktøy er som kjent at bruken varierer. Dette vet alle ansatte og folkevalgte i Den norske kirke. En av prestene sier: «Jeg er ikke så god på planer.» Og en av de frivillige sier at hun ikke har lest Strategiplanen for samisk kirkeliv, men at «den høres for så vidt ut som sånt jeg kunne slumpe til å begynne å lese på, men jeg vet ikke om jeg hadde lest den ferdig». Plandokumentene og sentralt utviklede ressurser lever litt sitt eget liv, uten at de er uviktige av den grunn. Blant annet kan de som nevnt være gode å ha hvis man lokalt trenger ideer eller innspill. Men det er lokalt det må utvikles tanker, holdninger, initiativ, ord og praksiser som treffer og som folk får eierforhold til der. En av prestene sier det slik:



Vi har utviklet et nytt konfirmasjonsopplegg, samisk konfirmasjonsopplegg, håper vi, stedeget, samisk konfirmasjonsopplegg. Ikke nødvendigvis et konfirmasjonsopplegg som du eller andre teologer eller prester eller kateketer kan dra nytte av, altså, sånn rent umiddelbart. Fordi at det er så, jeg vet ikke hvordan jeg skal si det, det er lokalt også, og jeg tenker at alle samiske opplegg må være lokale. Det er kanskje en erfaring vi har gjort. Det var veldig stedeget og personlig og kroppslig på et vis.

«Samiske opplegg må være lokale», sies det, og det pekes på en spenning mellom de overordnede planene og det som skjer lokalt og som ikke nødvendigvis har noen overføringsverdi til andre steder. Samtidig er ingen steder isolert, og man har alltid noe å lære fra andre. Utfordringen synes ikke primært å handle om at det finnes planverktøy og nasjonale og regionale ressurser, men at det i for liten grad betoner flerkulturalitet og mangfold, og at det lokale arbeidet må styrkes og i større grad anerkjennes – eller kanskje enda riktigere: føle seg anerkjent. Det var slik presten i det sjøsamiske området ordla seg: «Hvis de kunne gitt litt anerkjennelse for at vi kontekstualiserer.»

#### 4.4.2 Lokale samiske (kirkelivs)utvalg

En måte å styrke lokal selvbestemmelse over samisk kirkeliv, kan være å organisere lokale utvalg for samisk kirkeliv. Dette er også noe Strategien for samisk kirkeliv foreslår. Ideen er god, og opplagt. Organisering henger sammen med myndiggjøring, demokrati og med- og selvbestemmelse. Siden samisk tilhørighet ikke er én ting – heller ikke på ett og samme sted – bør det være et mål å legge til rette for at forhandlingene om hva det er, og representasjonen i hvilke stemmer som får delta, demokratiseres.

Overraskende nok var det få av stedene vi besøkte som hadde slike utvalg. Flere hadde hørt eller lest om det, men få hadde etablert det. Vårt inntrykk er at det ikke skyldes motvilje, men at det rett og slett er krevende med frivillighet. Det er knapphet på folk som ønsker å organisere seg i utvalgsarbeid. Da blir ofte løsningen at staben og aktive ildsjeler drar mesteparten av lasset alene, og selvfølgelig også får mer de skulle ha sagt.

I en av menighetene vi besøkte, var de på tampen til å opprette et utvalg. Men der hadde de noen andre innfallsvinkler til arbeidet. Igjen skal vi til et av de sjøsamiske områdene:

Vi driver og oppretter et samisk utvalg og skal ha vårt første møte i løpet av et par uker. Så det er oppe og går. Det første spørsmålet for utvalget blir egentlig <hva skal vi kalle oss?> Det blir spørsmålet. Skal vi kalle oss for Samisk kirkelivsutvalg? Eller skal vi kalle oss for Samisk utvalg? Jeg opplever at Kirkerådet og Samisk kirkeråd ønsker vi skal jobbe med samisk kirkeliv. Men når jeg snakker med disse folkene som skal være med her, de tenker ikke sånn. De har bare behov for å bli sett på sin samiskhet. Og at det skal bli hørt og sett. For dem er det ikke naturlig å begynne å skille mellom det å være samisk og det spesifikke samiske kirkeliv. Det er en fremmed distinksjon.

Området er et mer folkekirkelig område, og det preger (kirke)livet på stedet. «Kirkeliv» føles derfor for snevert og sektorisert: «Ja, den sektoriseringen fungerer ikke helt. Noe av det første vi

skal gjøre, er å ta tak i det her med kommunens markering av Samefolkets dag. Der vil vi spille inn: «Hallo, her er vi.» Altså, her er det sjøsamiske. Det må få lov til å være en farge på den markeringen.» Presten understreker at det godt kan tenkes at utvalget også vil engasjere seg i mer eksplisitte religiøse problemstillinger, eller «kirke-interne problemstillinger», som han sier. Men poenget hans er at det ikke er der engasjementet blant samer flest i menigheten er:

«Kirkeliv» ville blitt for snevert. Også fordi det er så mye som brenner i forhold til det samiske. Det er tusen ting, og vi kan ikke bare snakke om tre prosent av dem – om bare det som handler om kirka. Så jeg tenker dette handler mer om kirkas samfunnsoppdrag. Vi skal være en arena som tenker bredt om samisk kirkeliv – det vil si samisk liv i samfunnet, men selvfølgelig også i kirka.

#### 4.4.3 Utsmykking og kontinuerlig teologisk fortolkning

Som nevnt nevner presten at det samisk utvalget også muligens vil engasjere seg i det han kaller «kirke-interne problemstillinger». Og vårt inntrykk er at det er en del slike problemstillinger som også «brenner», uten at vi sier oss uenig i prestens hovedanliggende om behovet for et bredt samfunnsengasjement. Det trenger ikke være en motsetning mellom det og et engasjement for mer interne anliggender.

Poenget vårt i denne sammenhengen er at også de teologiske problemstillingene, og mer konkret de teologiske og kulturelle vurderinger i møte med for eksempel kunst- og kulturuttrykk, ofte kan være vanskelige og fortjener oppmerksomhet. Så også av den grunn kan de fortjene strukturer og åpenhet som i best mulig grad sikrer involvering av flere og kanskje også ulike stemmer lokalt.

Som vi så i 4.3, er det store teologiske problemstillinger som reises. Mye av det teologiske arbeidet faller naturligvis på prestene, av og til også på andre vigslede ansatte, dersom menigheten har det. I det store og spenningsfylte feltet som vi har karakterisert med begreper som assimilering og integrering, forskjellighet, likeverd, åpenhet, dialog og anerkjennelse er det behov for kontinuerlig teologisk fagarbeid. En av prestene sier det sånn: «Grunnlagsteologien, den teologiske tenkningen, møtet med den samiske livsforståelsen, jeg finner ikke noe bedre ord, har blitt mye viktigere enn jeg trodde.» Viktigheten skyldes at det ikke er enkle svar, og at virkeligheten, erfaringene og tradisjonene man møter er sammensatte og til tider motsetningsfylte. Friksjonen er også fruktbar, og fordrer skjønn, dialog og kritiske teologiske vurderinger:

Vi går ganske dypt i teologien for å finne ut hvor den samiske livsholdningen, livsvisdommen kolliderer, som ikke bare er en tro i hodet, men en måte å leve på, hvor kolliderer den med kirkas trosbekjennelse, måte, praksis, trospraksis? Og så prøver vi å se, hvordan kan vi gjøre det på en annen måte? Går det an å gjøre det på en annen måte?

Mer konkretisert kan slike problemstillinger melde seg i spørsmål om utsmykking og integrering av samiske kunst- og kulturuttrykk i kirkerommet. Strategien for samisk kirkeliv nevner også at det er menighetens ansvar å «vurdere på hvilken måte og i hvilken grad lokal samisk kultur

preger og kan prege kirkelivet på en positiv måte» og å «ha gode rutiner for å vurdere om og hvordan lokal samisk kultur skal inkluderes og synliggjøres i forbindelse med oppføring av nye kirker, innkjøp av kirkekunst, liturgisk utstyr, kirketekstiler og utsmykninger» (Samisk kirkeråd 2019, 24).

I samtaler om utsmykking og integrering av samiske kulturuttrykk i kirkerommet hørte vi ulike ting fra samtalepartnerne våre. Flere hadde vurdert det, noen hadde prøvd noe, andre var usikre på om det ville skape konflikter å velge ut noen kulturuttrykk framfor andre. På et av stedene i det nordsamiske området var presten generelt litt skeptisk til for mye utsmykking:

Skal du ta et reinhorn inn i kirka og smykke ut kirkerommet? Det har de vel også gjort i sørsamiske områder. De bruker mye reinskinn og reinhorn. Det har vi ikke gjort her, vi har vært tilbakeholden, rett og slett, foreløpig med det. Det ville riktignok ikke framkalle de samme reaksjonene [som joik]. Men man er jo så vant til at det er Ordet alene som skal stå i fokus. Det er Ordet.

Vårt inntrykk er at det er relativt beskjedent med samisk utsmykning i kirkerommene i Sápmi/Saepmie/Sámeednam, men at det er litt vanligere i sørsamiske områder. Som kjent kom et sørsamisk alter på plass i Nidarosdomen i 2017. En vi snakker med sier: «Nidaros har tatt tydeligere og tydeligere eierskap til dette her. Og det [sørsamiske alteret] hadde jo en ganske stor symboleffekt.» I det sørsamiske området fortelles det om flere som har tatt initiativ til å få inn samiske kulturuttrykk og utsmykking i kirkerommet. En kirkelig ansatt forteller om prosessen med å ta inn samisk utsmykking i kirka:

Da støtte vi jo på en del nye utfordringer. Hvilke symboler kan brukes? Og hva kan godkjennes? Og hvem eier egentlig hva? Og at det måtte gjøres på en sånn måte at det var respektfullt. At det ikke framsto som en form for kulturell appropriasjon eller at man ikke kunne bruke ting som var særlig rettighetsbeskytta.

Den ansatte forteller videre om en annen utsmykkingsprosess som møtte hindringer:

Det som skjedde med messehagelen i (navn på kirke), var at den prosessen stoppa etter hvert opp. Den stoppa i en godkjenningsinstans på bispedømmenivå. Det var rett og slett det samiske kunstutvalget som mente at det forslaget som var laget, ikke kunne godkjennes. Hvis jeg skjønnte det riktig, så lå elementer som brukes nært opp til familiesymboler, tilknyttet en bestemt familie, som brukes i disse bryststykkene i gapta. Det var ikke ideen som sådan. Men den konkrete utformingen var for familiær. Det ble for partikulært. Men det var litt vanskelig å forstå for menighetsråd og for kunstnere og andre som hadde jobba med dette prosjektet.

I intervjuene beskrives en motstand mot ulike prosjekter med å få inn samiske symboler i kirka: «De samene som var der, syns ikke det passa inn. Han [initiativtakeren] hadde tatt flagget og gjort noe med det.» En annen kirkelig ansatt sier at «det har vært ulike ting som man ønsker å få utsmykket i kirkene, og hvordan det av og til kan gi helt feil signal hvis det er en som ikke er godt kjent i den samiske konteksten.» Det betyr at det ikke bare er enkelt med samisk utsmykking i kirkerommet og å bli enig om hva som fungerer og hva som ikke gjør det. Derfor har man i det

sørsamiske området en egen utsmykkingskomité, som blir ansett som viktig: «At man ikke misbruker noen gamle religionssymboler i ny tid sånn at man trækker på noen. Det er viktig. Og det tror jeg faktisk har fungert bra.»

#### 4.4.4 God rolleforståelse hos de ansatte

En viktig ressurs i Den norske kirke, er de ansatte. Hvordan forstår de kirkelige ansatte vi har snakket med sine roller som kirkelige ansatte i Sápmi/Saepmie/Sámeednam? Blant de regionalt ansatte nevnes blant annet rolleforståelsen som «koordinator». Rådgiverne for samisk kirkeliv er avhengige av nettverk og samarbeid også med samiske aktører utenfor kirka. De samiske sentrene nevnes som særlig viktige samarbeidspartnere. Flere av rådgiverne har ikke selv samisk bakgrunn, og de er opptatt av tilbakemeldinger fra samiske miljøer. En av dem sier at det er viktig fordi «det ikke bare er samer som må jobbe med samisk kirkeliv, mens det er samer som har kompetansen, [derfor] er det viktig at vi er talerør for det». En av de andre understreker at personlig kjennskap og nettverk er viktig for å få til et godt samarbeid, men at det kan ta tid: «Det tar tid å lære, og det tar tid å bli kjent med det samiske miljøet, sånn at de er trygge på deg.»

Også en prest i det sørsamiske området er opptatt av en lignende rolleforståelse og nødvendigheten av å bygge nettverk:

Å gjøre ting i lag, med folk, ikke for folk, og for meg som da ikke har samisk bakgrunn, så er det viktig å ha mine samiske kollegaer og menighetsrådet, som vi kan spørre og finne ut hva som er greit, og med folk vi ellers samarbeider med.

Og det er flere av samtalepartnerne våre som vil noe, som vil jobbe på denne måten. Samtidig viser en annen informant til at det til stadighet er en balansegang mellom å ta egne og avvente andres initiativ: «Hva skal jeg på en måte vente på, et initiativ fra samer, hvor kan jeg på en måte rydde noe vei og åpne opp noe?» Selv om måten å jobbe på beskrives litt forskjellig av ulike kirkelige ansatte, snakker de fleste likevel om viktigheten av å ha en lyttende holdning. Et godt lokalt samisk og kvensk kirkeliv er avhengig av at kirkelige ansatte lytter til samer og kvener på stedet, som selv får definere virkelighet med sine fortellinger og får være med å bestemme og agere. En av prestene i det nordsamiske området sier det slik:

Kirka har på en måte kjørt på med, i forbindelse med rapporten fra Sannhet- og forsoningskommisjonen, kjørt prosess på en sånn norsk måte. Man kjører politiske prosesser, kirkemøtesaker, høringer, komiteer. Men det er ikke måten å gjøre det på. Kirka skulle egentlig bare sagt at nå skal vi lytte i ti år. Vi skal være en lyttepost i ti år. Man må ha en helt annen åpenhet for å lytte seg inn på menneskers liv. [...] Og da kan vi få stemmene fram. Det er det med å få stemmene fram. Og jeg føler at vi ikke får stemmene fram når vi gjør det på den måten som er sånn norsk komité-måten. Det er mange stemmer som forblir u-hørte.

Rolleforståelsene til kirkelige ansatte er viktig. I Sápmi/Saepmie/Sámeednam er de spesielt viktige for å bidra til å legge til rette for et mangfoldig samisk eller kvensk kirkeliv. Det dialogiske, tillitsbyggende, lyttende, men også nysgjerrige og djerve nevnes av flere som avgjørende. Men viktigst er kanskje at det er noen til å fylle rollene som ansatt.

#### 4.4.4 Rekruttering og utdanning

I Sápmi/Saepmie/Sámeednam har Den norske kirke en dobbel rekrutteringsutfordring. Det er en generell utfordring å rekruttere folk til kirkelige stillinger i denne delen av Norge. Samtidig er det en ekstra utfordring å få rekruttert same og kvener til kirkelige stillinger. Og som så mange kirkelige strategier og utredninger viser, er dette også helt avgjørende for at samisk og kvensk kirkeliv skal styrkes. Utfordringen med rekruttering blir ikke mindre av at flere av samtalepartnerne våre føler at de begynner å få dårlig tid, siden pensjonsalderen stadig rykker nærmere. Flere steder haster det med å få rekruttert nye mennesker.

Noen av samtalepartnerne våre er opptatt av at stillingskategoriene som prest, diakon og kateket er norske. Dette kan i større grad enn i dag tilpasses samiske forhold, mener de. Hvis man lykkes, ville det utvilsomt vært med på å styrke samisk kirkeliv og tilført Den norske kirke verdifull og unik kompetanse:

Det er viktig å få folk med samisk bakgrunn til å søke stillingene. Språk- og kulturkompetanse er viktig. Når det gjelder kirkelig og samisk kunnskapsbygging, må en tenke annen kompetansevei enn det vi gjør i norsk sammenheng. [...] Og vi bruker ikke begrep som kateket og diakon, for det blir norske begreper igjen, derfor har vi blant annet guojmmevájaldiddje som er medvandrer.

For en av prestene vi snakker med aktualiserer dette et lojalitetsspørsmål, altså spørsmål om hva som er viktigst. Stillingsutlysninger og stillinger må

være designet sånn at folk ser at her er det din erfaring som same som er viktig. Ikke Den norske kirkes etterspørsel etter en kateket som kan gjøre en jobb på vegne av kirka. Så igjen, lojaliteten, hvor har du lojaliteten din? Det er svært, svært viktig.

Disse problemstillingene aktualiserer også spørsmål om kirkelig utdanning, og at samisk språk- og kulturkunnskap i liten grad er del av utdanningen. Dette er nok et eksempel på en ikke- anerkjennelse av samisk identitet fra kirkas side, mener en av prestene, som kaller det for å «miste det egne»:

Ja, altså, for at det er så, det er ingenting i det faget, i det teologifaget, det er ingenting i den fagplanen som du blir presentert for, på de utdanningsstedene, som gjør at du, at det er ditt eget, altså, den samiske livsforståelsen, det samiske verdensbildet som etterspørres, eller anerkjennes, eller, det er kirka sitt, som er helt annet, ja. Så derfor, så tenker jeg at det å åpne et rom som blir stort nok at både kirka, eller et samisk rom som er så stort at kirka også kan tolke sitt inn i det, uten at de må tre sitt eget utpå. Skjønner du?

En annen kirkelig ansatt er også bekymret for hvordan utdanningsinstitusjonene jobber med dette:

Jeg tenker at det er litt å gå på, rett og slett på de teologiske utdanningsinstitusjonene på dette her. Jeg tenker at det er en positiv kulturendring på gang i Den norske kirke, men jeg er litt usikker på hvor mye som faktisk skjer for eksempel ved TF eller MF. VID tror jeg holder i dette på en ganske god måte. Men hvor bevisst er man på dette her? Og at man ikke [bare] framstiller det som at dette er noe du må ta tak i hvis du skal i tjeneste i Finnmark. Men at dette er relevant for absolutt alle, uansett hvor.

#### **4.4.5 Flere kategorialmenigheter og Kvensk kirkeråd**

Utfordringene knyttet til rekruttering av samiske eller kvenske ansatte, og sårbarheten knyttet til organisering av frivillige, understreker også betydningen av at det tas noen overordnede strukturelle grep for å sikre demokratiet og bærekraften i organisert samisk og kvensk kirkeliv.

Viktige milepæler i så måte var opprettelsen av Saemien Åålmege og støtten til det lule- og pitesamiske prosjektet i Sør-Hålogaland. Flere informanter omtaler disse som viktige, og at bevegelsen de skapte ikke må forspilles. Flere nevner også at en framtidig kirkestruktur må muliggjøre opprettelsen av og sikre støtte til en lule- og pitesamisk kategorialmenighet og en kvensk kategorialmenighet og/eller kvensk kirkeråd. Flere viser eksplisitt til anbefalingene og innspillene fra Samisk utvalg (Kirkerådet 2024a) og til arbeidet med utvikling av ny handlingsplan, som Kirkerådet vedtok i desember 2024 – etter at vi hadde gjort våre intervjuer (Kirkerådet 2024b).

Vi nevner dette her avslutningsvis, selv om vi vet at det jobbes iherdig med disse spørsmålene sentralt i Den norske kirke og at den nevnte handlingsplanen fra Kirkerådet i desember 2024 viser at dette også har prioritet framover. En av samtalepartnerne våre peker likevel på en utfordring, og det er at «når vi driver med kirkelig organisering, [må vi se] at det samiske ikke bare blir plassert der ute, at det ikke blir en sektor helt for seg selv». For at organiseringen skal være vellykket og faktisk bidra med demokrati og selvbestemmelse, er den på den ene siden trolig avhengig av at samisk og kvensk kirkeliv ikke blir sektorisert eller behandlet som noe isolert, og på den andre siden må det unngås å presse samisk og kvensk kirkeliv inn i strukturer som ikke tjener det samiske og kvenske kirkelivet. Eller sagt på en annen måte: Det må gis rom for at samisk og kvensk kirkeliv får beholde sin egenart.

## 5. Forsoning

### 5.1 Hva er forsoning?

*«Hvem skal forsones? Hva skal vi forsones om? Hva er dette? Det som jeg tror er det viktigste grunnlaget for å få forsoning, det er at man må ha kjennskap til det. Hva er det som har skjedd? Hvordan er det nå? Altså ... Kunnskap. Og det mangler.»*

Spørsmålene om *hvem* som skal forsones, og *hva* noen skal forsones om, viser at forsoningsbegrepet kan være uklart. Hva menes når folk snakker om forsoning? Hva er forholdet mellom oppgjør, rettferdighet og forsoning? Hvordan er ansvaret fordelt i en forsoningsprosess? Er det mulig å skape en felles forståelse av hva forsoning er og hva som skal til for at forsoning kan skje? Begrepet «forsoning» kan bety forskjellige ting i ulike situasjoner og ha ulik betydning for ulike grupper og individer. I flere av intervjuene problematiserer og utfordrer samtalepartnerne våre forsoningsbegrepet. De har litt ulike forståelser av det, men peker på en rekke forutsetninger som må være til stede i en forsoningsprosess. I dette kapittelet skal vi se nærmere på noen av forutsetningene som blir nevnt og hvilke problemstillinger, utfordringer og forventninger som kommer fram i samtalen om forsoning. Hva mener informantene om måter Den norske kirke jobber med forsoning på, og hva mener de kirka kan bidra med i forsoningsprosesser?

Før vi går inn på hva samtalepartnerne våre sier om forsoning, kan det være nyttig å se på deler av den større samtalen om forsoning i sammenhenger som har å gjøre med forholdet mellom majoritets- og minoritetsbefolkninger. Sannhets- og forsoningskommisjonen definerer begrepet på følgende vis i sin rapport:

Kommisjonens arbeid og forslag til tiltak bygger på en forståelse av at forsoning er en gjensidig og relasjonell prosess som skjer på ulike nivåer. Forsoning kan foregå på individnivå, gruppenivå og politisk nivå. Kommisjonen forstår forsoning både som en prosess og en tilstand. De tiltakene kommisjonen foreslår, kan bidra til forsoning på ulike nivåer og på ulike måter. Kommisjonen forstår et forsonet samfunn som et samfunn som kjennetegnes av:

- et felles solid kunnskapsgrunnlag om fornorskingspolitikken og konsekvensene av den
- en erkjennelse i samfunnet i sin alminnelighet, og spesielt hos offentlige myndigheter, av at det har vært begått urett overfor samer, kvener og skogfinner
- en erkjennelse i samfunnet i sin alminnelighet, og spesielt hos offentlige myndigheter, av at fornorskingspolitikken har hatt og har negative konsekvenser for enkeltindivider og for samer, kvener og skogfinner som grupper
- høy grad av tillit til andre mennesker og høy grad av tillit til samfunnsinstitusjonene, ikke minst de politiske institusjonene

– at enkeltpersoner og grupper kan akseptere og leve godt med sin fortid (2023, 119).

Her merker vi oss at forsoning beskrives både som en tilstand, men også som en prosess. Prosessen og tilstanden er relasjonell. Forsoning finner sted mellom individer og mellom grupper, på ulike nivåer. Kommisjonen vektlegger et felles kunnskapsgrunnlag og erkjennelse av urett som viktige steg og nødvendige forutsetninger i en forsoningsprosess. Men kommisjonen har også fått kritikk for ikke å lene seg på allerede faglige etablerte forståelser av forsoning: «Konsekvensen er at koblingen mellom de historiske beskrivelsene som kommisjonen har lagt stor vekt på, forståelsen av <forsoning> og det som omtales som forslag til tiltak, forblir uklare i rapporten» (Josefsen, Broderstad, og Hernes 2024, 77). Et av problemene med kommisjonens definisjon er at den utelater, eller i liten grad tematiserer, forhold knyttet til oppreisning, kompensasjon, endring og rettferdighet i en forsoningsprosess. Kunnskap og erkjennelse er ikke nok, vil flere mene (Gudmarsdottir, Regan og Solomons 2021). Erkjennelse av urett krever også vilje til endring, ny kurs og omfordeling av makt.

Hva som er nødvendige faser og forutsetninger i en forsoningsprosess har i norsk sammenheng blitt drøftet av blant andre Tore Johnsen. Han beskriver tre nødvendige steg i en forsoningsprosess: erkjennelse, anger og gjenopprettelse (Johnsen 2009, 103–110). Erkjennelse innebærer en felles forståelse hos de ulike partene av uretten som er begått. Anger innebærer en erkjennelse hos overgriper / den sterke part av at uretten var feil, og videre en beklagelse av dette og vilje til å gjøre opp for seg. Gjenopprettelse innebærer at denne viljen til endring materialiseres: At det skjer en kursendring sånn at ikke historiens urett gjentas. Uretten som er begått, må få konsekvenser for nye prioriteringer og politikk. Minimumsbetingelser inkluderer blant annet lovendringer, nye økonomiske prioriteringer, oppreisning for ofrene og tiltak for å bygge ny kunnskap. På denne måten henger også de tre forutsetningene sammen, som også Hans Morten Haugen påpeker (2023). Det skjer et samvirke mellom dem mer enn at det er snakk om en lineær enveisprosess fra det ene til det andre.

Vi skal ikke bruke mer tid her på å drøfte sider ved ulike definisjoner og konseptualiseringer av forsoning, men velger å forholde oss til både kommisjonens og Johnsens forståelser i det videre arbeidet. Vi lar de ulike momentene fra Johnsen og kommisjonens rapport om felles kunnskap, erkjennelse av urett og gjenopprettelse forme den videre struktureringen av kapittelet før vi i siste del ser nærmere på hvilke forventninger samtalepartnerne våre har til Den norske kirke i forsoningsarbeidet.



## 5.2 Manglende kunnskap om fornorskingspolitikken og den samiske befolkningen

Informanten i sitatet vi presenterte innledningsvis i dette kapittelet sier at det viktigste grunnlaget for å få forsoning er kjennskap til hva som har skjedd, og kjennskap til hvordan det er nå. Kunnskap om historien og kunnskap om dagens virkelighet løftes fram som viktige forutsetninger for forsoning. Det er ikke vanskelig å forstå hvorfor dette er avgjørende. Det må være klarhet om hva som har skjedd, om hva uretten har bestått i, og hvordan dette påvirker dagens situasjon, hvis man i det hele tatt skal tenke på å forsones. Hvis ikke vet man jo ikke hva man skal forsones om. Felles kunnskap om fornorskingspolitikken og konsekvensene av den er også det første Sannhets- og forsoningskommisjonen nevner når de skriver om hva som kjennetegner et forsonet samfunn. At kunnskapen skal være felles, innebærer at den skal deles av de berørte partene. Det skal ikke være tvil om hva fornorskingspolitikken var og hvilke konsekvenser den hadde. Men dette synes å være lettere sagt enn gjort. For det finnes ulike narrativer og fortolkninger av hva som skjedde flere steder, og det eksisterer ulike forklaringer på hvorfor det skjedde.

Flere av samtalepartnerne våre fra det sørsamiske området er særlig opptatt av dette, og viser til at samisk rettighetskamp også er en kamp om historienarrativer. I ett område fortelles det om det som ble et norsk gruve- og industrieventyr med påfølgende voksende norsk befolkning og utvidet jordbruk, som igjen fikk store konsekvenser for tradisjonelle samisk reinbeiteområder. Tap av land og ressurser førte til at samiske familier i området fikk det vanskelig økonomisk, og barn i sørsamiske familier ble tatt fra familiene sine. En av prestene i det sørsamiske området forteller:

Historien om malmfunnet i 1644 og gruvedriften kan jo både leses og fortelles som fortellingen om et industrieventyr, men òg om en ganske brutal koloniseringshistorie. Der hadde du sørsamer, som hadde bodd og levd der lenge og gikk fram og tilbake med dyra. Levde sine liv i dette landskapet. Og så plutselig var det satt opp gjerder, og det var sprengt hull i fjellet. Og det var bygd veier, og det var innført restriksjoner på handel og bevegelse osv. Og man fortalte det som om man bare inntok et helt tomt land. [...] En fullstendig usynliggjøring. Landet var tomt, vi bare kom og tok det. Det var jo ikke sånn. Og den doble usynliggjøringa som ligger i det at vi bruker ikke språket deres i dag, og vi later som at de egentlig ikke var her.

Historien preger også nåtiden. I flere av intervjuene fra det sørsamiske området kommer det frem fortellinger om konflikter som fremdeles preger forholdet mellom bønder og reineiere i området. Rettighetsspørsmål knyttet til beiteområder er bakgrunnen for konfliktene. I det sørsamiske området har det pågått konflikter mellom bønder og reineiere i flere hundre år. Konfliktene forplanter seg fortsatt mellom generasjoner: «Det er klart at det her er diskusjoner som sprer seg nedover i aldersgruppene. Barn og unge får det med seg. Det forankrer seg. Konflikter som har vart i flere hundre år forankrer seg på den måten.»

En av informantene mener – for øvrig helt på linje med kommisjonsrapporten – at nettopp et manglende felles kunnskapsgrunnlag, og det at det finnes feilinformasjon, er en grunn til at det har vært stilt spørsmålstegn ved samers rettigheter i det sørsamiske området over lang tid:

Vi er i ytterkanten av Sápmi. Vi er i randsonen. Det har på en måte vært stilt spørsmålstegn gjennom lang tid om rettighetene [til reinbeiteområder i sørsamisk område]. Og vi hadde Yngvar Nielsens fremrykkingsteori som fikk lov til å befeste seg, som sa at samer kom flyttende hit seint på 1600-, 1700- og 1800-tallet. Det har fått festa seg.

Yngvar Nielsen var en norsk historiker og geograf, som i 1889 fremla en teori om at samene hadde flyttet på seg fra nordlige deler av Trøndelag til Plaassja/Røros på slutten av 1600-tallet og begynnelsen av 1700-tallet (Sannhets og forskningskommisjonen 2023, 18). Selv om denne teorien har blitt motbevist, har den likevel hatt store konsekvenser. Etter at teorien ble fremsatt, ble den brukt som juridisk grunnlag i rettsaker om reinbeiter til sent ut på 1900-tallet (Sannhets- og forskningskommisjonen 2023, 18).

Det blir fortsatt satt spørsmålstegn ved samers rettigheter til beiteområder i det sørsamiske området. Presten ovenfor, som fortalte oss om myten om det tomme landet, forteller at Nielsens teori fortsatt har konsekvenser:

Jeg merker jo, selv om den offisielle historiefortellingen nå har blitt annerledes, tar det noen generasjoner å avlære det. Så dette kommer til å henge med veldig mye lenger, dessverre. Og folk kommer til å huske at «det var noen som sa en gang at samene var ikke her opprinnelig, vet du. De kom seint, de. De kom liksom og tok landet vårt».

I dette eksempelet er det lett å si at manglende felles kunnskapsgrunnlag skyldes feilinformasjon. Nielsens teorier har blitt ettertrykkelig tilbakevist. På den måten er dette også et eksempel på at forskere faktisk har oppdatert kunnskapsgrunnlaget, og at utfordringen er å gjøre den nye kunnskapen kjent og akseptert blant folk. Aksepten skal vi komme tilbake til i 5.3, her fortsetter vi med viktigheten av at det utvikles ny kunnskap og at den spres. Den nevnte presten i det sørsamiske området fortalte også om hvor mye det hadde betydd for vedkommende å få lære om historien på nytt – å få et oppdatert kunnskapsgrunnlag om hva som hadde skjedd:

Så jeg syns jo det var fryktelig sterkt, da Dagfinn Høybråten skulle levere Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport til Stortinget. At den ene historien han valgte å fortelle, om det ene han hadde lært i løpet av dette arbeidet, det var den historien fra gruvesamfunnet fra 1860- og 1870-tallet om barna som ble tatt fra sørsamiske familier for å bli satt bort for at de skulle gå på skole. Det var en fortelling som var helt ukjent for meg. Og egentlig for store deler av lokalsamfunnet hos oss. Og ble veldig berørt av det. Den systematiske uretten som lå i dette. Ikke bare tok man landet, men man tok barna. Og språket og livsgrunnlaget. Og så sier man at de samiske familiene var så fattige. Men hvorfor var de så fattige? De var blitt fratatt hele livsgrunnlaget sitt. Det var urettferdighet på urettferdighet på urettferdighet.

Dette eksempelet viser med tydelighet at kunnskapsløsheten også er et resultat av forskningspolitikken og dens usynliggjøring av samiske språk, kultur og historie. Både med

tanke på majoritetsbefolkningens kunnskap om samer, men også i deler av den samiske befolkningen. For fornorskningspolitikken gikk jo blant annet ut på at samer skulle «avlæres» egen kultur og kunnskapstradisjoner. I et av de sjøsamiske områdene vi besøkte, ble fornorskningen beskrevet nettopp som en «effektiv avlæring» av kunnskap om egen kultur, tradisjon og historie, noe som nærmest utraderte den sjøsamiske kulturen på stedet. En gryende revitalisering av sjøsamisk kultur på dette stedet blir derfor beskrevet som en oppbygging av ny kunnskap:

Det at ungene i dag får lov til å lære om den viktige delen av vår bakgrunn, det har jo vært med på å forme oss eldre også, hvem vi er i dag. Så skoleverket må ha et større ansvar. For det står jo ikke så mye i så mange historiebøker heller. Men å ha kunnskap om de tingene, det tror jeg gjør at du, du kan være stolt over din bakgrunn, ikke sant, at det var givende, at det var jo sterke mennesker som bodde her, som overlevde, ikke sant, de tøffe tider, og det å vite hva slags språk de snakket er jo like viktig. Hvordan de kommuniserte med hverandre, ja, hvordan de overlevde.

Kunnskap er med andre ord viktig på så mange måter. Det er viktig i arbeidet med å revitalisere samisk og kvensk språk, kultur og selvfølelse, som sitatet over viser. Og i møte med feilaktig kunnskap, som i eksempelet med Nielsens framrykkingsteori, må det jobbes systematisk med korrigerende for å etablere et stadig mer oppdatert kunnskapsgrunnlag som kan deles av mange. Mange kunnskapsinstitusjoner bidrar i dette viktige arbeidet i dag. Og Sannhets- og forsoningskommisjonen forstår sitt eget arbeid som et bidrag til nettopp dette:

Gjennom denne rapporten får samfunnet som helhet et bredt og samlet kunnskapsgrunnlag om fornorskningen og dens konsekvenser. Dersom målet om et mer forsonet samfunn preget av språklig, kulturelt og identitetsmessig likevekt skal nås, er det behov for en bred mobilisering (2023, 25).

Behovet for en bred mobilisering tydeliggjør en annen krevende utfordring, nemlig den generelle kunnskapsløsheten som finnes i den norske majoritetsbefolkningen, både om fornorskningshistorien og om hvordan denne fremdeles påvirker livet til mange samer og kvener i dag.

Ifølge en av informantene dukker det opp en utfordring når storsamfunnet skal tilegne seg mye av den nye kunnskapen som nå blir mer og mer tilgjengelig.

Det som jeg tror er viktig for oss nå i forsoningsprosessen, det er at vi får spredd så mye kunnskap som mulig til det norske folket før de går lei, som også er tilstrekkelig kunnskap for den samiske befolkningen, som de mener er nok. Det er der jeg tror det kan bli et stort gap.

For hvor mye kunnskap er nok kunnskap for å kunne forsones? Hva om gapet mellom hva den norske befolkningen syns er tilstrekkelig kunnskap og hva den samiske befolkningen syns er tilstrekkelig er for stort? Er forsoning mulig da? Dette er bare noen av spørsmålene som melder seg når vi snakker med samtalepartnerne våre om forsoning. Kunnskap er et grunnleggende premiss for forsoning, og de fleste peker på at det fremdeles mangler mye kunnskap om

fornorskingspolitikken og den samiske og kvenske befolkningen i det norske samfunnet i dag. Noen av de ikke-samiske informantene forteller at de visste lite om den samiske befolkningen tidligere. De peker blant annet på manglende undervisning i skolen som grunn for at de visste lite. En vi har snakket med som har samisk bakgrunn mener at elever i skolen får mangelfull undervisning også i dag:

Da jeg leste den kursboka de [elevene] hadde, så sto det at samer bor i Finnmark og tror på naturen. Og Gud er i naturen. Det var det som var utgangspunktet. Så tenkte jeg, nei, det her stemmer ikke. Jeg bor ikke i Finnmark. Og vi er mange som ikke bor der. [...] Det er altfor mange som fortsatt i dag tror at samer bor i Finnmark og holder på med rein. Og det er et veldig lite antall som gjør det. De fleste bor ikke i Finnmark.

Informanten tar opp et grunnleggende problem. Kunnskapen elevene får i skolen er ikke god nok. Det mangler kunnskap både om historien og fornorskningen, og om samisk liv og kultur i dag. Blant annet mangler det kunnskap om at den samiske befolkningen er mangfoldig. Lærerboken vektlegger ifølge informanten kun én måte å være samisk på: å bo i Finnmárku/Finmarkku/Finnmark og drive med reindrift. Dette kan være med på å reproducere stereotypier om samer og undergrave andre måter å være samisk på. En undersøkelse fra 2021 viser at en betydelig andel av den norske befolkningen har negative stereotypier om samer (Norges institusjon for menneskerettigheter 2022, 65–66). Selv om kjennskap til samiske språk, kultur og tradisjon har vært en del av lærerplanene i norsk skole i mange år, og det også er tatt inn lærepunkter om nasjonale minoriteter som kvener de senere årene, konkluderer Sannhets- og forsoningskommisjonen med at det fortsatt mangler mye kunnskap i befolkningen om både urfolk og nasjonale minoriteter (2023, 24–25).

### 5.3 Manglende erkjennelse av urett

Ifølge Sannhets- og forsoningskommisjonen er en annen forutsetning for forsoning en erkjennelse i befolkningen og hos myndigheter om at det har vært begått urett og at fornorskingspolitikken har hatt og har negative konsekvenser for samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Det handler dels om det vi tidligere omtalte som aksept av ny kunnskap: At ny kunnskap og historisk forskning faktisk må anerkjennes. Men det handler også om noe mer enn uviljen til å anerkjenne ny kunnskap. En av samtalepartnerne våre spurte seg om ignoranse, eller en manglende interesse for det den nye kunnskapen viser, kanskje er et mer omfattende problem enn den direkte uviljen som finnes i enkelte miljøer. Erkjennelse av urett handler med andre ord også om at myndigheter, institusjoner og majoritetsbefolkning tar inn over seg, blir mer bevisste, vier oppmerksomhet og tar på alvor, det man nå vet om fornorskningen og dens konsekvenser. Men hvor mye vilje til endring forutsetter en reell erkjennelse? Og hvor store deler av majoritetsbefolkningen, eller av det offisielle Norge, må erkjenne uretten for at det kan ha betydning?

Flere av samtalepartnerne våre mener det mangler vilje i det norske storsamfunnet til å forstå uretten som er begått mot den samiske og kvenske befolkningen. Hvordan kan det bli forsoning hvis ikke flere i det norske samfunnet, både folk og institusjoner, erkjenner at det har blitt begått urett, var det flere av informantene som spurte seg:

Skal det være ei forsoning må to parter møtes, og to likeverdige parter. Da betyr det at den som har gjort urett må erkjenne at det har skjedd en urett. Så den største utfordringen nå er at det norske samfunnet ikke vil, ikke orker å ta innover seg, eller ikke vil bry seg med dette her. Da blir det ingen forsoning, altså.

Ifølge denne informanten kan den norske befolkningen og den samiske befolkningen først bli likeverdige parter når den norske befolkningen erkjenner uretten som er begått. Og ansvaret for å anerkjenne dette ligger primært hos den parten som har begått uretten. Erfaringen av lite engasjement, liten vilje og lite initiativ til å ta inn over seg kunnskapen om uretten, oppleves derfor som et betydelig hinder for forsoning. En av de samiske samtalepartnerne våre sier det på følgende måte: «Det ligger litt utenfor vårt område å prøve å forsone noe mer enn hva vi gjør.»

Men at det må være to *likeverdige* parter som møtes i en forsoningsprosess, er kanskje også lettere sagt enn gjort. For relasjonen mellom den norske majoritetsbefolkningen og samer og nasjonale minoriteter preges jo også av betydelige forskjeller, både med tanke på makt, kulturelt hegemoni, majoritets-minoritets-dynamikker og historisk skyld og ansvar. En av informantene er oppmerksom på dette:

Så er det lett å si i festtaler at ja, det er to folk i ett land. Men så ligger det litt sånn under likevel at det er den ene kulturen og den ene livsstilen som har en slags forrang. At den andre i beste fall er et slags supplement på en måte. Istedenfor å si at her er vi to jevnbyrdige parter som møtes og som forhandler på like vilkår. For helt sånn er det ikke.

Med tanke på spørsmålet om ansvar og initiativ sier Sannhets- og forsoningskommisjonen at statlige myndigheter og ulike samfunnsaktører som er omfattet av kommisjonens granskning «bør kjenne et selvstendig ansvar for å ta et oppgjør med egen historie og praksis slik at forsoning kan skje», og videre at disse «bør vurdere hvordan de kan bidra til forsoning i lys av funnene» fra kommisjonens rapport (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, 25). På institusjonsnivå i Den norske kirke har det, som tidligere nevnt, skjedd noen viktige enkelthendelser med offentlige erkjennelser. På Kirkemøtet i 1997 erkjente Den norske kirkes øverste organ at «myndighetenes fornorskningsspolitikk og Den norske kirkes rolle i denne sammenheng har medført overgrep mot det samiske folk» (Kirkemøtet 1997, 119). I 2024 behandlet Kirkemøtet Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport og vedtok at

Kirkemøtet erkjenner kirkas medvirkning i fornorskningsspolitikken overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Kirka vil ta ansvar for å bidra til forsoning, tillitsbygging og gjenopprettelse av den uretten kirka har påført mennesker. I disse forsoningsprosessene er det nødvendig å finne gode former for å fremføre unnskyldninger (Kirkemøtet 2024, 1).

Med det er det signalisert at Den norske kirke kan ritualisere eller på andre måter fremføre offentlige unnskyldninger som kan bidra til å symbolisere erkjennelsen av uretten som er begått. I Kirkerådets handlingsplan fra desember 2024 gis Bispemøtet et ansvar for å planlegge en nasjonal forsoningshandling/gudstjeneste som retter seg mot alle grupper som ble rammet av fornorskningspolitikken.

Kongen beklaget til det samiske folk da han i åpningstalen sin til Sametinget i 1997 sa at «i dag må vi beklage den urett den norske stat tidligere har påført det samiske folk gjennom en hard fornorskningsspolitikk» (Kongen 1997). 12. november 2024 vedtok Stortinget «sin dypeste beklagelse for de overgrep fornorskningsspolitikk innebar for samer, kvener/norskfinner og skogfinner» og erkjente «ansvar for denne politikkenes konsekvenser for grupper og enkeltindivider» (Stortinget 2024, vedtak 15).

Selv om slike symbolske og institusjonelle enkelthandlinger langt fra er tilstrekkelige, kan de like fullt være betydningsfulle. De er ikke bare nødvendige som faktiske beklagelser og symboliseringer av oppgjør og erkjennelse, men de bidrar også til å skape en norm og på den måten definere virkelighet og historie, og til å rette den offentlige oppmerksomheten mot fornorskningsspolitikkenes konsekvenser. På den måten kan de bidra til å gjøre det vanskeligere å overse og ignorere uretten, eller vanskeligere for samfunnet «å lukke vinduet til uretten», som en av informantene våre sa det.

Like fullt er disse handlingene også ambivalente. De kan risikere å bli innholdstomme, og i verste fall føre til ny undertrykkelse ved å bidra til skinnprosesser som dekker over behovet for endring og gjenoppbyggelse. Derfor må de ledsages av vilje til blant annet politiske, økonomiske, juridiske, kulturelle – og teologiske, for Den norske kirkes del – endringer som også baserer seg på en anerkjennelse av samisk kunnskap og kultur. Eva Maria Fjellheim har analysert disse dynamikkene på bakgrunn av sin etnografiske forskning i rettsforhandlingene knyttet til Fosen-saken, og hun har foreslått begrepet «strategisk ignoranse». I retten blir Fjellheim både vitne til diskusjoner preget av argumentasjon og påberopelse av fakta, og vitne til diskusjoner som trekker veksler på reindriftssamenes erfaringer og kompetanse (Fjellheim 2023, 146–150). For Fjellheim blir spørsmålet om uvitenhet og ignoranse som bevisst strategi det avgjørende. Reindriftssamenes lærde og tradisjonelle kunnskap blir gjentatte ganger trukket i tvil, fremstilt som usikker og ikke objektiv (Fjellheim 2023, 153). Dette fører til sjuende og sist til at tvil og uvitenhet blir brukt til å ignorere reindriftssamenes perspektiver. På denne måten blir kapitalistiske og kolonialistiske mål støttet, direkte eller indirekte. En slik ignoranse blir etter høyesterettsdommen reproduisert av det statlige byråkratiet og den manglende implementeringen av dommen i rettssystemet (Fjellheim 2023, 160). Poenget for Fjellheim er at strategisk ignoranse må forstås som «aktiv ekskludering» (Fjellheim 2024, 40, 94). Dette gjelder også om den skyldes strukturelt betinget uvitenhet. Her vil

en kunne tenke på manglende skoleundervisning eller lignende. Bunnlinjen er at strategisk ignoranse alltid er i favør av kolonialistiske interesser (Fjellheim 2024, 98).

Ingen av våre samtalepartnere bruker Fjellheims begrep, men de fenomenene hun viser til, finner vi i flere av intervjuene. Samiske navn, samiske forhold, samisk kultur blir trukket i tvil, blir koblet til usikkerhet og subjektive holdninger og innstillinger. Ny kunnskap om fornorskningens fortsatte konsekvenser blir ignorert. En konkret type lokale konflikter som nevnes av et par informanter, er konflikter knyttet til stedsnavn. «Hvis man faktisk tar inn over seg og forstår fornorskninga, så burde man være villig til å endre på stedsnavn. Men i dag skjer det motsatte», sier en av samtalepartnerne våre. Vedkommende viser til at det pågår politiske prosesser i kommunen hvor flere politikere ønsker å bremse prosessen med å gi steder deres opprinnelige samiske eller kvenske navn, eller hvor tidligere kvenske og samiske stedsnavn foreslås fornorsket igjen:

Kommunestyremedlemmer her har stemt ned å fastsette videre samiske navn på de stedene, fordi at de synes det er utfordrende å uttale og skrive. Det er den argumentasjonen som blir brukt, men i debatten blir argumentet som at det er utenlandske stedsnavn brukt. Og det er en fremmedgjøring av både det kvenske og det samiske, og den historien som ligger der, synes jeg da, hvor vi nå begynner å sette norske navn som ikke har den historiske tilknytningen til stedet. Så det begynner å bli ganske polarisert på et vis.

Blant annet slike eksempler på strategisk ignoranse fører til at flere av informantene våre peker på sterk ambivalens når de snakker om forsoning. De peker på at det er et grunnleggende skjevt maktforhold, hvor samer og kvener både er de som er begått utrett mot og de som ofte må ta initiativ til å tematisere og snakke om forsoning. I den norske majoritetsbefolkningen er det ulike holdninger og kjennskap til fornorskningspolitikken. Noen vet mye, tar inn ny kunnskap og erkjenner ansvar og historisk urett, mens mange vet fremdeles for lite og er lite interessert – eller har et lite engasjement. I skolen lærer man fremdeles ikke nok om landets og stedets flerkulturelle historie. På institusjonsnivå har det skjedd viktige endringer de siste årene og tiårene. Nye handlingsplaner, læreplaner, lovverk og etablering av nye institusjoner har hatt betydning. Offentlige beklagelser er fremført av tunge institusjoner. Til tross for en del positive endringer når det gjelder opparbeiding av ny kunnskap og revitalisering av språk og identitet, peker likevel flere av samtalepartnerne våre på at det er vanskelig å få til større endringer som krever større ressurser: «For hvis det er snakk om forsoning, så er jo sannheten, den er jo kommet frem. Den er jo synlig nå, ikke sant? Vi vet mye. Men fremtiden, det med midler og ressurser, det er mer usikkert.»

## 5.4 En forsoningsprosess krever ressurser

Som Tore Johnsen har påpekt, må det være vilje til å prioritere ressurser til ulike former for gjenoppbyggelse for at man kan snakke om forsoning. Ifølge flere av samtalepartnerne våre må det både være bevissthet om at forsoning tar tid, og det må settes av nok penger til å bygge opp igjen det som har gått tapt:

Det tar tid. Man brukte mange år på forskning, så vi må jo regne med at det tar tid også – en forsoning. Det er ikke noe som er gjort i morgen eller neste år. Det blir ikke noen forsoning bare fordi Stortinget vedtar det. Men man kan vedta at vi skal sette av penger til det, at man bygger opp ressurscenter, at man bygger opp kompetanseområder.

En bekymring blant flere av informantene er at det ikke blir satt av nok økonomiske ressurser til forsoningsarbeidet i samfunnet generelt. Det er også bekymringer knyttet til økonomi og arbeidet med forsoning i Den norske kirke. En kirkelig ansatt er bekymret over at arbeidet med forsoning i Den norske kirke kan ende opp med å bli et overskuddsprosjekt som ikke blir prioritert, hvis det blir store kutt i den kirkelige økonomien i årene fremover:

En annen ting som jeg også har tenkt litt på, er at kirka befinner seg nå i en situasjon der en del piler peker nedover. Vi strever med rekruttering. Vi strever med økonomi. Det blir en slags ressursknapphet, på en måte. Og da tenker jeg at noen av de tingene vi snakker om nå, kan fort bli rubrisert som et slags overskuddsprosjekt. Det er ikke blant primæroppgavene våre. Det kan bli en type kamp om det. Hvor viktig er dette? Er dette noe som angår alle? Eller er dette noe som bare angår noen? Kan vi spesialisere oss? Kan vi outsource noe? Der tror jeg at vi kan få noen samtaler som kan bli litt krevende.

En annen kirkelig ansatt, som jobber for å styrke det kvenske kirkelivet i et område hvor det bor både samer og kvener, viser til at det generelt er lite penger i Den norske kirke, men nesten ingenting til å jobbe med kvensk kirkeliv: «Vi er mindre prioritert. Det er nesten ingen penger til det.» Men vedkommende er likevel opptatt av at det samiske og det kvenske ikke må settes opp mot hverandre som konkurrenter – heller ikke når det gjelder økonomiske prioriteringer. Også dét er en utfordring for Den norske kirke: at ikke minoriteter settes opp mot hverandre, eller får en opplevelse av at storsamfunnet prioriterer mellom dem:

Det som trengs nå, er jo det vi har fått beskjed om kommer, at vi får et nasjonalt [kvensk] nivå. At de får plass for kvensk kirkeliv. Det vil være et steg forover for det kvenske. Men vi må òg holde trykket oppe på det samiske. Vi må ikke komme dit hen at vi prioriterer ned det samiske for å gire opp det kvenske. Jeg vet det er dyrt. Jeg vet det koster, men det er viktig for det samiske og for det kvenske at vi ikke begynner å ta fra hverandre. Det blir en katastrofe. Katastrofe for samholdet mellom det samiske og det kvenske, hvis kirka begynner sånn.

I tillegg til bekymring om økonomiske ressurser er det en stor bekymring knyttet til mangel på ressurspersoner som kan bidra til revitalisering av samisk og kvensk språk og kultur. Vi skrev også om denne rekrutteringsutfordringen i forrige kapittel. Mye av arbeidet med samiske språk og kultur i og utenfor Den norske kirke har blitt initiert og drevet fram av noen nøkkelpersoner og



ildsjeler. Det er en stor bekymring rundt hva som vil skje når disse personene pensjonerer seg og blir borte:

Vi har jo nå da et generasjonsskifte i forhold til ressurspersonene, de språklige ressurspersonene og lærerne, som jeg kjenner jeg får litt vondt i magen av å snakke om. For det vil bli et hull, altså. Som det ikke er så lett å fylle. Så ser vi jo da med at [noen kommuner], de er forvaltningskommuner. Det kreves, ikke bare av lærere, sånn som før. Det kreves at folk har språk- og kulturkompetanse i alle samfunnsområder i dag. Så vi slåss jo om ressursene altså, alle mann og alle. Og vi ser jo at trykket ble mye større i [navn på kommune] etter at de ble forvaltningskommune. For det ble jo flere stillinger med krav om språk- og kulturkompetanse.

Slik informanten er inne på krever styrking av samisk språk at det finnes nok ressurspersoner og lærere. Sørsamisk og lulesamisk er spesielt sårbart i en situasjon der mange ressurspersoner blir borte, og da det allerede er sterkt truede språk. Men også i nordsamiske områder forteller informanter om bekymringer knyttet til få økonomiske og menneskelige ressurser. Det er ikke bare vanskelig å få tak i samiske eller kvenske (eller norske) prester, eller andre kirkelige ansatte, som snakker eller kan tenke seg å lære samisk eller kvensk. Det er også vanskelig å få tak i nok tolker, når det trengs. Det er rett og slett en mangel på ressurspersoner som trengs for å oppfylle alle målene Den norske kirke – og andre offentlige institusjoner – allerede har satt seg.

Også blant de kvenske samtalepartnerne våre er det generelt en bekymring for ressursmangel, også med tanke på at det stadig blir færre kvenske nøkkelpersoner som kan drive revitalisering og opplæring av andre. En av dem sier det sånn: «Tida er i ferd med å renne ut. Klokka er rett før tolv. For de eldste kulturbærerne, de som kan språket mest, er i ferd med å dø. Vi mister de språkbærerne. Og vi føler at vi har ikke støtte nok til å klare oss.»

Knapphet på både menneskelige og økonomiske ressurser er en reell utfordring i arbeidet med forsoning, både i storsamfunnet, i kommuneøkonomiene og i Den norske kirke. Men til tross for dette er det likevel flere av informantene våre som opplever at ressurstilførsel på felt som kultur og språk er mindre komplisert og konfliktfylt enn endringer når det gjelder rettighetsspørsmål knyttet til land og vann. Språk blir av flere av samtalepartnerne våre ansett som mindre kontroversielt sammenlignet med de mer betente næringskonfliktene. En av dem sier det slik: «Så lenge man snakker om språk og kultur, så er det greit. Begynner man å snakke om reindrift og næring, så tilspisser det seg.»

## 5.5 Tap av livsgrunnlag. Brudd på rettigheter hindrer forsoning

En konsekvens av fornorskingen, som fremdeles har store konsekvenser for den samiske befolkningen i dag, er presset på tradisjonelle næringer. Samers rettigheter til land og vann er, som vi nettopp har sett, stadig under press, på grunn av uklarheter i og konflikter om

rettighetsspørsmål, ressursbruk og interessekonflikter. De tradisjonelle samiske næringene kommer under press av øvrige næringsinteresser, og for mange er dette eksistensielt: Det dreier seg om tap av livsgrunnlag. Et kjent og aktuelt eksempel på hvordan samers rettigheter blir krenket er konsesjonen som ble gitt av Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) til å bygge vindkraftanlegg på Fosen-halvøya, som er reindriftsområde. Høyesterett slo enstemmig fast at konsesjonen som ble gitt brøt med artikkel 27 i FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter ettersom utbyggingen krenker reindriftssamenes rett til kulturutøvelse (Høyesterett 2021; Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, 22, 24). Norges institusjon for menneskerettigheter har i etterkant av høyesterettsdommen konkludert med at det dreier seg om et pågående menneskerettighetsbrudd så lenge vindturbinene blir stående (Norges institusjon for menneskerettigheter 2021).

Fosen er kanskje det mest kjente eksempelet, men langt fra det eneste. Det finnes mange areal- og næringskonflikter over hele Sápmi/Saepmie/Sámeednam, fra konflikter mellom bønder og reineiere i sør til konflikter om vindkraft, gruvedrift, kraftlinjer og fiskerettigheter i nord.

Norge ratifiserte ILO-konvensjon nr. 169 i 1990. Den fastsetter blant annet urfolks rett til å bevare og videreutvikle sin egen kultur, og myndighetenes plikt til å treffe tiltak for å støtte dette arbeidet. Den norske kirke har på sentralt nivå vært opptatt av urfolk og rettighetsspørsmål siden 1990-tallet. I Kirkemøtets vedtak fra 1997 ber Kirkemøtet de sentralkirkelige råd og de tre nordligste bispedømmene «om å fremme arbeidet lokalt, nasjonalt og internasjonalt med å trygge urbefolkningers språk, kultur og landrettigheter». Å fremme samers landrettigheter blir nevnt som en sentral del av Den norske kirkes arbeid. I merknadene fra komiteen sies det blant annet:

Urfolk som er blitt fratatt sine ressurser har ikke fått tilstrekkelig kompensasjon for det som er frarøvet dem. Et ødelagt naturgrunnlag er skadelig for all overlevelse, men for urfolk er den materielle overlevelsen - gjennom naturgrunnlaget - helt avgjørende for deres kulturelle overlevelse. På grunn av den sterke sammenheng mellom natur og religion vil naturødeleggelse også bety åndelig krise og fortvilelse. (Kirkemøtet 1997)

Den norske kirke har på ulike nivåer fattet flere vedtak som berører forholdet mellom kirka og den samiske befolkningen om temaer som rettferdighet og forsoning. Utreningen «Sett undertrykte fri! Den norske kirkes engasjement for menneskerettighetene», som en arbeidsgruppe i Mellomkirkelig Råd la frem i forbindelse med Kirkemøtet i 2014, tematiserer betydningen av at Norge har ratifisert ILO-konvensjon nr. 169 og bekrefter tilslutningen til konvensjonen (Kirkemøtet 2014, 73–76). I vedtaket i kirkemøtesaken understrekes det følgende: «Den forsoningsprosessen som har begynt, må videreføres [...] gjennom å bidra til at brudd på urfolks rettigheter ikke fortsetter» (Kirkemøtet 2014, 102). Kirkemøtet sier med det at rettigheter må innløses for at det kan bli forsoning: «Menneskerettighetsengasjementet er ikke bare rent teoretisk, men har en klar endringsagenda» (Kirkemøtet 2014, 103).

I flere av samtalene hører vi at rettighetsbrudd står i veien for forsoning. Flere av samtalepartnerne våre i det sørsamiske området forteller om konflikter mellom bønder og reineiere i området. Vi har snakket med en sørsamisk reineier om hvordan det er å drive reindrift i dag. Reineieren forteller om et høyt konfliktnivå mellom bønder og reineiere. Bønder går til rettsak når rein går utenfor reinbeitedistriktenes grenser og gjør skade på innmark. Reineieren påpeker at grensene som følges i dag ble satt i 1889. Disse grensene er ikke naturlige, ifølge reineieren, da de blant annet går på toppen av fjell, slik at «det er helt umulig å holde reinen på riktig side». Reineieren beskriver en svært krevende situasjon i nærmiljøet som følge av slike konflikter:

De [bøndene] mener det at så snart en rein er trådt over grensa på reinbeitedistriktet, som er det eneste de forholder seg til, så må vi komme og hente den. Da kan det ofte være at det er rein over grensa på 15 ulike plasser samtidig. Og da får vi 15 ulike telefoner om at det er rein utafør reinbeitedistriktet, og veldig mange hat-telefoner. [...] Du må tåle hatmeldinger, drapstrusler, mobbing, daglig. Det er det som gjør at det her er fantastisk tøft.

Reineieren og noen av de andre informantene fra samme område mener at løsningen på denne konflikten kan være at bøndene i området gjerder inn innmarkene sine. Dette vil imidlertid ikke bøndene: «Da er det det samme som å akseptere at det kan forekomme reindrift i et område utenom de grensene som er satt. Det vil de ikke. De [bøndene] vil jo ha bort reindriften, mange av dem.» Andre informanter understreker at grensene for reinbeitedistriktene bør utvides til å omfatte de opprinnelige områdene:

For det første så tenker jeg dette med å få på plass rettighetene til reindriften på en ordentlig måte. Jeg tenker jo det bør være mulig å leve side ved side. Det ser det ikke ut som folk tror. Og få tilbake de opprinnelige områdene og få ordentlige grenser, grenser som på en måte følger terrenget. Men jeg tviler sterkt på at vi kommer dit.

Andre steder i Sápmi/Saepmie/Sámeednam er som nevnt preget av andre areal- og rettighetskonflikter. I flere av de sjøsamiske områdene vi besøkte er det stor misnøye med fiskeripolitikken og rettigheter knyttet til fiske. En av informantene uttrykker sin frustrasjon på denne måten:

Det blir veldig spennende å se hva som skjer med rapporten fra Sannhets- og forsoningskommisjonen. Vil det da bli noen rettferdighet for de svakeste? Det er jeg usikker på. Det viser seg jo for eksempel i fiskeripolitikk og politikken rundt det med råvarer herfra. Stort sett er Finnmark en råvareleverandør. Som sender det sørover, sammen med profitten. De tar kvotene våre. De rasker rundt inn i fjordene og bare tar alt som er. Det er sånn blanding av næringsinteresser og statlige interesser som gjør at Kyst-Finnmark blir utsugd hele tida. Nei, det blir ikke noe forsoning av sånt.

Men også konflikter om fiskerettigheter i elver, om beite og andre typer arealkonflikter internt blant samer kommer til overflaten i noen av intervjuene våre. Og da dreier det seg ofte om konflikter mellom reineiere og andre – enten andre samer, kvener eller nordmenn. Dette er kjente og ganske polariserte konfliktlinjer fra mediebildet, og som også setter sitt preg på

partipolitikken i Sametinget. En del av konfliktbildet går ut på at også sjø- og kystsamer gjør krav på å opprettholde tradisjonelle levemåter knyttet til jakt, fiske og bærsanking. Men dette kan kreve ulike typer infrastruktur, byggetillatelse til hytter og vei og for eksempel tilgang til utmark, som igjen risikerer å komme i konflikt med reineieres sommerbeite-interesser. En av de sjøsamiske samtalepartnerne våre ordlegger seg slik:

Det blir reindriftssamer versus alle andre. Jeg driver ikke med reindrift. Det er en veldig viktig kulturbærer, og det er en viktig arena for språk og kulturhistorie i den samiske verden. Men de har heller ikke klart å omstille seg til at de også er en liten brikke i en moderne verden i utvikling. Vi har jo vært gjennom industrielle revolusjoner, og ting skal effektiviseres og kommersialiseres og alt det som er. Så de henger litt etter der. Det har vært mye konflikter innad i reindriften. Det er en veldig uheldig situasjon nå, hvor det blir dem mot alle. De er redde for fornorskninga, mens vi som er sjøsamere og fastboende samer kanskje ikke er like redde for det, fordi vi vet at vi har en identitet som samisk, i dagens moderne samfunn. Så, det er harde tak.

Flere vi har snakket med er usikre på om det er mulig å finne gode løsninger i konfliktene mellom bønder og reineiere i det sørsamiske området, eller reineiere og andre tradisjonelle eller ikke-tradisjonelle næringsinteresser i nord. I Finnmárku/Finmarkku/Finmark er det svært polariserte konflikter knyttet til vindkraft, reindrift, fiskerettigheter, gruvedrift og andre arealspørsmål, som også splitter ulike deler av det samiske samfunnet. Flere av konfliktene blir også fortolket i forlengelsen av tidligere tiders statlige overgrep, og ord som «grønn kolonialisme» blir for eksempel brukt om blant annet vindkraftutbygging og regulering av fiske (Webber 2025). Disse konfliktene preger mange lokalsamfunn sterkt, og man kan spørre seg hvordan Den norske kirke kan bidra til forsoning og rettighetsarbeid i et slikt polarisert klima. Noen av samtalepartnerne våre reagerer også på tanken om at man må ha en løsning på rettighetskonfliktene før man kan snakke om forsoning:

Forsoningsarbeid, det er jo så mange ting. Det er et stort bilde. Jeg reagerer litt på at sametingspresidenten sa at man kan ikke starte noe forsoningsarbeid ennå. Man må først reparere. Jeg kan jo forstå det. Samtidig må man jo jobbe med forsoning på flere måter.

Ifølge Sannhets- og forsoningskommisjonen er et av kjennetegnene ved et forsonet samfunn «høy grad av tillit til andre mennesker og høy grad av tillit til samfunnsinstitusjonene, ikke minst de politiske institusjonene» (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023, 119). Når rettigheter stadig blir krenket, og det stadig er pågående arealkonflikter, går det utover folks tillitt til hverandre – og til staten.

Som vi har sett i tilknytning til Eva Maria Fjellheims begrep om strategisk ignoranse, har særlig Fosen-saken aktualisert en tillitskrise mellom mange samer og staten. Samtidig har Fosen-saken vist hvordan særlig ungdommelig engasjement og protester kan stake ut nye veier og være med på å bekrefte og skape nye handlingsmønstre – også hos de med makt og ansvar. I februar 2023 åpnet Trefoldighetskirken i Oslo sine dører for demonstrantene og gav dem mat og husly. Preses i Bispemøtet, Olav Fykse Tveit, besøkte også demonstrantene og uttrykte sympati og støtte til

saken deres. I oktober 2023 fikk en del av demonstrantene audiens hos Kongen. Aksjonistene som demonstrerte i inngangspartiet til Olje- og energidepartementet har senere blitt frifunnet i både Oslo tingrett og Borgarting lagmannsrett, men i februar 2025 anket påtalemakten på nytt, denne gangen til Høyesterett.<sup>12</sup> Selve konflikten om vindturbinene landet juridiske sett ved at det i desember 2023 og mars 2024 kom til enighet i meklingen mellom vindkraftverkene og henholdsvis Sør-Fosen sjite og Nord-Fosen siida. Avtalene inneholder blant annet økonomisk kompensasjon og at staten forplikter seg til å skaffe nye vinterbeitearealer som erstatning for tapt beiteland.

## 5.6 «Det vil alltid være der som et sår»

Er forsoning mulig under slike forhold som vi har beskrevet i disse kapitlene? Forsoning kan forstås både som prosess og som et mål. Sannhets- og forsoningskommisjonen skriver om hvordan de forstår et forsonet samfunn og kjennetegnene ved et slikt samfunn, men vektlegger også at forsoning er en prosess. Men flere av samtalepartnerne våre er inne på at det ikke er alt som kan forsones. Noen av sårene fornukskningspolitikken skapte vil aldri kunne leges, understreker de. En av informantene spør seg om man kanskje bør droppe å snakke om forsoning:

Før kommisjonsrapporten kom var det noen samlinger med folk ifra kommisjonen som var rundt og fortalte og samla inn fortellinger og slikt. Men responsen fra mange var: <Men forsoning hva betyr det? [...] Og hvem er det som skal forsones?> Så sa jeg: <Ja, kan hende vi skal bare legge bort den her forsoningstanken.>

Ifølge en av de kirkelige ansatte må vi tenke annerledes om forsoningsprosesser. For å komme nærmere en eventuell forsoning må vi gå inn på de ubehagelige sidene og anerkjenne at det er mye som ikke kan forsones:

Den største utfordringen vi står overfor, er at det er så innmari mye som har blitt tapt. Det er så veldig mye som har blitt ødelagt og blitt rasert, og som egentlig ikke kan repareres igjen. Den smerten som ligger i det. Det at det å klare å kjenne på den sammen, det å våge det, tenker jeg er en kjempeutfordring. [...] Det er noen ting som ikke kan bli bra igjen. [...] Og det er ikke noe som man kan gjøre godt igjen gjennom en forsoningshandling i en gudstjeneste. Det vil alltid være der som et sår. Så det at vi på en måte klarer, altså tør å gå inn i videre prosesser rundt dette med en sånn bevissthet om at dette faktisk ikke kan løses, det tror jeg er noe av den største utfordringen. [...] Det vil vi egentlig ikke, men jeg tror vi må.

.....

<sup>12</sup> Aksjonistene ble idømt bøter på opp mot kr 6 000, som de nektet å betale. Det var dette rettsprosessen handlet om. I Lagmannsretten mente et flertall på fire av sju dommere at aksjonistene burde dømmes, mens et mindretall på tre dommere mente bøkene var uforholdsmessige. Fordi det kreves kvalifisert flertall, altså mer enn bare enkelt flertall, for å dømmes skyldig, ble demonstrantene frifunnet av Lagmannsretten.

Informanten peker på at handlingsrommet er begrenset for hva som kan gjøres godt igjen. Dette perspektivet dukker opp også i andre intervjuer. Mange av samtalepartnerne våre uttrykker sorg over det som er borte og som trolig aldri kan bli som det var igjen. Det kan dreie seg om alt fra tap av kunnskap mellom generasjoner til tap av andre verdier, eiendommer, næringsveier, språk, kulturelle tradisjoner og måter å leve på. Flere av dem poengterer at nettopp det å anerkjenne disse tapene – å sørge over disse tapene sammen, er en viktig prosess i seg selv. En kirkelig ansatt i et sjøsamisk område sier det på denne måten: «Så det det handler om her, det er å anerkjenne livet deres. Anerkjenne det at, at den tradisjonelle næringen er tatt bort. At det er sorgfullt. Og at det er en kamp for dem å overleve.»

I sorgen over det som er tapt, hører vi også en kjærlighet til det som var. Tapsfølelsen henger på den måten sammen med en stolthet og kjærlighet til den tapte kulturen. I samtalene om hva de har mistet, er det flere av samtalepartnerne våre, både sjøsamere, reineiere og kvener, som minnes den tradisjonelle verdde-kulturen med stolthet, og beskriver tapet av den som et betydelig sosialt og kulturelt savn. Verdde-ordningen var en samarbeidskultur mellom reindriftssamer og kystbefolkning – både samer og kvener. Kystbefolkningen var vertskap da reineierne tok med reinen på sommerbeite ute ved kysten, og reinsamene bidro til gjengjeld med fiske og fangst. De samarbeidet om arbeid, hjalp hverandre og byttet varer og tjenester, som igjen førte til tette bånd, kjennskap og gjensidig avhengighet. En av de eldre sjøsamiske samtalepartnerne våre sier det slik:

Og verdde-systemet fungerer nok ikke i dag. Jeg vet ikke hvordan jeg skal forklare det. Men i hvert fall, du var gjensidig avhengig av hverandre. Så fant du liksom dine som du tok ekstra vare på. Som et vanlig vennskap. Men et utvidet vennskap. For det gikk på også ting du gjorde i lag, ikke sant? Arbeid du foretok. Når reindriftsamene kom fra vidda om våren, så gikk de i fiskebåten til fiskeren og hjalp ham. Og det var det jo en trygghet i, både for de fastboende og de som var reindriftssamer, at de hadde hverandre og hjalp hverandre. Men verden har jo utviklet seg, så du har ikke samme behovet for hjelp nå. Drifta deres er ikke likedan, og vi er ikke de samme menneskene ute på kysten lenger. I dag har mange kanskje et vennskap, men vi er ikke avhengig av hverandre på samme måte som vi var det før.

En annen informant legger vekt på at verdde-kulturens sammenbrudd er et resultat av fornorskinga, ikke bare modernisering.

Verdde-ordningen, hvor man levde nærmest symbiotisk, det er det som er det opprinnelige samiske livet. Men det er det satt mange kiler inn i. Og det er gjerne politisk. Så sånne ting, at man griper inn i hvem som skal få eie rein, for eksempel, det gjør at man øker avstanden mellom kyst og innland. Og det er jo den akkumulerte effekten av alt dette som gjør at vi er der vi er i dag med sår og splittelser i det samiske samfunnet. Det er også et resultat av fornorskinga.

Den eldre sjøsamen som snakket om verdde-systemet ovenfor, reflekterer videre over tapene i og av sjøsamisk kultur på stedet hun bor. Hun uttrykker ambivalens. På den ene siden er hun sint for at de ble nektet å snakke samisk på skolen og mistet det samiske språket. På den andre siden

løfter hun også fram at årsaker til tapet av sjøsamisk kultur er komplekse – alt fra villet og voldelig fornorskning fra myndighetenes side til ordinære moderniserings- og urbaniseringsprosesser:

Det sjøsamiske var jo borte, det samiske var ikke borte, men det var det sjøsamiske som forsvant. Men også, jeg tror at noe som gjorde det, det var ikke bare myndighetene, men også flyttemønstret vårt. Det at vi flytta fra bukten og viken med det levesettet som vi hadde der, vi flytta til sentra. Vi forandret oss gjennom det. Så vi var jo selv med på å, vi tok ikke det sjøsamiske med oss.

I forrige kapittel har vi sett hvordan noe av det våre samtalepartnere bringer til torgs, kan tolkes i lys av Sara Ahmeds begrep *sinne*. Dette sinnet ble tenkt sammen med en vilje til å forandre. Men i Ahmeds tenkning finner vi også et annet fenomen, en annen «emosjon», som er nært knyttet til sinne, nemlig smerte. Smerte er for Ahmed mer enn en individuell sansning. Smerten kan riktignok være individuell, men ikke privat. Den er også politisk (Ahmed 2004, 28–29). Poenget for Ahmed er ikke å bære såret etter smerten som en fetisj, å institusjonalisere det som begrunnelse for en kollektiv identitet, å kvantifisere det som begrunnelse for en mulig eller krevet (kollektiv) kompensasjon (Ahmed 2004, 32). I stedet dreier oppgaven seg, ifølge Ahmed, om «å <huske> hvordan kropp(er) (surfaces of bodies) [...] ble såret i utgangspunktet» (Ahmed 2004, 33). Arret står der som et minne og en påminnelse. Det betyr at smerten kan og skal tenkes kollektivt, sårene og smerten må tematiseres om og om igjen: «Vår oppgave er i stedet å lære oss å høre det som er umulig. En slik umulig lytting er bare mulig hvis vi reagerer på en smerte som vi ikke kan gjøre krav på som vår egen» (Ahmed 2004, 35). Det er noe av dette det følgende handler om: Hvordan kan Den norske kirke bidra til at det umulige blir hørt?

## 5.7 Hvordan kan Den norske kirke bidra til forsoning?

Med disse sårene, arrene og tapene, i et samfunn som fremdeles preges av urettferdighet, konflikter, fornorskning og strategisk ignoranse – men også revitalisering, motstand og oppgjør, spør vi hva Den norske kirke kan bidra med. Og det viser seg at det finnes massevis av forventninger om at Den norske kirke kan bidra til et mer forsonet samfunn, selv om den har vært og kanskje fremdeles også er en del av fornorskningspolitikken, og selv om tiden ikke leger alle sår.

Det er ikke sånn at en bare sier at nå skal vi forsones, så tar vi hverandre i hånda og så går vi videre, og så skaper det ingen reell endring. Vi må lytte til hverandre. Anerkjenne den andres smerte. Spørre hva jeg kan gjøre annerledes, [...]. Der besitter kirka masse kompetanse, både i form av fortellinger og historier, men også i form av ansatte. Vi har et kompetansemiljø på det, og det tror jeg kan aktiviseres på spennende måter i framtida.

## 5.7.1 Behov for mer kunnskap og flere ansatte med samisk bakgrunn i Den norske kirke

Noe flere av samtalepartnerne våre peker på er at kunnskapen om samisk og kvensk kultur og historie fremdeles er mangelfull i Den norske kirke – både som institusjon og som ansattkollegium – til tross for at den har blitt bedre de siste årene:

Og så har kirka rett og slett en egen vei å gå på det som har med forsoning å gjøre. Ikke bare i lokalsamfunn, men òg på nasjonalt plan, sentralkirkelig plan. Der jobbes det jo godt, men der må det gjøres mer. Og Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport inneholdt en del bra ting og om kirka og kirkas historie. Men det er veldig mye mer der som ikke har blitt fortalt. Både på godt og på vondt. Og som trenger å trekkes fram. Det er jo ikke sånn at siden den rapporten har kommet så kan samtalen stilne. Tvert imot må det bare være begynnelsen på en stadig pågående samtale i kirka.

Selv om det har skjedd forbedringer i både storsamfunnet og i Den norske kirke de siste 20 årene, mangler det fremdeles kunnskaper om fornorskningens konsekvenser, og om samisk og kvensk språk, kultur og historie. Og i likhet med storsamfunnet er også kirka preget av mange blindsoner. Dette fremgår av det vi har skrevet i de foregående kapitlene.

En av de samiske samtalepartnerne våre beskriver at selv om det er mye velvilje overfor det samiske i menigheten der hun engasjerer seg, må hun hele tiden passe på og si ifra, fordi kunnskapsnivået om samisk kultur og historie er såpass lavt og at det grunnleggende sett tenkes norsk i menigheten. Det samiske blir alltid noe sekundært:

Så sånn sett tenker jeg at vi ikke er kommet så veldig mye lenger. Hvis ikke noen hele tiden sier ifra, passer på, altså sier fra, dette bør vi ikke glemme, det må være med, det må være med. Du må hele tiden drive med å opplyse, gi kunnskap til folk.

En av de viktigste (og kanskje mest effektive) måtene å tilføre Den norske kirke den nødvendige kompetansen på, er å rekruttere flere medarbeidere med samisk og kvensk bakgrunn. Som vi skrev i forrige kapittel, er rekruttering noe flere peker på som en utfordring. En av informantene våre sier at aktiv rekruttering av flere med samisk bakgrunn til kirkelig arbeid nettopp vil være en forsonende handling fra Den norske kirkes side:

Dette med å ha nok folk, altså ressurser til, hvis man tenker på at kirka har et ansvar for det den har gjort. Og da er eksempelvis, hvis noen fra den samiske befolkningen ønsker, helt konkret, hvis du skal ønske å utdanne deg til diakon, utdanne deg til kateket, prest, så må du rett og slett ha penger for å kunne kanskje kjøpes fri fra jobben, eller reiser og betaler studier, altså sånne ting. Og da kunne jo helt konkret kirka, som et forsoningstiltak, rett og slett sagt, «ok, vi betaler for at du skal få lov til å få den utdanningen, og så jobber du her så og så mange år». Det vil være mye mer matnyttig enn hva alle utredninger og ord kan få gjort. Den største utfordringen er mangel på medarbeidere.

Økt kunnskap og bevissthet hos de ansatte, har betydning, også når de ansatte ikke er samiske eller kvenske. Når kirkelige ansatte og menigheter synliggjør flerspråklighet og flerkultur, bidrar de også til å øke kunnskap og bevissthet om samiske og kvenske forhold i lokalsamfunnet. Et



kirkelig ansatt beskriver at bruk av samisk språk i gudstjenesten har hatt en positiv virkning på andre ansattes og lokalbefolkningens kunnskaper:

Min personlige kompetanse har økt veldig, og det har bidratt til en kunnskapsøkning i organisasjonen og i den lokale staben, men også i det lokale miljøet. Det jeg fikk høre av voksne her i [området] var at noen barn begynte å synge velsignelsen på samisk når de hørte kirkeklokkene ringe. [...] Så jeg bidro jo til å lære et lokalsamfunn hva Gud heter på samisk. Fra de ganske små barna og til de godt voksne.

Kunnskapsutviklingen er avgjørende, og må derfor prioriteres i det videre arbeidet i Den norske kirke. Det må aktivt rekrutteres flere med samisk eller kvensk bakgrunn til kirkelig utdanning og arbeid, og andre kirkelige ansatte må fortsette å tilegne seg nye kunnskaper om samiske og kvenske tradisjoner. Flerspråklighet i et samisk og kvensk område blir av flere beskrevet som et forsonende tiltak i seg selv. En av de kvenske informantene sier det slik: «Vi må løfte språket og kulturen til det samiske og kvenske opp, opp til det nivået som norsk er på. Det hadde vært fantastisk å få til. Da kunne vi forsones med hverandre.»

## 5.7.2 Den norske kirke som møteplass

De andre måtene Den norske kirke kan bidra til forsoning på, har vi valgt å oppsummere under overskriften «Den norske kirke som møteplass». Det handler mer om Den norske kirkes funksjon som arena i lokalmiljøet, mer enn at den er en egen aktør. Og det er en kollektiv tilnærming – det handler om lokalsamfunn mer enn det handler om enkeltindivid. Nesten alle samtalepartnerne våre har pekt på at Den norske kirke kan spille en rolle i kraft av å være en møteplass, selv om de beskriver litt ulike typer møteplasser. Flere av disse måtene å være møteplass på må Den norske kirke samarbeide med andre om å skape.

### 5.7.2.1 Møteplass mellom ulike folk og politiske meninger i nærmiljøet

En måte Den norske kirke kan være møteplass på, er å være et sted i lokalmiljøet hvor folk kan møtes og snakke sammen om flerkulturelle og politiske konflikter. En av prestene forteller at han har gode erfaringer med å legge til rette for en type folkemøter, hvor mennesker som er uenige i lokale, politiske spørsmål om flerkulturalitet og for eksempel arealkonflikter kan møtes ansikt til ansikt og prate sammen:

Det som jeg synes funker best, det er å besøke menigheter ... på menighetsnivå, altså enkeltmenigheter, og ha en type folkemøte, gjerne kombinert med salmer, salmesang, hvor vi snakker om det samiske og det kvenske. Og å være raus og åpen og ikke konfronterende når det kommer tilbakemeldinger som du alltid vet kommer på de kveldene der, hvor det kommer sånne typer ... Jeg vet ikke hvor godt du kjenner politikken i Nord-Norge, men du har jo Nordkalott-folket og FrP som vil på en måte, mange vil jo legge ned Sametinget og jobbe mot at det samiske skal være så synlig, fordi at fornorskings-, det er jo sånn jeg tolker det, at fornorskingsprosessen er så sterk fortsatt at de liksom ikke helt lar seg overbevise om at det faktisk er en urett som fortsatt skjer da, og det å kunne adressere det gjennom å la de stemmene få være der og få prate og ikke

bare bli motsagt. Og så la andre stemmer også få lyde på det møtet. Det har jeg hatt utrolig sterke erfaringer med, at disse menneskene får sitte i samme rom og lov til å sette ord på sine tanker, uten å gå i munnhuggeri med hverandre, og uten at vi som kirkelige ansatte skal ha vår agenda og fronte den, men bare være lyttende til den samtalen som oppstår. Og så kan man selvfølgelig stille tilbake reflekterende spørsmål og tanker, det pleier jeg å gjøre, men ikke på en måte adressere det jeg kaller for oppgulp da, uten at jeg sier det høyt. Så det var utrolig, det vil jeg si var den sterkeste og fineste måten å, på en måte, drive forsoning på. For da er det ikke lenger, ikke sant, å snakke om forsoning. Det er jo det også. Men du driver faktisk med forsoning, fordi du gir rom for det. Og du gir et rom for å snakke om det, og et rom for å kunne føle. Og da blir det tryggere, tror jeg.

Samtidig understreker informanten at kirkelige ansatte ikke skal godta alt. Man må gå i rette med usannheter og holde folk ansvarlige for det de sier. Så idealet er ikke å være passiv. Det dialogiske idealet beskrives heller noe i retning av sokratiske jordmorkunst: Lytte, stille reflekterende, kunnskapsbaserte og åpne spørsmål, og prøve å unngå å polarisere samtalen ved å styre unna «oppgulpet».

En av de samiske samtalepartnerne våre fra indre Finnmárku/Finmarkku/Finmark ordlegger seg litt annerledes, og spør om ikke Den norske kirke kunne bidratt mer i samtalen om rettighetsspørsmål, altså med en tydeligere politisk og etisk stemme. Samtidig lander hun på at nettopp samtale- og diskusjonskvelder kanskje er noe av det beste kirka kan bidra med gitt det samtaleklimaet som finnes:

De [Den norske kirke] kunne jo selvfølgelig vært med og tenkt etikk. Det hadde ikke vært så hakkende gale, rettighetsspørsmål. Så, ja, om kirka står skulder ved skulder med samene i rettighetsspørsmål, det vet jeg ikke. De har kanskje sagt noe om det, men jeg har ikke oppdaget det. Men jeg vet sannelig ikke hvordan kirka skulle jobbet med det heller, eller særlig da rettighetskonflikter, hvordan skulle kirka kommet med anbefalinger der? At det læres om hva som er rett og bra, det er jo et godt utgangspunkt. Kanskje man kunne hatt diskusjonskvelder?

En av de kvenske informantene etterlyser også møteplass-funksjonen til Den norske kirke, og peker på at behovet for slike møteplasser er større i dag fordi verdde-kulturen ikke lenger skaper kjennskap på tvers av folkegrupper:

Mange av dagens konflikter, for eksempel mellom reineiere og andre, kommer av at vi ikke kjenner hverandre lenger på samme måte som før. Nei, vi skulle hatt mer av denne verdde-ordninga som vi hadde før. Hvor det var naturlig at man holdt kontakten. Og kjente hverandre. Da var det lettere. Da snakket vi med hverandre [...] Kirka kan spille en rolle her.

En annen av samtalepartnerne våre forteller at menigheten var delaktig i organiseringen av et møte med kommunevalget en gang:

Alle listetoppene i kommunen ble invitert til et offentlig møte, der [...] de skulle ta imot fortellingen fra folk som har opplevd urett. For politikere er det kjempeuvent å bli satt i en sånn posisjon, men de skulle også være der for å lytte og ta imot, [...] ikke diskutere, ikke argumentere politisk, [...], ikke selge seg selv inn til velgerne, men ta imot, lytte.

Den norske kirke, helt lokalt, kan være med å skape møteplasser i lokalsamfunnet, hvor folk kan møtes ansikt til ansikt og snakke sammen på tvers av forskjeller. Og den kan, som eksempelet over viser, legge til rette for å lytte til det umulige – for å bruke Ahmeds ord. Dette er selvfølgelig lettere sagt enn gjort. Vi ønsker ikke å underdrive hvor betente og polariserte mange av disse konfliktene er. Likevel er denne formen for møteplass noe flere av samtalepartnerne våre etterlyser. De har tydeligvis tro på at dette kan være konstruktivt, selv om man ikke nødvendigvis kommer til enighet i alle konfliktene.

### **5.7.2.2 Møteplass for å snakke om hva samisk eller kvensk identitet er, og hva samisk eller kvensk kirkeliv skal være**

Flere av informantene etterlyser møteplasser for å snakke om samisk eller kvensk tilhørighet – også mellom de som snakker samisk eller kvensk som morsmål, og de som ikke gjør det: En av de samiske samtalepartnerne våre i indre Finnmárku/Finmarkku/Finmark sier for eksempel:

Mange samiske ungdommer kjenner på at fornorskningen skjer også i dag. Flere sier for eksempel at «de, samene, er de som er med på fornorskningen av oss som gjerne vil være samer, men som ikke har språk, ikke har kofte, ikke har tilhørighet. Ikke, ikke, ikke. Vi er ikke gode nok for dem, for dem.» Og da tenker jeg, hvordan skaper vi møteplasser hvor dette tas opp? Hvordan tenker vi? Og hva kan den samme kirka være med på å skape av møteplasser? For det har jeg tro på.

Denne informanten har selv samisk som morsmål. Hun har jobbet med undervisning av ungdom, og sier at hun ofte har sett gnisninger mellom samiske ungdommer som snakker samisk og samiske ungdommer som ikke snakker samisk.

Fordi det er ikke bare snakk om [møtene mellom] samiske og norske. Men det er alle de ungdommene, barna som ikke har samiske som morsmål, men som gjerne vet at de er samer, de også. «Men hvordan skal jeg være det?» Og noen må snakke med dem om det.

Hvordan kan man være samisk og leve ut sin samiske identitet på ulike måter på ett og samme sted? Den samiske samtalepartneren vår er opptatt av at det finnes få steder i lokalsamfunnene hvor man får snakket om slike spørsmål. Skolen burde være en arena for ungdommen, men fungerer ikke alltid, mener hun. Og for de andre aldersgruppene er det enda færre arenaer.

En annen samisk samtalepartner fra et av de sjøsamiske områdene snakker også om viktigheten av å få snakke med andre samer om hva den samiske tilhørigheten består i for dem som ikke snakker samisk, og om behovet for å bli anerkjent som same av dem som snakker samisk og lever mer tradisjonelt samisk:

Og det tenker jeg er en del av forsoninga, å kunne leve med at det ble som det ble, der jeg tenker at ok, nå vet vi hva som er, hva som er effektene av fornorskinga. Og få snakke med andre om det. Det at det er veldig mange som har mistet hjertespråket, eller livsgrunnlaget, som tidligere har fisket, som ikke kan fiske lenger. Men de har en samisk slekt, de har samisk identitet, og det er greit at de kan være samer, og så lar vi det bli med det, for dette er jo faktisk et direkte resultat av fornorskingen. Jeg ville jo vært en av dem

som hadde snakket samisk som morsmål, hadde ikke mine besteforeldre sluttet siden de ikke fikk lov å snakke samisk.

Vi sporer også et behov blant noen av samtalepartnerne våre for å ha en møteplass hvor man kan diskutere og snakke mer om religiøse spørsmål. «Det er jo det kirka er til for», sier en av dem. Som vi så i forrige kapittel består samisk kirkeliv av svært mange og ulike religiøse tradisjoner. Noen er mer regionale enn andre, men på alle stedene vi besøkte erfarte vi at det levde ulike religiøse tradisjoner side om side – noen steder mer i konflikt enn andre. At kirka lokalt både er og sikkert mange steder i større grad kan være en møteplass for samtaler om dette, trenger vi ikke bruke mye plass på å skrive. Men det vi vil avslutte med, er et annet og vel så viktig poeng når vi snakker slik vi gjør her om Den norske kirke som subjekt. Og det er påminnelsen om hvem kirka til enhver tid er på stedet og hva den skal være:

For det er ikke snakk om hva Den norske kirke gjør for samene, men hva er den samiske befolkningen i kirka på stedet, eller hva er samisk kirkeliv, og jeg tenker at der er vi ikke kommet, jeg kjenner på at vi har stoppet litt opp der.

### 5.7.2.3 Møteplass for ungdom

Flere av samtalepartnerne våre sier også at Den norske kirke kan være en viktig møteplass for samisk ungdom, blant annet slik vi så under 5.7.2.2. En kirkelig ansatt beskriver noen av utfordringene samiske ungdommer kan møte på i samfunnet. Ifølge informanten opplever ungdommene at de stadig må forklare hva det innebærer å være same, og at de stadig må avkrefte stereotypier om at alle samer driver med rein. Det er godt å ha en arena hvor de ikke må forklare seg, men bare kan være som de er:

Vi har gjort et veldig bra ungdomsarbeid. Og det tror jeg har hatt stor betydning. Det man ser blant ungdommene, er at for første gang så kunne man treffe noen som man ikke trenger å forklare seg for. Det var veldig viktig at man kunne være i en arena og være sammen med noen uten å forklare. For det er jo ikke alle som driver med rein. Det er et flertall som ikke gjør det. De færreste har reindrift som yrke. [...] Det å slippe å forklare at en same kan være en same fordi man ikke har rein, alltid forklare hva som er så spesielt, å slippe dette. [Man] kan senke skuldrene og være hvem man er. Har fått mange tilbakemeldinger på at det er godt.

Flere av informantene våre sier at samisk ungdom erfarer at de må forklare og forsvare egen identitet. Ifølge en annen kirkelig ansatt kan det være en utfordrende balanse mellom å gi de samiske ungdommene plass i Den norske kirke, og ikke eksponere dem for mye:

«Å, du er same du! Driver du med rein, eller hvor mange rein har du?» Og så må man forsvare. «Kjenner du sånne ...? Og hvorfor gjør dere sånn?» Altså å stå til rette for alt, det er slitsomt for mange, særlig unge samiske ungdommer. Så det å allikevel på en måte gi dem plass, og bruke dem, spør om de vil lese en tekst under gudstjenesten, eller noe sånt. Det er fint, men det må ikke gjøres slik at det blir vanskelig for dem. Ungdommene skal slippe å stå fram mer enn de orker selv.

En viktig arena i Den norske kirke er konfirmantarbeidet. En kateket forteller om det:

[Vi] har en hel dag hvor vi jobber med identitet. Hvor vi da også jobber med samisk identitet og stolthet. Men vi jobber jo da også med at ingen er bare én ting. [...] At veldig mange av de er jo både norske og samiske. De har en norsk forelder, norsk, eller en av de besteforeldrene er også samisk. Og noen, veldig mange er svenske eller finske, i tillegg til å være samisk og sånn. Da har vi begynt i kirka, har gått ned på [det læstadianske] bedehuset, og har vært ute, har avsluttet ute rundt leirbålet.

Konfirmasjonsleirer blir også løftet fram som en viktig møteplass for samiske ungdommer i kirka. Disse leirene blir både arrangert av Saemien Áálmege og Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd. En konfirmasjonsleir for samiske ungdommer som blir arrangert av sistnevnte, har samlet unge fra hele Sápmi/Saepmie/Sámeednam. En ansatt mener at denne konfirmasjonsleiren har vært bra fordi «det har vært viktig å kunne møte ungdommer fra andre samiske miljøer også», samtidig som andre bemerker at den ulike størrelsen på de forskjellige samiske ungdomsgruppene også kan være utfordrende.

Konfirmasjonsleirene som blir arrangert av Saemien Áálmege er for alle samiske ungdommer som bor i det sørsamiske området. Noen samiske konfirmanter følger både konfirmandundervisning i sine respektive lokalmenigheter i tillegg til i Saemien Áálmege. Saemien Áálmege arrangerer også ungdomssamlinger for samiske ungdommer. Flere av samtalepartnerne våre understreker behovet for å skape møteplasser for ungdommer:

Ungdom vil møtes. Det er deres største ønske. Selv om ikke alle voksne synes de oppfører seg, men det har de aldri gjort. Ha, ha. Men dette med å treffes, dette med å skape bånd, det med å bli kjent med hverandre selv om man er fra ulike steder. Det har stor verdi. Det har veldig stor verdi.

#### **5.7.2.4 Møteplass for samer og kvener på tvers av landegrensene**

I forrige kapittel la vi stor vekt på hvor avgjørende det lokale arbeidet og den lokale selvforståelsen er. Men det er samtidig viktig å si at samisk og kvensk tilhørighet og fellesskap strekker seg på tvers av landegrensene. En av de nordsamiske samtalepartnerne våre legger vekt på de samiske kirkedagene – på tvers av landegrensene, når hun beskriver høydepunktet i det samisk-kirkelige arbeidet:

Mitt samiske kirkelivs-høydepunkt er samiske kirkedager hvert tredje år, fordi at da møtes, da møtes altså veldig mange fra ulike områder. Fra Norge, Sverige og Finland. Da møtes vi på tvers, og opplever tilhørighet.

I det sørsamiske området fortelles det også om betydningen av kirkelig samarbeid på tvers av grensen. En informant nevner samarbeid i forbindelse med lanseringen av Orre testamentet (Det nye testamentet på sørsamisk). Og i det sørsamiske kirkebladet Daerpies Dierie skriver både sørsamer bosatt i Norge og i Sverige, noe som også er med på å styrke kontakten over landegrensene.

En av de kvenske informantene etterlyser en kirkelig møteplass også for kvener på tvers av landegrensene, tilsvarende samiske kirkedager:

Kirka burde også samarbeide på tvers av landegrensene her på Nordkalotten. [...] De har vel disse samiske kirkedager på tvers av landegrensene. Men de har kanskje ikke noe tilsvarende når det gjelder kvensk og tornedalsk? Nei, jeg tror ikke det. Det hadde det vært fint å ha. Å kunne møtes flere, på tvers av grensene.

Behovet for å skape møteplasser på tvers av landegrensene er noe flere av samtalepartnerne våre understreker, og noe Sáme girkkoráde / Saemien gærhkoeraerie / Samisk kirkeråd har jobbet mye med. Landegrensene er der på mange måter som sår. De har splittet samiske og kvenske fellesskap og skapt sosiale, politiske og språklige hindringer, samt problemer for reindrifta. Kirkene er der derimot på begge sider av grensene, og med det representerer kirka eller de ulike kirkene også en grenseoverskridende institusjon som kan muliggjøre større integrasjon og fellesskap på tvers av nasjonalstatene i Sápmi/Saepmie/Sámeednam.

#### **5.7.2.5 Møteplass for å snakke om fortidens sår, hvor Den norske kirke bør lytte**

Vi skal avslutningsvis vende tilbake til nødvendigheten av å gi rom for fortellinger og å lytte. En av de kirkelige ansatte sier at Den norske kirke bør

være en arena hvor presten i prekener kan tematisere det, eller hvor folk får mulighet til å snakke om fortiden, om sårene, om tapt fortid, om hva historien har gjort med oss, hvilke sår som ligger oppe i dagen, og hva er forsoning midt i dette?

For noen er det av betydning at nettopp fortellingene og det å lytte «er helbredelse». Som vi skrev om i forrige kapittel, vil også det å få fram flere fortellinger – og å lytte til dem og la dem være med å beskrive stedets historie og liv, være en viktig kunnskapsbygging og motstand mot fornorskningen som vil usynliggjøre. Med Ahmed kan vi også si at det handler om vilje til forandring, om sinnets kraft og om smertens implikasjoner, også i teologisk henseende. En av prestene er inne på dette, og sier det slik:

Min erfaring er at det viktigste er en vilje til å lytte over tid, og å ha en holdning om at det som jeg får del i, at jeg tenker faglig om at det, kristologisk og ekklesiologisk. Det er egentlig teologi, en teologisk posisjon, en vilje til å se at dette er Guds kirke her nå. Det er ikke jeg som er kirke, det er de som er kirka her. De er døpt. De er Kristi kropp. Da ligger det på meg å gå inn i det og bli kjent med, ja, denne kroppen. Det er de som har autoritet. Det er den holdningen man må ha. Og da er det en ball som begynner å rulle. Og den ballen, den fører til slutt til at jeg får en tillit som gjør at folk begynner å fortelle. Masse fortellinger.

Lyttingen, og holdningen om at «det er de som har autoritet», blir viktig. Det har ikke bare å gjøre med at det er de som forteller som eier sine egne historier, men også om at det de bringer til torgs ikke skal bli rasjonalisert, forklart, eller på annet vis automatisk integrert i prestens eller kirkas teologiske univers. Det skal også utfordre dette, korrigere det. Og presten må på den måten bli kjent med det.

En av de andre prestene snakker om noe av det samme når han beskriver behovet for at kirka lytter. Også han er opptatt av å ha en «lojalitet til folket» der han er prest, og har i mange år engasjert seg i forsonings- og identitetsarbeid. Som del av det bruker han helt enkle spørsmål for

å få folk til å fortelle. «Hvordan er det for deg å bo og å leve i et tokulturelt samfunn? Hvordan var det å vokse opp her, hvordan var det tidligere? Hvordan vil du det skal være?» Med disse åpne spørsmålene får han folk i tale om livene de lever, om historiene de bærer på og om drømmene de har. Og ut av slike møter kan det skje større eller mindre forvandlinger – hos de som forteller, så vel som hos presten:

Noen er opptatt av å bygge institusjoner, at forsoning handler om at staten skal komme opp med penger, så vi får bygd ut, og vi får dokumentasjon her og museer der og ditt'n og datt'n, de materielle ting. Så er jeg opptatt av det prosessuelle, jeg er opptatt av at vi må møtes og snakke i lag og finne ut av ting, og folk må kjenne hva det er, de må oppleve endringen i sine liv, der ligger det forsoning.

## 6. Veien videre

Øyeblikksbildet vi har tegnet i denne rapporten viser at det jobbes på ulike måter med samisk og kvensk kirkeliv i Den norske kirke i Sápmi/Saepmie/Sámeednam, men at kirka fortsatt har en vei å gå i arbeidet med forsoning med den samiske og kvenske befolkningen.

Det viktigste bidraget til denne rapporten er at den løfter fram mange sterke fortellinger og erfaringer. De har kraft til å berøre. Derfor bør den leses i sin helhet – ikke bare denne oppsummeringen av de viktigste funnene i form av anbefalinger.

### **Behov for økt kunnskap**

Rapporten viser at det er mangel på kunnskap om samer og kvener i befolkningen, men også i Den norske kirke. Det skjer en systemisk usynliggjøring av samisk og kvensk språk, kultur og identitet i storsamfunnet og i kirka, og konsekvenser av fornorskingspolitikken gjør seg fremdeles gjeldende. Kirka må bidra til økt kunnskap om samisk og kvensk historie, kultur og språk blant sine ansatte og folkevalgte.

### **Behov for økt rekruttering**

For Den norske kirkes del vil det være avgjørende å sikre økt rekruttering av samisk- og kvenskspråklige medarbeidere til kirkelige stillinger. Her bør det vurderes andre og kraftigere virkemidler enn det man finner i generelle rekrutteringsplaner. Stillingskategoriene og -beskrivelsene bør også tilpasses bedre til samiske og kvenske forhold.

### **Behov for økt flerspråklighet**

Samisk utvalg har nylig sett på hvordan man kan styrke samisk kirkeliv i Den norske kirke og mener at kirka må lage en plan for kompetansebygging (Kirkerådet 2024a, 61). Funnene i vår rapport støtter forslaget om en slik kompetanseheving, både for å ivareta samisk kirkeliv og for å bidra i og muliggjøre et forsoningsarbeid. Det er et betydelig behov for økt kompetanse i samiske og kvensk språk blant kirkelige ansatte, og kirka må få tydeligere rammer og rutiner for slik språkopplæring enn det den har i dag. I dag er det et stort misforhold mellom nasjonale målsettinger og faktisk språkkunnskap blant kirkelige ansatte og flerspråklighet i gudstjenester. Dette gjelder først og fremst i Sápmi/Saepmie/Sámeednam, men også i resten av landet må Den norske kirke utfordres på hvordan den tenker om samisk og kvensk kirkeliv. Vårt inntrykk er at kvensk og samiske språk og kulturuttrykk i svært liten grad benyttes i menigheter utenfor Sápmi/Saepmie/Sámeednam, og at mange bispedømmer i Sør-Norge har lav bevissthet om samisk og kvensk kirkeliv. Forslaget om å innføre automatiske kontrollspørsmål eller andre rutiner knyttet til betjening vil være én måte å øke bevisstheten om dette på. I det hele tatt er



flerspråklighet en barriere mange steder, og noe som i større grad enn i dag bør være et naturlig utgangspunkt – ikke noe som krever en ekstra begrunnelse.

### **Behov for økt medbestemmelse på organisasjonsnivå**

Samisk og kvensk kirkeliv er mangfoldig, og styrking av dette må foregå lokalt. Det betyr at Den norske kirke må jobbe for økt medbestemmelse og strukturer der det er mulig for ulike samiske og kvenske stemmer å bli hørt, lyttet til og få anerkjennelse. Flere steder bør man prøve å etablere samiske og kvenske utvalg eller kirkelivsutvalg. I arbeidet med å synliggjøre samiske kulturuttrykk i kirkerommet, har regionale utsmykkingskomiteer vist seg å være viktige. Dette bør vurderes innført i de bispedømmene hvor man ennå ikke har det. I det hele tatt er det viktig med tilgang på og samarbeid med samiske og kvenske kompetansepersoner, for eksempel gjennom språk- og kultursentrene. For kvenenes del må det nasjonale arbeidet med å etablere et kvensk kirkeråd eller kategorialmenighet styrkes, og likedan en lule- og pitesamisk kategorialmenighet.

### **Behov for økt anerkjennelse av samiske åndelige tradisjoner**

Det må jobbes teologisk og kulturelt med større aksept av samiske og kvenske åndelige tradisjoner og kristne trosuttrykk, noe også rapporten fra Samisk utvalg understreker. Vi nevner i denne sammenhengen også behovet for større aksept og kunnskap om samiske (kirke)musikktradisjoner. Den norske kirke rommer allerede ulike typer kontekstuelle teologier og praksiser, og den bør også kunne romme flere (og ulike) samiske og kvenske trosuttrykk og praksiser.

### **Behov for økt støtte til og tematisering av samers rettighetskamper**

Hva kan Den norske kirke bidra med i lokalsamfunn hvor forsoning oppleves umulig? Det er betente konflikter knyttet til rettighetsspørsmål ulike steder i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. Disse påvirker lokalsamfunn sterkt. Rapporten viser at stadige brudd på samiske rettigheter til land og vann er store hindre i forsoningsprosesser, både lokalt og i forhold til storsamfunnet og staten. Mange av konfliktene skaper også strid internt i den samiske befolkningen, og mellom samer og kvener. Den norske kirke lokalt må finne måter å støtte samers ulike rettighetskamper og konfrontere ulike former for strategisk ignoranse (jf. Eva Marie Fjellheim) på. Samtidig må kirka bidra til å skape møteplasser i lokalsamfunnene for mennesker med ulike politisk meninger om konfliktene.

### **Behov for flere møteplasser**

I det hele tatt bør kirka samarbeide med andre og bidra til å skape flere og ulike møteplasser – primært lokalt, men også på tvers av nasjonalgrensene, både for politiske, teologiske, kulturelle, generasjonsrelaterte og historiske spørsmål og problemstillinger. Å skape gode møteplasser kan

bidra til forsoningsprosesser. Men slike møteplasser krever imidlertid satsninger og ressurser. Ansatte i Den norske kirke kan jobbe mer med å lytte til samer og kvener livshistorier og erfaringer, og tilrettelegge for at flere samer og kvener får delt sine fortellinger i kirkelige og andre sammenhenger.

### **Behov for flere fortellinger og et selvkritisk kirkelig arbeid**

Når flere mennesker får slippe til og dele sine historier og erfaringer, bygges ny kunnskap og makt desentreres. Å øve seg i å lytte til andre og flere stemmer, er også en øvelse i å la seg utfordre og utsette for nye perspektiver, nye erfaringer og ny kunnskap. Dette er viktige øvelser, også for kirkelige ansatte og tillitsvalgte. For Den norske kirke bør det være et teologisk poeng å gi rom for slik desentrering. Sammen med selvkritiske perspektiver og holdninger kan det også bidra til forsoning. Den norske kirke – lokalt, regionalt så vel som nasjonalt – utfordres til å tenke gjennom hvordan den kan stimulere til og sette i gang slike prosesser.

### **Behov for egen rapport om kvensk kirkeliv og forsoning**

Gjennom arbeidet med dette prosjektet har behovet for mer kunnskap om kvensk kultur og kirkeliv, samt behovet for forsoning med den kvenske befolkningen, blitt tydeligere. Kvensk kirkeliv og forsoning med den kvenske befolkningen fortjener et eget forskningsprosjekt.



# Litteraturliste

- Ahmed, Sara. 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Altmeyer, Stefan. 2016. «Identität, religiöse.» *Wissenschaftlich Religionspädagogisches Lexikon im Internet*. [https://doi.org/10.23768/wirelex.Identitt\\_religise.100197](https://doi.org/10.23768/wirelex.Identitt_religise.100197)
- Barnehageloven. *Lov om barnehager av 17. juni 2005 nr. 64*. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>
- Bevans, Stephen B. 2002. *Models of Contextual Theology*. Maryknoll: Orbis Books.
- Den norske kirke. 2020. *Gudstjeneste med veiledninger*. Bergen: Eide Forlag.
- Drugge, Anna-Lill. 2022. «Sámi Research Ethics Under Construction.» I *The Sámi World*, redigert av Sanna Valkonen mfl., 465–478. Oxford: Routledge.
- Fjellheim, Eva Maria. 2023. «Wind Energy on Trial in Saepmie: Epistemic Controversies and Strategic Ignorance in Norway's Green Energy Transition.» *Arctic Review on Law and Politics* 14: 140–168. <http://doi.org/10.23865/arctic.v14.5586>
- Fjellheim, Eva Maria. 2024. «Resisting unfinished colonial business in Southern Saami reindeer herding landscapes: Struggles over knowledges, worldviews, and values.» Ph.D.-avhandling, UiT Norges arktiske universitet. <https://hdl.handle.net/10037/35231>
- Forsgren, Arne og Anne Minken. 2024. «Kvener.» Store norske leksikon. [www.snl.no/kvener](http://www.snl.no/kvener)
- Gudmarsdottir, Sigridur, Paulette Regan og Demaine Solomons, red. 2021. *Trading Justice for Peace? Reframing Reconciliation in TRC Processes in South Africa, Canada and Nordic Countries*. Cape Town: Aosis Publishing.
- Haugen, Hans Morten. 2023. «Menneskerettigheter før, under og etter forsoningsprosesser: økte spenninger?» *Kirke og Kultur* 128 (1): 27–43 <https://www.idunn.no/doi/10.18261/kok.128.1.3>
- Henriksen, Marit Breie. 2020. «Bibelen på samisk. Historisk blick på samiske bibeloversettelser.» *Kirke og Kultur* 125 (1): 68–84.
- Holter, Stig Wernø. 2020. «Salmebok.» Store norske leksikon. Oppdatert 31. januar 2025. <https://snl.no/salmebok>
- Høyesterett. 2021. «Vedtak om konsesjon til vindkraftutbygging på Fosen kjent ugyldig fordi utbyggingen krenker reindriftssamenes rett til kulturutøvelse.» <https://www.domstol.no/no/hoyesterett/avgjorelser/2021/hoyesterett-sivil/hr-2021-1975-s/>
- Johnsen, Tore. 2007. *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap*. Oslo: Verbum.
- Johnsen, Tore. 2015. «Samisk språk i Den norske kirke.» <https://samilogutmualit.no/nb/2015/samisk-sprak-i-den-norske-kirke>
- Johnsen, Tore. 2022. *Sami Nature-Centered Christianity in the European Arctic. Indigenous Theology beyond Hierarchical Worldmaking*. Lexington Books.
- Josefsen, Eva, Else Grete Broderstad og Hans-Kristian Hernes. 2024. «Sannhet for forsoning? Om den norske sannhets- og forsoningskommisjonens rapport.» *Nytt Norsk Tidsskrift* 41 (1): 72–81. <https://www.idunn.no/doi/epdf/10.18261/nnt.41.1.8>
- Brottveit, Ånund og Sunniva E. Holberg, red. 2013. «Tilstandsrapport for Den norske kirke 2013.» KIFO Notat 1/2013. Oslo: KIFO. [https://www.kifo.no/wp-content/uploads/2016/09/Tilstandsrapport-Dnk-2013\\_endelig.pdf](https://www.kifo.no/wp-content/uploads/2016/09/Tilstandsrapport-Dnk-2013_endelig.pdf)
- Kirkemøtet. 1990. *Protokoll Kirkemøtet 1990*. Bergen: Den norske kirke. <https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/sakspapir%20tidligere%20okm/protokoll%20okm1990.pdf>
- Kirkemøtet. 1997. *Protokoll Kirkemøtet 1997*. Trondheim: Den norske kirke. <https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/sakspapir%20tidligere%20okm/protokoll%20okm1997.pdf>
- Kirkemøtet. 1997. Sak 13. «Sak KM 13/97 Urfolk i den verdensvide kirke med utgangspunkt i samisk kirkeliv.»

- [https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/km\\_1997\\_sak\\_13\\_vedtak.pdf](https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/km_1997_sak_13_vedtak.pdf)
- Kirkemøtet. 2011. *Protokoll Kirkemøtet 1990*. Tønsberg: Den norske kirke.  
[https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/kirkemotet\\_2011\\_protokollen.pdf](https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/kirkemotet_2011_protokollen.pdf)
- Kirkemøtet. 2014. Sak 9. «KM 09/14 Den norske kirke og menneskerettighetene.»  
[https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2014/taler-saksdokumenter-og-vedtak/protokoll\\_km\\_09\\_14\\_menneskerettigheter.pdf](https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2014/taler-saksdokumenter-og-vedtak/protokoll_km_09_14_menneskerettigheter.pdf)
- Kirkemøtet. 2019. *Protokoll Kyrkjemøtet 2019*. Trondheim: Den norske kyrkja.  
<https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2019/saksdokumenter/protokoll-km-2019.pdf>
- Kirkemøtet. 2024. «KM 12/24 Sannhet og forsoning. Vedtak.» Trondheim: Den norske kirke.  
[https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2024/vedtak/vedtak%20km%2012\\_24%20sannhet%20og%20forsoning.pdf#:~:text=Kirkem%C3%B8tet%20tar%20inn%20over%20seg%20alvoret%20i%20Sannhetsm%C3%A5ter%20som%20truer%20samer%2C%20kvener%20fnorskfinners%20og%20skogfinners%20framtid.](https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2024/vedtak/vedtak%20km%2012_24%20sannhet%20og%20forsoning.pdf#:~:text=Kirkem%C3%B8tet%20tar%20inn%20over%20seg%20alvoret%20i%20Sannhetsm%C3%A5ter%20som%20truer%20samer%2C%20kvener%20fnorskfinners%20og%20skogfinners%20framtid.)
- Kirkerådet. 2022. «KR 75/22 Kvensk kirkeliv.» Oslo: Den norske kirke.  
<https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2022/september/kr%2075%2022%20kvensk%20kirkeliv.pdf>
- Kirkerådet. 2024a. *Hvordan kan man styrke samisk kirkeliv i Den norske kirke? Rapport fra Samisk utvalg Den norske kirke*. Oslo: Den norske kirke.  
<https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/aktuelt/filer%202024/samisk%20utvalgs%20rapport.pdf>
- Kirkerådet. 2024b. «Kirkerådets handlingsplan: Sannhet og forsoning.» Oslo: Den norske kirke.  
[https://www.kirken.no/contentassets/db76e10237d84f20bcob8279f734ee34/kr%2094.1\\_24%20%20kirkeradets%20handlingsplan%20sannhet%20og%20forsoning.pdf](https://www.kirken.no/contentassets/db76e10237d84f20bcob8279f734ee34/kr%2094.1_24%20%20kirkeradets%20handlingsplan%20sannhet%20og%20forsoning.pdf)
- Kjølaas, Per Oskar. 1995. *Bibelen på samisk. En bok om samisk bibeloversettelse*. Oslo: Det norske bibelselskapet.
- Kommunal- og distriktsdepartementet. 2023. «Gjennomgang av Målrettet plan for kvensk språk 2017–2021 – videre innsats for kvensk språk.»  
<https://www.regjeringen.no/contentassets/1a6b0f068a5a43348be629e82156fd6f/gjennomgang-av-malrettet-plan-2017-2021-videre-innsats-for-kvensk-sprak.pdf>
- Kommunal- og distriktsdepartementet. Prop. 58 L (2022–2023)  
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-58-l-20222023/id2967548/?ch=5>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. 2018. «Målrettet plan 2017–2021 – videre innsats for kvensk språk.»  
[https://www.regjeringen.no/contentassets/b1bf2ee2a7824c06ac22443e011f0fd6/plan\\_kvnsk\\_spraak.pdf](https://www.regjeringen.no/contentassets/b1bf2ee2a7824c06ac22443e011f0fd6/plan_kvnsk_spraak.pdf)
- H.M. Kongen. 1997. «Sametinget 1997: Åpningstale.» Det norske kongehus.  
<https://www.kongehuset.no/tale.html?tid=171065&sek=26947&scope=0>
- Kvensk institutt. «Kvensk språk.» Oppdatert 7. februar 2025. <https://www.kvenskinstitutt.no/sprak/>
- Larsen, Anette Langås. 2018. *Mapping the experience and use of traditional healing in Northern Norway among conventional health care providers, users and traditional healers*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Tromsø.
- Lid, Inger Marie og Trygve Wyller. 2022. «Den humanistiske motmakten. Om makt, subjektivitet og kunnskapsregimer i velferdsyrker og samfunnsinstitusjoner.» I *Makt, motmakt og praksis. Bidrag til kritisk refleksjon innen diakoni og velferd*, redigert av Inger Marie Lid og Trygve Wyller, 9–20. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.167>
- Lundberg, Johanna Gustafsson. 2025. «Stigma and Play: New Paths for a Non-Toxic Universal Anthropology in Theology.» I *Redeeming the Sense of the Universal: Scandinavian Creation Theology on Politics and Ecology*, redigert av Trygve Wyller, Johanna Gustafsson Lundberg, og Niels Henrik Gregersen, 73–92. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. <https://doi.org/10.13109/9783666568749>
- McLean, Kate C. og Moin Syed, red. 2015. *The Oxford handbook of identity development*. Oxford: Oxford University Press.
- Mellomkirkelig råd. 2014. «Sett undertrykte fri! Den norske kirkes engasjement for menneskerettighetene.» Oslo: Den norske kirke.  
[https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/global/2014/dokumenter/sett\\_undertrykte\\_fri.pdf](https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/global/2014/dokumenter/sett_undertrykte_fri.pdf)

- Norges institusjon for menneskerettigheter. 2021. «Menneskerettslig vern mot inngrep i samiske bruksområder.» [https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2022/01/Rapport\\_VernSamiskeBruksomraader\\_enkelsider.pdf](https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2022/01/Rapport_VernSamiskeBruksomraader_enkelsider.pdf)
- NOU 2016: 18. *Hjertespråket: Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*. Kommunal- og distriktsdepartementet. <https://kudos.dfo.no/dokument/nou-2016-18-hjertespraket#:~:text=Utvalget%20la%20frem%20sin%20endelige%20utredning%20NOU%202016%3A,for%20s%C3%B8r-%20C%20lule-%20og%20nordsamisk%20spr%C3%A5k%20i%20Norge>
- Opplæringslova. *Lov om grunnskoleopplæringa og den vidaregåande opplæringa av 9. juni 2023 nr. 30*. <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2023-06-09-30>
- Saemien Åålmege. 2021. «Ressurser.» Oppdatert 13. januar 2025. <https://www.kirken.no/nb-NO/fellesrad/saemien-%C3%A5%C3%A5lmege/Kirkelige%20habdinger/ressurser/>
- Sameloven. *Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold av 12. juni 1987 nr. 56*. [https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1987-06-12-56/KAPITTEL\\_3#KAPITTEL\\_3](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1987-06-12-56/KAPITTEL_3#KAPITTEL_3)
- Sametinget. 2024. «Sametingets budsjett 2025.» <https://sametinget.no/f/p1/i92db92c6-bc83-4f9c-b79b-428e58c4c2c3/sametingets-budsjett-2025-vedtatt-051224.pdf>
- Sametinget. 2025a. «Forvaltningsområdet for samiske språk.» <https://sametinget.no/sprak/forvaltningsområdet-for-samiske-sprak/>
- Sametinget. 2025b. «Samiske språksentre.» <https://sametinget.no/sprak/samiske-spraksentre/>
- Samisk kirkeråd. 2011. *Strategiplan for samiske kirkeliv*. Oslo: Den norske kirke. [https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/samisk-kirkeliv/dokumenter/samisk-strategiplan/strategiplan\\_samisk\\_kirkeliv\\_2011\\_norsk.pdf](https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/samisk-kirkeliv/dokumenter/samisk-strategiplan/strategiplan_samisk_kirkeliv_2011_norsk.pdf)
- Samisk kirkeråd. 2020. *Strategiplan for samisk kirkeliv – livskraftig og likeverdig*. Oslo: Den norske kirke. [https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/samisk-kirkeliv/dokumenter/strategiplan%202019-2028/strategiplan%20for%20samisk%20kirkeliv%202019-2027\\_bokm%C3%A5l.pdf](https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/samisk-kirkeliv/dokumenter/strategiplan%202019-2028/strategiplan%20for%20samisk%20kirkeliv%202019-2027_bokm%C3%A5l.pdf)
- Sannhets- og forsoningskommisjonen. 2023. «Sannhet og forsoning.» <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2022-2023/dok19-202223.pdf>
- Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. 2022. «Kirkelig Årsstatistikk 2015.» <https://doi.org/10.18712/NSD-MD2015-V8>
- Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. 2022. «Kirkelig Årsstatistikk 2016.» <https://doi.org/10.18712/NSD-MD2016-V7>
- Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. 2022. «Kirkelig Årsstatistikk 2017.» <https://doi.org/10.18712/NSD-MD2017-V2>
- Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. 2022. «Kirkelig Årsstatistikk 2018.» <https://doi.org/10.18712/NSD-MD2018-V3>
- Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. 2022. «Kirkelig Årsstatistikk 2019.» <https://doi.org/10.18712/NSD-MD2019-V1>
- Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. 2022. «Kirkelig Årsstatistikk 2020.» <https://doi.org/10.18712/NSD-MD2020-V1>
- Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. 2024. «Kirkelig Årsstatistikk 2021.» <https://doi.org/10.18712/NSD-MD2021-V3>
- Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. 2023. «Kirkelig Årsstatistikk 2022.» <https://doi.org/10.18712/NSD-MD2022-V1>
- Sikt - Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. 2024. «Kirkelig Årsstatistikk 2023.» <https://doi.org/10.18712/NSD-MD2023-V1>
- Sjöberg, Lovisa Mienna. 2018. *Att leva i ständig välsignelse: en studie av sivdnidit som religiös praxis*. Acta Theologica nr. 67. Universitetet i Oslo: Det teologiske fakultet. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-67384>
- Sjöberg, Lovisa. 2020. «Kristendomens historia på norsk och svensk sida av Sápmi – en översikt.» *Teologisk tidsskrift* 9 (1): 34–51.
- Slaby, Jan. 2016. «Die Kraft des Zorns: Sara Ahmeds aktivistische Post-Phänomenologie». I *Dem Erleben auf der Spur: Feminismus und die Philosophie des Lebens*, redigert av Hilge Landweer og Isabella Marcinski-Michel, 279–302. Bielefeld: transcript. <https://doi.org/10.14361/9783839436394>

- Stortinget 2024. *Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen*. Innstilling 30 S. Vedtatt 14. november 2024. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Vedtak/Sak/?p=94524>
- Kunnskapsdepartementet. 2022. *Samisk språk, kultur og samfunnsliv. Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnsopplæring og høyere utdanning*. Meld. St. 13 (2022–2023). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-13-20222023/id2967904/?ch=1>
- Tanner, Kathryn. 1997. *Theories of Culture: A New Agenda for Theology*. Minneapolis: Fortress Press.
- Valkonen, Sanna, Áile Aikio, Saara Alakorva og Sigga-Marja Magga, red. 2022. *The Sámi World*. Oxford: Routledge.
- Valle, Áilu. 2021. «Stemmen til de undertrykte kulturene.» Oversatt av Marianne Fischer. <https://www.goethe.de/ins/no/no/kul/klm/rbc/tra/22128482.html>
- Webber, Torbjørn Brox. 2025. «Creation Theology and Climate Change: Sustainable Justice or Green Colonialism?» I *Redeeming the Sense of the Universal. Scandinavian Creation Theology on Politics and Ecology*, redigert av Trygve Wyller, Johanna Gustafsson Lundberg og Niels Henrik Gregersen, 307–317. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Aasgaard, Reidar mfl. 2025. «Bibelovertsettelse.» Store norske leksikon. [www.snl.no/bibelovertsettelse](http://www.snl.no/bibelovertsettelse)

Denne rapporten beskriver erfaringer med og utfordringer for Den norske kirkes arbeid med forsoning i Sápmi/Saepmie/Sámeednam. Hva tenker mennesker – både samer, kvener og andre nordmenn – i de tre nordligste bispedømmene om behovet for forsoning i dag? Hva er viktig for dem, hvordan tolker de situasjonen og dagens konfliktbilde, og hva mener de kirka kan bidra med i arbeidet for forsoning?

Rapporten er basert på kvalitative intervjuer og observasjoner gjennomført i Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros. Forskningsprosjektet er bestilt av Kirkerådet i Den norske kirke. KIFO står faglig ansvarlig for utarbeidningen og gjennomføringen av studien og utgivelsen av rapporten.

Rapporten er utgitt av:  
KIFO,  
Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning STI  
Øvre Slottsgate 2B,  
0157 Oslo

[www.kifo.no](http://www.kifo.no)  
[kifo@kifo.no](mailto:kifo@kifo.no)

© KIFO 2025  
Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning STI  
ISBN 978-82-92972-70-0  
ISSN 0807-7517

